

TAMPEREEN YLIOPISTO

Taloustieteiden laitos / yrityksen taloustiede, laskentatoimi

**PIENYRITYSTEN TILINTARKASTUS JA TARKASTUKSEN
MERKITYS ERI SIDOSRYHMILLE**

Yrityksen taloustiede, laskentatoimi

Pro gradu -tutkielma

Huhtikuu 2007

Ohjaaja: Salme Näsi

Marko Pöntinen

TIIVISTELMÄ

Tampereen yliopisto	Taloustieteiden laitos, yrityksen taloustiede, laskentatoimi
Tekijä:	PÖNTINEN, MARKO
Tutkielman nimi:	Pienyritysten tilintarkastus ja tarkastuksen merkitys eri sidosryhmille
Pro gradu -tutkielma:	108 sivua
Aika:	Huhtikuu 2007
Avainsanat:	tilintarkastus, pienyritys, sidosryhmä, tilintarkastusprosessi

Tilintarkastus pienyrityksissä voi parhaimmillaan tuoda lisäarvoa sekä yritykselle että sen sidosryhmille. Omistaja-yrittäjä saa tukea liiketoiminnan harjoittamisessa, yrityksen asiakkaat ja tavarantoimittajat luotettavampaa informaatiota liikekumppanistaan ja talousrikollisuus pysyy kurissa. Kenties keskeisimpänä pienten yritysten tilintarkastuksen tarpeellisuutta vähentävänä tekijänä on pidetty johdon ja osakkeenomistajien etujen yhteneväisyyttä. Luotonantajien etujen taas on katsottu tulevan valvotuksi muutoinkin. On myös esitetty, että sidosryhmien informaatiotarve saattaisi olla mahdollista tyydyttää luonnollisen markkinamekanismin kautta.

Tilintarkastuslain tuleva uudistus Suomessa on nostanut pienyritysten tilintarkastuksen tarpeellisuuden jälleen keskustelun aiheeksi. Tämä tutkimus kokoaa yhteen laajan aihealueesta käydyn keskustelun, sekä luo kokonaiskuvan pienyritysten tilintarkastuksesta ja tarkastuksen merkityksestä eri sidosryhmille.

Pienyritysten tilintarkastusprosessia analysoitiin vertaamalla tutkimustuloksia käytännön tarkastustoimenpiteistä, hyvän tilintarkastustavan kirjalliseen lähdemateriaaliin eli tilintarkastusalan suosituksiin. Pienyritysten tilintarkastus tehdään olosuhteissa, jotka poikkeavat selvästi suuremmista yrityksistä. Onkin suhteellisen selvää, että tarkastusmenetelmät ja painotukset eroavat erikokoisten yhtiöiden välillä. Tilintarkastusalan sääntelyssä tämän asian huomioiminen nykyistä selkeämmin olisi toivottavaa.

Tilintarkastuksen merkitystä pienyritysten sidosryhmille tutkittiin hyödyntämällä eri sidosryhmille tehtyjä tutkimuksia. Yleisesti tilintarkastuksesta näyttäisi olevan selvästi enemmän hyötyä kuin haittaa pienyrityksille. Yleistyksen alle jää kuitenkin huomattavan paljon erilaisia kokemuksia sekä puolesta että vastaan. Tilintarkastuksen hyötyinä esiin nousi muun muassa yrittäjälle koitua apu konsultoinnin muodossa, tilinpäätösinformaation luotettavuuden paraneminen, tilitoimistotyön laadunvalvonta tilintarkastuksen ohessa sekä talousrikollisuuden ennaltaehkäisy. Yleisimmin haittana nähtiin tarkastuksesta aiheutuvat suuret kustannukset, joita ei kuitenkaan tutkimustulosten valossa voida pitää merkittävänä. Suoranaista haittaa pienyrityksille, ei tilintarkastuksesta tutkimustulosten valossa näyttäisi olevan. Negatiivinen suhtautuminen ja tilintarkastuksen hyödyttömänä kokeminen liittyy usein siihen, että konkreettista hyötyäkään ei havaita.

SISÄLLYSLUETTELO

LYHENNELUETTELO

1	JOHDANTO	6
1.1	Taustaa	6
1.2	Tutkimusongelma ja tutkielman tavoitteet	7
1.3	Tutkimusmenetelmät ja keskeiset rajaukset	8
1.4	Tutkimuksen kulku	8
2	TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN TAUSTA	9
2.1	Tilintarkastuksen teorioita	10
2.1.1	Agenttiteoria	10
2.1.2	Informaatioteoria	11
2.1.3	Sidosryhmäteoria	13
2.1.4	Vakuuttamisteoria	14
2.1.5	Käyttäytymisteoria	15
2.1.6	Muita teoreettisia lähestymistapoja	15
2.2	Tutkimuksen teoreettinen viitekehys	16
2.3	Taloustieteellinen tutkimus	18
2.3.1	Tutkimusotteista	18
2.3.2	Laadullinen tutkimus	19
2.3.3	Sisällönanalyysi	21
2.3.4	Totuus ja objektiivisuus laadullisessa tutkimuksessa	23
2.4	Aihealueen tutkiminen ja aiemmat tutkimukset	24
3	PIENYRITYS TILINTARKASTUSKOHTEENA	26
3.1	Pienyrityksen kuvailu ja numeerinen määrittely	26
3.2	Tilintarkastukseen vaikuttavat erityispiirteet Pienyrityksessä	27
3.3	Tilintarkastajan rooli pienyrityksen tarkastajana	30
4	TILINTARKASTUS	32
4.1	Tilintarkastuksen tavoite	32
4.2	Tilintarkastuslainsäädäntö	33
4.3	Hyvä tilintarkastustapa	34
4.4	Tilintarkastusalan suositukset	36

4.5	Tilintarkastusprosessi	38
4.6	Tilintarkastuksen suorittaminen	39
4.6.1	Suunnittelu	39
4.6.2	Toteutus	41
4.6.2.1	Sisäinen kontrollijärjestelmä	43
4.6.2.2	Hallinnon tarkastus	44
4.6.2.3	Tilintarkastusevidenssi	45
4.6.3	Raportointi	47
4.7	Laajennettu tilintarkastustuote	50
4.7.1	Konsultoinnin rooli osana tilintarkastustuotetta	52
5	SIDOSRYHMIEN NÄKÖKULMIA	56
5.1	Yleistä	56
5.2	Rahoittajan näkökulma	60
5.2.1	Yhteenveto	66
5.3	Yritysjohdon näkökulma	67
5.3.1	Yhteenveto	72
5.4	Tilitoimiston näkökulma	73
5.4.1	Yhteenveto	78
5.5	Tilintarkastajien näkökulma	80
5.5.1	Yhteenveto	83
5.6	Veroviranomaisten näkökulma	83
5.6.1	Yhteenveto	88
5.7	Yhteiskunnallinen näkökulma	88
5.7.1	Yhteenveto	93
5.8	Muita näkökulmia aiheeseen	93
5.8.1	Tilintarkastuksen hinta pienyritykselle	94
5.8.2	Tilintarkastusyhdistysten näkökulma	98
6	YHTEENVETO JA KATSAUS TULEVAAN	99
6.1	Lakimuutos ja tulevaisuus	99
6.2	Yhteenveto ja johtopäätökset	103
	LÄHTEET	106

LYHENNELUETTELO

Asiakastieto	Suomen Asiakastieto Oy
Asianajajaliitto	Suomen Asianajajaliitto
Hanken	Svenska Handelshögskolan
HTM-tilintarkastajat	HTM-tilintarkastajat ry – GRM-revisorer rf
KHT-yhdistys	KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry
Kila	Kirjanpitolautakunta
Konkurssiasiamies	Konkurssiasiamiehen toimisto
KRP	Keskusrikospoliisi
Lakimiesliitto	Suomen Lakimiesliitto – Finlands Juristförbund rf
Osakesäästäjät	Osakesäästäjien Keskusliitto ry
SPY	Suomen Pankkiyhdistys ry
SVK	Suomen Vakuutusyhtiöiden keskusliitto
SY	Suomen Yrittäjät ry
Tarkastusvirasto	Valtiontalouden tarkastusvirasto
TT	Teollisuuden ja Työnantajain Keskusliitto TT ry
Vala	Valtion tilintarkastuslautakunta
Virke	Viranomaisyhteistyön kehittämisprojekti
VM	Valtiovarainministeriö
VVV	Vakuutusvalvontavirasto

1 JOHDANTO

1.1 Taustaa

Tilintarkastus on noussut viime vuosina tarkastelun kohteeksi eri puolilla maailmaa. Yhtenä syynä tähän on julki tulleet virheet ja väärinkäytökset, joista esimerkkinä energiayhtiö Enronin konkurssi. Ympäristössä tapahtuneiden muutosten myötä myös tilintarkastajan rooli on muuttunut. Tilintarkastajaa ei enää pidetä perinteiseen tapaan ainoastaan omistajien etujen valvojana. Nytemmin on tunnustettu tilintarkastuksen merkitys myös yrityksen muille sidosryhmille, kuten velkojille, viranomaisille ja sopimuskumppaneille. Tilintarkastajalla on merkittävä rooli myös yleisen yhteiskunnallisen intressin valvojana.

Maailman lehdistössä esitellyt yrityksiin liittyvät skandaalit koskevat suuria yrityksiä. Ei kuitenkaan ole syytä uskoa, etteikö sekä tahattomia että tahallisia virheitä tapahtuisi myös pienissä yrityksissä. Niiden julkinen esilletulo ja uutiskynnyksen ylittäminen vain on tällaisten yritysten vähämerkityksellisyyden vuoksi harvinaista. Tahattomien virheiden mahdollisuus on pienissä yrityksissä todennäköisesti suurempi kuin suurissa, koska niissä talusasioita hoidetaan usein suuria yrityksiä vähäisemmillä resursseilla. (Leppiniemi 2004, 11).

Kaikissa Euroopan maissa tasapainotellaan pienyrityksiä koskevien hallinnollisten velvoitteiden ja niitä koskevien vapautusten välillä. Pienyrityskentän tekee merkitykselliseksi muun muassa se, että ne työllistävät huomattavan osan työvoimasta niin Suomessa kuin myös muissa länsimaissa. Niiden merkitys kansantaloudelle on huomattava. Lisäksi lukumääräisesti suurin osa yrityksistä on pienyrityksiä (Horsmanheimo 2005, 37). Pienyhtiöiden tilintarkastus ei ole sekään marginaali-ilmiö. Suomessa huomattava osa lakisääteisistä tilintarkastustunneista tehdään juuri näissä yhtiöissä. (Rehn 2005, 22).

Tilintarkastus pienyrityksissä voi parhaimmillaan tuoda lisäarvoa sekä yritykselle itselleen että yrityksen sidosryhmille. Omistaja-yrittäjä saa tukea liiketoimintansa harjoittamisessa, yrityksen asiakkaat ja tavarantoimittajat luotettavampaa informaatiota liikekumppanistaan ja talousrikollisuus pysyy kurissa valvonnan ansiosta. Kenties keskeisimpänä pienten yritysten tilintarkastuksen tarpeellisuutta vähentävänä tekijänä on pidetty johdon ja osakkeenomistajien etujen yhteneväisyyttä. Luotonantajien etujen taas on katsottu tulevan valvotuksi muutoinkin, esimerkiksi yrittäjien antamien henkilökohtaisten vakuuksien avulla. On jopa kysytty, onko moraalisesti oikein vähentää luotonantajien riskiä pienyrityksien kustannuksella. On myös esitetty, että sidosryhmien informaatiotarve saattaisi olla mahdollista tyydyttää luonnollisen markkinamekanismin kautta. (Huuhtanen 1994, 306).

Tilintarkastuslain tuleva uudistus Suomessa on nostanut pienyritysten tilintarkastuksen tarpeellisuuden jälleen keskustelun aiheeksi. Aiheesta on tehty erilaisia selvityksiä, esitetty kannanottoja, käytetty puheenvuoroja, sekä tehty opinnäytetöitä ja tutkimuksia. Tässä tutkimuksessa hyödynnetään laajaa aihealueesta käytyä keskustelua. Tutkielman tarkoituksena on koota yhteen aihealueesta käyty keskustelu.

1.2 Tutkimusongelma ja tutkielman tavoitteet

Tutkimusongelmana on tarkastella tilintarkastuksen hyötyjä ja haittoja pienyrityksissä. Tutkimuksessa kootaan yhteen pienyritysten tilintarkastuksen tarpeellisuudesta käyty keskustelu. Tutkimuksen tavoitteena on muodostaa käsitys tilintarkastuksesta pienyrityksissä ja tarkastuksen merkityksestä eri sidosryhmille.

Tutkimuksessa haetaan ensisijaisesti vastausta kysymykseen: Mitä hyötyjä tai haittoja eri pienyritysten sidosryhmille on tilintarkastuksesta? Toissijaisena tavoitteena on muodostaa käsitys hyvän tilintarkastustavan tulkinnasta pienyritysten tilintarkastusprosessissa.

1.3 Tutkimusmenetelmät ja keskeiset rajaukset

Tutkimusmenetelmänä on aihe-aluetta käsittelevän kirjallisen tiedon perusteella löytää vastaukset asetettuihin tutkimusongelmiin. Omaa empiiristä aineistoa ei kerätä. Keskeisiä lähteitä ovat aihealuetta käsittelevä kirjallisuus, lehtiartikkelit, opinnäytetyöt ja tutkimukset. Tutkimuksessa hyödynnetään laadullisen analyysin ja sisällönanalyysin menetelmiä.

Pienyritysten sidosryhmien näkökulmia tarkastellaan niitä käsittelevien tutkimusten, opinnäytetöiden, kirjallisuuden ja ammattilehtikirjoittelussa esiin nousseiden argumenttien pohjalta. Hyvän tilintarkastustavan tulkintaan perehdytään vertaamalla käytännön työstä tehtyjen tutkimusten tuloksia tilintarkastusalan standardeihin.

Tutkimuksessa käsitellään pienyritysten tilintarkastusta. Pienyrityksen määrittely on tutkimuksen kannalta tärkeää ja se tehdään luvussa kolme. Tutkimus rajataan koskemaan suomalaista tilintarkastuskenttää. Kansainvälistyneistä standardeista ja ohjeistuksesta huolimatta, tilintarkastus on edelleen vahvasti kansallinen ilmiö.

Ensisijaisesti tutkimuksessa käsiteltävät yritykset ovat osakeyhtiö muotoisia. Olisi kuitenkin tarpeetonta rajata tarkastelusta kokonaan ulkopuolelle esimerkiksi pienet henkilöyhtiöt. Tarkasteltaessa pienyrityksiä tilintarkastuksen näkökulmasta, on näillä eri yhtiötyypeillä kaikesta huolimatta merkittäviä yhtäläisyyksiä. Tästä huolimatta osakeyhtiömuotoinen yritys on kuitenkin ensisijainen tarkastelun kohde, koska siinä omistajalla on rajattu vastuu yhtiön velvoitteista.

1.4 Tutkimuksen kulku

Luvussa kaksi käsitellään tilintarkastustutkimuksen teoreettista taustaa. Ensin esitellään eri teoreettisia lähestymistapoja yleisesti ja sen jälkeen näistä teorioista kootaan tämän tutkimuksen teoreettinen viitekehys. Luvun lopussa perehdytään laadullisen tutkimuksen läpiviintiin tämän tutkimuksen näkökulmasta. Myös muita tutkimuksessa hyödynnettäviä me-

netelmiä sivutaan luvussa 2.3. Luvussa 2.4 luodaan katsaus aiempiin aihealueen tutkimuksiin.

Luvussa 3.1 määritellään tutkimuksen kannalta merkityksellinen pienyrityksen käsite. Tämän jälkeen tarkastellaan tilintarkastukseen vaikuttavia erityispiirteitä pienyrityksessä ja tilintarkastajan roolia tällaisen yrityksen tarkastajana.

Luvussa neljä keskitytään käytännön tilintarkastustyön tarkasteluun pienyrityksessä. Luvun alussa kerrataan tilintarkastuksen perusteita. Pääpaino on kuitenkin eri standardien sekä käytännön tilintarkastustyön erojen ja yhtäläisyyksien analysoinnissa. Luvun neljä tavoitteena on tiivistetysti tarkastella hyvän tilintarkastustavan tulkintaa pienyritysten tilintarkastusprosessissa. Luomalla katsaus pienyritysten tilintarkastuksen suorittamiseen, voidaan perustellummin arvioida myös tarkastuksen merkitystä eri sidosryhmille.

Luvussa viisi tarkastellaan pienyritysten tilintarkastuksen merkitystä eri sidosryhmille. Asiaan perehdytään useampien eri sidosryhmien näkökulmasta. Luvun lopussa tuodaan vielä esiin kaksi muuta aihealueen kannalta merkittävää näkökulmaa. Jokaisen sidosryhmän näkökulman jälkeen on esitetty keskeiset tulokset yhteenveto otsikon alla.

Luvussa kuusi tehdään yhteenvetoa tutkimustuloksista ja esiin nousseista seikoista. Lisäksi luodaan katsaus uudistuvaan tilintarkastuslakiin ja sen vaikutuksiin tämän tutkimuksen aiheen kannalta.

2. TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN TAUSTA

Tilintarkastustutkimukselle on ollut tyypillistä se, että siltä on puuttunut yhtenäinen teoria-tausta. Aihetta onkin lähestytty useamman teorian suunnasta. Muun muassa Vuorinen (1995, 104) on luokitellut tilintarkastuksen teorialat agentti-, informaatio-, vakuutus- ja moti-

vaatioteorioihin. Kirjallisuudessa esiintyy myös peli- ja sopimusteoreettiset näkökulmat, jonka lisäksi muun muassa Kärkkäinen (1998) on tutkimuksessaan käsitellyt audit delay-, odotuskuilu- ja kognitiivista tilintarkastuksen teoriaa. Tilintarkastuksen eri teoriataustojen esittely on pohjana ja johdantona varsinaiselle tutkimukselle.

2.1 Tilintarkastuksen teorioita

Pienyritysten tilintarkastusta voidaan tutkimuksellisesti lähestyä eri näkökulmista. Tästä syystä eri teorioiden esittely on perusteltua. Osa esitellyistä teorioista on enemmän ja osa vähemmän sopivia tämän tutkimuksen teoreettiseksi lähtökohdaksi. Luvussa 2.2 muodostetaan teoreettinen viitekehys tälle tutkimukselle.

2.1.1 Agenttiteoria

Scott (2003, 305) on määritellyt agenttiteorian yhdeksi peliteorian aloista. Teorian mukaan yritys koostuu päämiesten (esim. osakkeenomistajien) ja agenttien (yritysjohtajien) välisestä sopimussuhteiden verkostosta. Omistuksen ja johdon eriytyminen sekä omistuksen hajautuminen erityisesti suuremmissa yrityksissä ovat pakottaneet päämiehet delegoimaan päätöksentekoa agenteille. Ongelmaksi on kuitenkin koitunut se, että agenteilla on yleensä enemmän informaatiota käytettävissään kuin päämiehellä ja tämä tiedon epäsuhta heikentää päämiehen kykyä tehokkaasti valvoa sitä, palveleeko agenttien toiminta asianmukaisella tavalla päämiehen etuja.

Oletuksena on, että päämies ja agentti toimivat rationaalisesti ja hyödyntävät sopimussuhdetta maksimoidakseen oman hyvinvointinsa. Tästä seuraa, että agenttien toimet eivät aina ole päämiehen edun mukaisia. Päämies kuitenkin tiedostaa ongelman ja pyrkii minimoimaan tilanteesta aiheutuvat kustannukset, muun muassa valvomalla ja sitouttamalla agentin erilaisin keinoin päämiehen tavoitteisiin. Tästä aiheutuu päämiehelle kuluja, joita kutsutaan agenttikustannuksiksi. Scott (2003, 305).

Viitanen (2000, 25) toteaa tilintarkastukselle olevan selkeästi tarvetta, koska tilintarkastusvalvontamekanismina vähentää agenttien halua ja mahdollisuuksia käyttää hyväkseen tiedon epäsymmetriaa sekä tätä kautta vähentää kokonaisagenttikustannuksia.

Agenttiteoria on yksi tilintarkastuksen perusteorioista. Kuten jo edellä mainittiin, soveltuu se ennen kaikkea suurempiin yrityksiin, joissa operatiivinen johto ja omistus ovat eriytyneet. Kuitenkin myös pienyrityksissä voi olla operatiivisen johdon ulkopuolisia tahoja, esimerkiksi vähemmistöosakkaita tai pääomasijoittajia. Tilintarkastaja toimii tällöin näiden vähemmistöryhmien agenttina, tarkastaessaan yrityksen taloudenhoidon ja hallinnon lainmukaisuutta.

2.1.2 Informaatioteoria

Sarjan (1999, 7) mukaan tilintarkastuksessa on perimmältään kyse informaation välittämisestä. Tilintarkastuksella on informaatiofunktio, joka on yksi tilintarkastuksen keskeisimmistä funktioista ja joka palvelee myös tilintarkastuksen yhteiskunnallista tehtävää. Tilintarkastuksen funktiona on lisätä tilinpäätösinformaation luotettavuutta eli varmentaa, että tilintarkastettu tilinpäätös on niin sanottua oikeaa tietoa. Tilintarkastaja pienentää näin potentiaalisen sijoittajan yhtiöltä saamaan informaatioon liittyvää informaatoriskiä. Yhtäläillä myös muiden sidosryhmien ja organisaation välisiin suhteisiin voidaan soveltaa informaatioteoreettista lähestymistapaa, jolloin tilintarkastuksen tehtävä on tilintarkastuskertomuksen avulla varmentaa myös muun muassa rahoittajan saamaa informaatiota (Vuorinen 1995, 106).

Sarjan (1999, 9, 100) mukaan yrityksen ulkopuolisen, yksittäisen intressiryhmäläisen kannalta riippumattoman informaation saaminen on tärkeää, jotta hän voi muodostaa omia toimiaan varten tarpeellisen kuvan tarkastuksen kohteesta. Tilintarkastuskertomuksen sisältöä säätelevillä pakottavilla määräyksillä pyritään takaamaan informaation riittävä taso.

Tilintarkastusinformaatio on julkinen hyödyke siinä mielessä, että yhden henkilön informaation käyttö ei estä toisten henkilöiden käyttöä. Muutkin kuin osakkeenomistajat saavat

tilintarkastustiedot käyttöönsä ilmaiseksi. Tätä sivullisten asemaa on tilintarkastuskirjallisuudessa kuvattu vapaamatkustaja-asemaksi.

Wallacen (1981) mukaan vapaamatkustajia ovat esimerkiksi ns. suuri yleisö sekä viranomaiset. Vapaamatkustajat eivät osallistu tilintarkastuksen kustannuksiin, mikä ilman lainsäädäntöä johtaa informaation alituotantoon. Laissa säädetyn tilintarkastusvelvollisuuden on nähty olevan tarpeen, jotta vapaamatkustajuudesta johtuva informaation alituotanto estyisi. Lainsäädännön lisäksi on katsottu olevan myös muita keinoja estää informaation alituotanto. Esimerkiksi sopimukseen pohjautuva markkinalähtöinen keino on määritellä muille kuin osakkeenomistajille hinta informaatiosta. Lainsäädännön tarpeellisuutta on perusteltu sillä, että alituotannon estävää oikeaa hintaa informaatiolle on vaikea määritellä.

Kososen (2005) mukaan pienten yritysten kohdalla suuren yleisön kiinnostus tilintarkastustietoihin on kohtuullisen vähäistä. Näin ollen vapaamatkustajia ovat näiden yritysten kohdalla lähinnä viranomaiset. Suomessa tilintarkastuksella ei ole kuitenkaan perinteisesti ollut viranomaisvalvontaan liittyvää roolia, vaan tilintarkastaja on katsottu ensisijaisesti omistajien edustajaksi.

Svenska Handelshögskola (Hanken) ei pidä kannanotossaan tilintarkastusta tarpeellisena pienissä yrityksissä ts. yrityksissä, joissa johto ja omistus eivät ole eriytyneet. Hankenin mielestä näin on muun muassa sen vuoksi, ettei omistajilla tällaisissa yrityksissä ole vastaavaa informaatiotarvetta kuin yrityksissä, joissa omistus ja johto ovat eriytyneet. Lisäksi Hanken katsoo, että tilintarkastajan riippumattomuus yrityksen johdosta on mahdotonta toteuttaa yrityksissä, joissa omistus ja johto eivät ole eriytyneet. (KTM 8/2004, 14).

Edellä mainitusta (Hanken) kannanotosta huolimatta informaatioteoria sopii yhdeksi teoreettiseksi tarkastelumalliksi tälle tutkimukselle. Pienyrityksen tilintarkastajan yhdeksi keskeiseksi tehtäväksi voidaan katsoa juuri informaation oikeellisuuden varmentamisen. Kuten myöhemmin tutkimuksessa käy ilmi, oikealle ja luotettavalle informaatiolle antavat arvoa muun muassa rahoittajat, veroviranomaiset ja tavarantoimittajat.

2.1.3 Sidosryhmäteoria

Agenttiongelman liittyy paitsi omistuksen ja johdon eriytymiseen myös kaikkiin muihinkin tapauksiin, joissa päätösvaltaa delegoidaan. Agenttiongelman tulee siten esiin myös velkasuhteissa, joissa ongelman ratkaisemiseksi voidaan käyttää samantapaisia keinoja kuin yrityksen johdon ja omistajien välisissä suhteissa. Velkasuhteissa agenttiongelman näkyy muun muassa siinä, että velkojat lainaavat rahaa mieluummin omistajalle, jolla on yrityksessä suuri oma sijoitus. Päinvastaisessa tapauksessa omistajalla olisi kannusteet ottaa liian suuria riskejä, koska positiiviset seuraukset hyödyttäisivät pääosin omistajaa, mutta negatiiviset seuraukset kantaisi pääosin velkoja. (Jensen & Meckling 1976).

Niskalan ja Näsin (1995, 123) mukaan sidosryhmäteoria voidaan nähdä agenttiteorian laajennettuna versiona, jossa tilivelvollisuus ymmärretään agenttiteoriaa laajemmin. Organisaatiot nähdään teorian mukaan tilivelvollisina laajenevalle joukolle sidosryhmiä ja jopa yhteiskunnalle kokonaisuudessaan.

Sidosryhmäteoria edustaa ihmissuhdeorientoitunutta yritysnäkemyksiä. Teoriassa painottuu muita teorioita enemmän yritys eri sidosryhmien verkostona. Organisaatio nähdään yhteistyön muotona, jossa ihmiset eri rooleissa tekevät yhteistyötä saavuttaakseen henkilökohtaiset tavoitteensa tai tyydyttääkseen tarpeensa. Yritys on sidosryhmäteoreettisen näkemyksen mukaan olemassa ainoastaan sen sidosryhmien välisten vuorovaikutussuhteiden, liiketoimien ja vaihtokauppojen kautta. Jokainen sidosryhmän jäsenistä antaa yritykselle jotain ja samanaikaisesti myös hyötyy yrityksestä jotenkin. Pitkällä aikavälillä yrityksen on toimittava tavalla, joka tyydyttää kaikkia osapuolia. Mitä tyytymättömämpiä yrityksen keskeiset sidosryhmät ovat, sitä todennäköisempää on, että yrityksen toiminnot pikku hiljaa loppuvat. (Näsi 1995, 19-24).

Sidosryhmäteoria on sopivin yksittäinen tilintarkastuksen teoria tämän tutkimuksen pohjaksi. Sidosryhmäteoria liittyy tutkimukseen jo tutkimusongelman kautta. Sidosryhminä tässä tutkimuksessa nähdään yrityksen eri yhteistyökumppanit laajasti ymmärrettynä.

2.1.4 Vakuuttamisteoria

Tilintarkastuksen käytön yleisyyttä on perusteltu myös vakuuttamishypoteesilla. Vakuuttamisteorian mukaan yrityksen johto ja muut sidosryhmät pystyvät siirtämään osan vastuutaan tilintarkastajan kannettavaksi.

Saarikiven (1999) mukaan perusteluina voidaan käyttää sitä, että tilintarkastaja on aiheuttamastaan vahingosta vahingonkorvausvelvollinen. Mikäli tilintarkastus epäonnistuu ja siten aiheuttaa vahinkoa yrityksen ulkopuolisille sidosryhmille, lähinnä rahoittajille, rahoittajat voivat hakea korvausta tarkastajalta. Mitä enemmän taloudellisia resursseja tai mitä paremmat vastuuvakuutukset tilintarkastajalla on, sitä enemmän tilintarkastajalta voidaan saada korvausta ja sitä suuremman ”vakuutuksen” tilintarkastaja sitoutuessaan toimeksiantoon antaa.

Vakuuttamisteorian mukaan tilintarkastus tuo sitä enemmän arvoa rahoittajille ja siten myös asiakkaalle, mitä suuremman ”vakuutuksen” tilintarkastus suo (Wallace 1981). Suomen oikeuskäytännön mukaan tilintarkastaja kuitenkin vastaa vain siitä vahingosta, joka aiheutuu hänen omista toimistaan tai laiminlyönneistään, eikä yhtiön johdon tai henkilökunnan aiheuttamasta vahingosta (Saarikivi 1999).

Vakuuttamisteoria vaikuttaa myös pienyritysten tarkastuksen taustalla. Omistaja-yrittäjä saa tilintarkastuksen teettämällä eräänlaisen vakuutuksen siitä, ettei tilinpäätökseen tai yhtiön hallinnon hoitoon sisälly olennaisia virheitä tai puutteita. Mahdollisten puutteiden osalta saadaan ylimääräinen vastuunkantaja lisää. Myös omistaja-yrittäjälle tällainen vakuutus on joissakin tapauksissa riittävä motiivi tilintarkastuksen teettämiseksi, vaikka sille ei jatkossa olisikaan lakisääteistä pakkoa.

2.1.5 Käyttäytymisteoria

Käyttäytymisteoria tarkastelee tilintarkastusta organisaatiossa toimivia motivoivana tekijänä. Teorian mukaan tilintarkastajalla on eräänlainen ”pelotevaikutus” väärinkäytösten ennaltaehkäisyssä.

Vuorisen (1995, 107-108) mukaan on havaittu, että tilintarkastuksen suorittaminen vaikuttaa motivoivasti organisaation kaikilla tasoilla. Myönteinen vaikutus esiintyy jo sinä aikana, jolloin tilintarkastusta ei ole suoritettu, mutta on tieto sen tulemisesta. Tilintarkastuksen motivoiva vaikutus riippuu tarkastajan ja tarkastettavien välisistä suhteista. Silloin kun tarkastustilanteessa vallitsee periaatteellinen ristiriidaton ja avoin ilmapiiri ja tilintarkastajaa pidetään riippumattomana ja ammattitaitoisena, ovat olosuhteet motivoivuudelle otolliset.

Pienyrityksenkin tapauksessa ei ole vaikeaa havaita käyttäytymisteorian tarjoamaa asetelmaa. Ulkopuolinen tarkastaja on yksi motiivi lisätä omistaja-yrittäjälle hoitaa asiat lainmukaisesti ilman väärinkäytöksiä. Tilintarkastaja vaikuttaa myös pienyritysten tapauksessa monesti tilitoimistoa vahvempana auktoriteettina, kun johonkin epäkohtaan tarvitsee puuttua. Tilintarkastamattoman yrityksen johto voi helposti ajautua väärinkäytöksiin, jos yrittäjällä ei ole selkeää ulkopuolista valvontaa.

2.1.6 Muita teoreettisia lähestymistapoja

Gwilliam ja Macve (1989, 12) ovat jakaneet tilintarkastuksen tutkimuksessa käytetyt lähestymistavat kolmeen ryhmään:

1. Sosiologinen lähestymistapa

Pyrkii lisäämään ymmärrystä tilintarkastuksen tehtävästä yhteiskunnassa. Tämä lähestymistapa pyrkii vastaamaan kysymykseen, mikä on tilintarkastuksen tehtävä ja mitkä ovat tilintarkastusammattikunnan valtuudet ja velvoitteet. Osittain se pyrkii myös laajentamaan tilintarkastajan roolia.

2. Psykologinen lähestymistapa

Tilintarkastajan työhön keskittyvä tutkimus. Se pyrkii vastaamaan kysymykseen, miten tilintarkastus tapahtuu tai miten sen tulisi tapahtua.

3. Mikrotaloustieteellinen lähestymistapa

Sen tutkimuskohteita ovat toimialan keskittyminen, hinnoittelu ja erilaiset henkilöstöön keskittyvät tutkimukset (esimerkiksi motivaatio, suorituskyky ja vaihtuvuus).

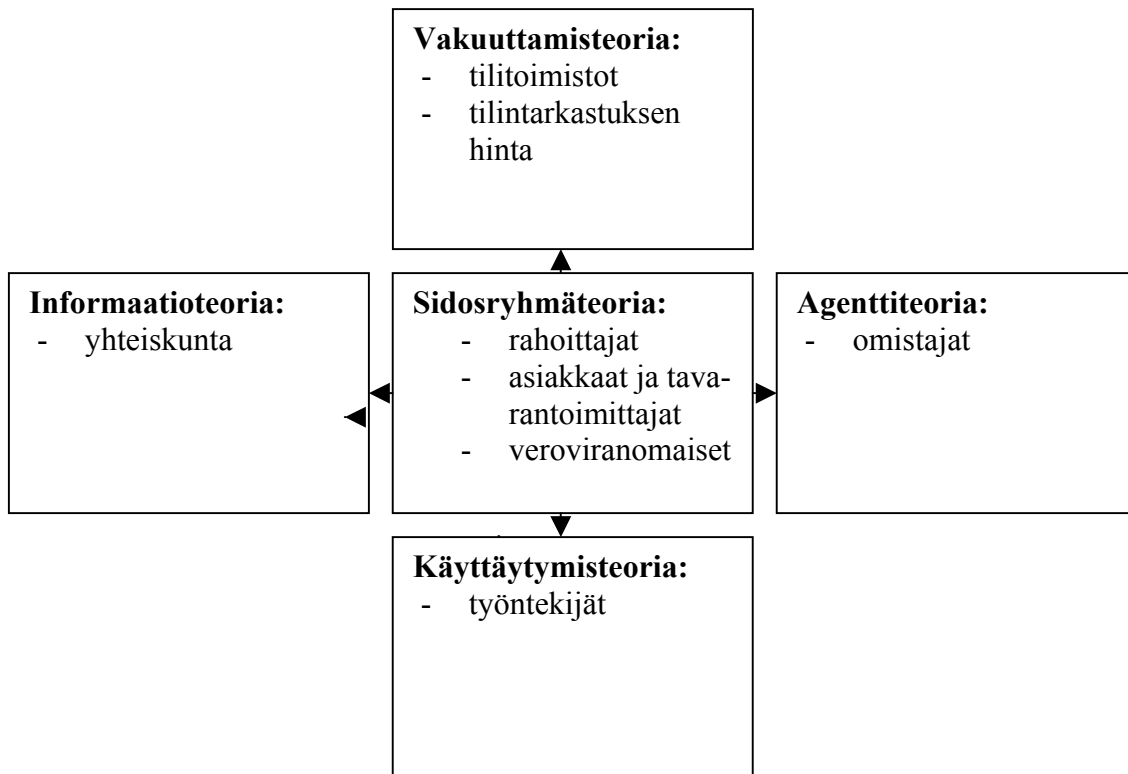
Paasovaaran (2002, 7) mukaan jako edellä mainittuihin ryhmiin voi toisinaan tuntua kankealta ja keinotekoiselta. Tutkimusta ei aina ole mahdollista sijoittaa ainoastaan yhteen luokkaan, vaan se voi sijoittua samanaikaisesti useampaan luokista. Tämä tutkimus sijoittuu selkeimmin ensimmäiseen, eli sosiologisen lähestymistavan luokkaan. Tarkoituksena on tutkia tilintarkastuksen merkitystä eri sidosryhmien ja yhteiskunnan näkökulmasta. Tutkimuksessa on myös toiseen luokkaan, eli psykologiseen lähestymistapaan kuuluva osio. Tässä osiossa tarkastellaan hyvän tilintarkastustavan tulkintaa käytännön tilintarkastusprosessissa.

2.2 Tutkimuksen teoreettinen viitekehys

Edellisen luvun (2.1) alakohdissa on esitelty eri tilintarkastuksen teorioita. Eri teorioiden pohjalta kootaan tämän tutkimuksen teoreettinen viitekehys. Tutkimuksessa käsiteltävän laajan aihealueen takia myös teoreettinen pohja pidetään laajana.

Alapuolella (kuvio 1) on esitetty tilintarkastusteorioiden pohjalta muodostettu viitekehys tämän tutkimuksen teoreettiseksi pohjaksi. Lähtökohtana on keskellä esitetty sidosryhmäteoria ja sen alle kuuluvat eri sidosryhmät. Eri teorioiden muodostamiin laatikoihin jaotellut tekijät voitaisiin esittää myös usealla muulla tavalla ryhmiteltyinä. Kuviossa on kuitenkin lähdetty siitä, että aiemmin esiteltyt eri teoriat liittyvät kaikki tutkimukseen jollakin tavalla. Näin ollen jokainen eri teoria on sijoitettu kuvioon siten, että kunkin teorian alle saadaan vähintään yksi tekijä.

Kuvio 1 Tutkimuksen teoreettinen viitekehys

Agenttiteorian pohjana on tilintarkastajien toiminta omistajien agentteina operatiivista johtoa valvovana elimenä. Omistajien sijoittaminen sidosryhmänä juuri agenttiteorian alle, on näin ollen hyvin perusteltua. Informaatioteorian näkökulma soveltuu kaikkien sidosryhmien tarpeiden taustalle. Laajasta soveltuvuudestaan johtuen, sen alle on listattu yhteiskunta kokonaisuudessaan. Vakuuttamisteorian ajatus näkyy esimerkiksi tilitoimistojen kohdalla. Tilitoimisto saa tilintarkastajan antamalla varmennuksella yhden ylimääräisen vakuutuksen oman työnsä oikeellisuudelle. Myös rahoittajat olisi mahdollista sijoittaa vakuuttamisteorian kategoriaan. Tilintarkastuksen hinnan mukana olo viitekehyksessä ei tee siitä yrityksen sidosryhmää. Hinnan esittäminen kaaviossa liittyy siihen, että usein suuremman toimiston tarjoamaa palvelua pidetään myös laadukkaampana. Laadukkaammasta tarkastuksesta saa myös tutkimusten mukaan maksaa enemmän. Parempi maine on kalliimpi, mutta se antaa

myös kattavamman vakuutuksen. Suuremmilla toimistoilla on monesti myös kattavammat vastuuvakuutukset. Käyttäytymisteorian alle on sijoitettu työntekijät. Tilintarkastuksella koetaan olevan ”pelotevaikutus” työntekijöiden tekemien väärinkäytösten ennaltaehkäisyssä. Sidosryhmäteorian alle on listattu muita keskeisiä sidosryhmiä, esimerkiksi asiakkaat ja tavarantoimittajat. Yritystoiminta on myös usein rahoitettava ulkopuolisella rahoituksella, joten rahoittajat on sijoitettu tähän ryhmään. Veroviranomaiset olisi mahdollista monen muun ryhmän tavoin sijoittaa myös toisiin. Tutkimusten valossa veroviranomaiset hyödynsivät tilintarkastajien työtä hyvinkin laajasti. Myös yrittäjät pitävät suhdetta veroviranomaisiin tärkeänä. Näin ollen veroviranomaiset on lajiteltu juuri sidosryhmäteorian alle. (kuviot 1)

2.3 Taloustieteellinen tutkimus

2.3.1 Tutkimusotteista

Tutkimukset voidaan jaotella myös käytetyn tutkimusotteen perusteella eri luokkiin. Suomessa keskustelu liiketaloudellisista tutkimusotteista oli vilkasta erityisesti 1980-luvun alussa. Neilimon ja Näsin (1980) tyypittelyn mukaan tutkimusotteet voidaan jakaa neljään eri ryhmään niiden ominaispiirteiden mukaisesti. Ryhmät ovat käsiteanalyttinen, nomoteettinen, päätöksentekometodologinen sekä toiminta-analyttinen tutkimusote. Heidän tyypologiansa omaksuttiin suurelta osin Suomen liiketaloustieteessä suuntaa-antavaksi ja karkeaksi tutkimusotteiden jaotteluksi. (Kasanen, Lukka & Siitonen 1991, 315).

Näsin (1980) mukaan käsite on tavallaan ajattelun perusyksikkö. Siihen sisältyy jokin idea tai ideoiden systeemi. Käsiteanalyysia puolestaan voi kuvailla käsitteiden muodostamiseksi analyttisen pohdinnan kautta käyttäen hyväksi muita, jo tunnettuja käsitteitä. Käsiteanalyysi on olemukseltaan kahtiajakoinen. Se liikkuu lähellä toiminnallista käytäntöä, jolloin keskeistä on todellisen yritysmaailman kenttä toimintoineen, rakenteineen, kielineen ja ongelmineen. Toisaalta se nojaa myös vahvasti aiempaan, muiden tutkijoiden tekemiin havaintoihin ja ajatteluun.

Käsiteanalyysissa vanhoja käsitteitä loogisesti erittelemällä ja yhdistelemällä tutkija etenee melko mekaanisesti. Käsiteanalyysiin sisältyy myös tavallisesti tämän mekaanisen etenemisen lisäksi oivaltaminen ja sen mukanaan tuoma luovuus. Tämän kautta mahdollistuvat liisäykset ja muutokset käsitemaailmassa.. Lopputuloksena voi olla uusi käsite, muunnos entisistä käsitteistä tai vaikkapa kokonainen uusi käsitteiden järjestelmä. Näsi (1980).

2.3.2 Laadullinen tutkimus

Laadullisessa eli kvalitatiivisessa analyysissa aineistoa tarkastellaan usein kokonaisuutena. Laadullinen analyysi koostuu kahdesta vaiheesta, havaintojen tuottamisen ja selittämisen vaiheista. Havaintojen tuottamisessa voidaan erottaa kaksi eri osaa. Ensinnäkin aineistoa tarkastellaan aina vain tietystä teoreettis-metodologisesta näkökulmasta. Aineistoa tarkasteltaessa kiinnitetään huomiota vain siihen, mikä on teoreettisen viitekehyksen ja kulloisenkin kysymyksenasettelun kannalta olennaista, vaikka samassakin tutkimuksessa aineistoa voidaan tarkastella monesta näkökulmasta. Tuottamisen toisen vaiheen ideana on edelleen karsia havaintomäärää havaintojen yhdistämisellä. Erilliset raakahavainnot yhdistetään yhdeksi havainnoksi tai ainakin harvemmaksi havaintojen joukoksi. Tähän päästään etsimällä havaintojen yhteinen piirre tai nimittäjä tai muotoilemalla sääntö, joka tältä osin pätee poikkeuksetta koko aineistoon. Sitä, miten raakahavaintojen yhdistäminen laadullisessa tutkimuksessa tapahtuu, voidaan nimittää varsinaiseksi laadulliseksi analyysiksi. Ideana on muotoilla sellaisia havaintolauseita, raakahavaintoja kuvaavia sääntöjä, jotka pätevät poikkeuksetta koko aineistoon. Selittämisen vaiheessa viitataan muihin tutkimuksiin, aiemmin testattuihin hypoteeseihin ja aihetta käsittelevään kirjallisuuteen itse tuotettuja havaintoja selitettäessä. (Alasuutari 1993, Tuomi & Sarajärvi 2002).

Laadullisessa tutkimuksessa selittäminen tai toisin sanoen arvoituksen ratkaiseminen merkitsee sitä, että tuotettujen johtolankojen ja käytettävissä olevien vihjeiden pohjalta tehdään merkitystulkinta tutkittavasta ilmiöstä. Arvoituksen ratkaisemisen vaiheessa johtolankoina ei käytetä vain pelkistämisen vaiheen pohjalta muotoiltuja, absoluuttisesti aineistossa päteviä havaintolauseita. Empiirisiä havaintoja ei tässäkin vaiheessa unohdeta, vaan niistä et-

sitään vihjeitä merkitystulkintojen tekemistä ja koko arvoituksen ratkaisemista varten. (Alasuutari 1993, Tuomi & Sarajärvi 2002).

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa teoreettisen viitekehyksen luominen ja aineiston keruu voi tuottaa erityisiä ongelmia. Näin siitä syystä, että laadulliselle tutkimukselle on juuri ominaista käännellä ja katsella ilmiötä monelta kantilta, problematisoida jokaista itsestään selvää näkökulmaa. Juuri tästä syystä on laadulliselle tutkimukselle luonteenomaista kerätä aineistoa, joka tekee mahdollisimman monenlaiset tarkastelut mahdollisiksi. Ehkä ihanteellisinta olisikin aineisto, joka on olemassa tutkimuksen tekemisestä ja tekijästä riippumatta. Ominaista kvalitatiiviselle aineistolle on sen ilmaisullinen rikkaus, monitasoisuus ja kompleksisuus. (Alasuutari 1993, Tuomi & Sarajärvi 2002).

Fakthanäkökulmalla aineistoon tarkoitetaan sitä, että aineistosta etsitään tosiasiatietoja. Sitä toisin sanoen tarkastellaan siltä kannalta, missä määrin ja millaisia tosia väitteitä siinä esitetään ulkopuolisesta todellisuudesta. Eli huomio kiinnitetään vain siihen mitä lähdeaineistossa suoraan kerrotaan todellisuudesta. Ihmisten kieltä ja puhetta tarkastellaan todellisuuden kuvaamisen välineenä, pelkkänä linssinä. Koska kvalitatiivisessa tutkimusotteessa argumentaatio ei voi perustua muuttujien välisiin tilastollisiin yhteyksiin hyvin tavallista onkin erilaisten tyyppien muodostaminen aineistosta. (Alasuutari 1993, Tuomi & Sarajärvi 2002).

Kerätyn ja käsitellyn aineiston avulla on tarkoituksena esittää vastaus johonkin miksi -kysymykseen. Tässä tutkimuksessa tuo miksi -kysymys on esimerkiksi seuraavanlainen: miksi tilintarkastus kannattaisi teettää pienyrityksessä tai miksi ei kannattaisi? Tutkimuksessa tuotetut havainnot ovat vasta erilaisia vastauksia mitä -kysymyksiin. Tarkoituksena on saada aineistosta paremmin ja selkeämmin esille jotain sellaista, jolla ajatellaan olevan käyttöä johtolankoina arvoituksen ratkaisemisessa. Aineistoa kerättäessä, jo kerättyä aineistoa lukiessa ja sitä analysoitaessa tulisi löytää mahdollisimman paljon hyviä miksi -kysymyksiä, niin että lopullisessa analyysi- ja kirjoitusvaiheessa olisi mistä valita. (Alasuutari 1993, Tuomi & Sarajärvi 2002).

2.3.3 Sisällönanalyysi

Tuomi & Sarajärven (2002, 93) mukaan perusanalyysimenetelmä, jota voidaan käyttää kaikissa laadullisen tutkimuksen perinteissä, on sisällönanalyysi. Sisällönanalyysiä voi pitää paitsi yksittäisenä metodina myös väljänä teoreettisena kehyksenä, joka voidaan liittää erilaisiin analyysikokonaisuuksiin.

On huomattava, että laadullisen tutkimuksen aineistosta löytyy aina useita kiinnostavia asioita, joita ei ole ehkä etukäteen osannut edes ajatella. On valittava jokin tarkkaan rajattu, kapea ilmiö – mutta siitä on kerrottava kaikki, mitä irti saa. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 94-95). Se mistä juuri tässä tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita, näkyy tutkimuksen tavoitteista ja tutkimusongelmasta.

Eskolan (2001) esittämässä jaottelussa – aineistolähtöinen, teoriasidonnainen ja teorialähtöinen analyysi – voidaan ottaa erilaiset analyysin tekoa ohjaavat tekijät paremmin huomioon kuin jaottelussa induktiiviseen ja deduktiiviseen analyysiin. Aineistolähtöisessä analyysissä pyritään luomaan tutkimusaineistosta teoreettinen kokonaisuus. Siinä analyysiyksiköt valitaan aineistosta tutkimuksen tarkoituksen ja tehtävänasettelun mukaisesti. Avainajatus on, että analyysiyksiköt eivät ole etukäteen sovittuja tai harkittuja. Periaatteessa teorian merkitys analyysin ohjaajana liittyy metodologiaan siten, että tutkimuksessa julkaistut metodologiset sitoumukset ohjaavat analyysia. Aikaisemmillä havainnoilla, tiedoilla tai teorioilla ei pitäisi olla mitään tekemistä analyysin toteuttamisen tai lopputuloksen kanssa, koska analyysin oletetaan olevan aineistolähtöistä. Teoria, joka tutkimuksessa liittyy analyysiin ja analyysin lopputulokseen, koskee vain analyysin toteuttamista.

Kun nyt tutkitaan pienyritysten tilintarkastuksen merkitystä tulkinnallisella otteella, niin esimerkiksi Heideggerin filosofia voi muodostaa tutkimuksen teorian eli perustelun sille, miksi tässä tutkimuksessa menetellään näin (Tuomi & Sarajärvi 2002, 97). Tutkimuksen tulokseksi on tarkoitus saada teoreettinen ymmärrys pienyritysten tilintarkastuksen kokemisesta. Kaikki mitä pienyritysten tilintarkastuksesta ilmiönä tai aikaisempien tutkimusten

perusteella tiedetään, pyritään aineiston analyysivaiheessa sulkemaan analyysin ulkopuolelle, niin että se ei vaikuttaisi itse analyysiin.

Kaikkiaan aineistolähtöinen tutkimus on erittäin vaikeaa toteuttaa jo sen vuoksi, että ajatus itse havaintojenkin teoriapitoisuudesta on yleisesti hyväksytty periaate. Takana on ajatus siitä, että ei ole olemassa objektiivisia havaintoja sinällään, vaan muun muassa jo käytetyt käsitteet, tutkimusasetelma sekä menetelmät ovat tutkijan asettamia ja vaikuttavat aina tuloksiin. Laadullisessa tutkimuksessa myönnetään tämä ongelma, mutta aineistolähtöisessä tutkimuksessa ongelma on perustavampaa laatua kuin tutkimuksissa yleisesti. On kyse siitä, voiko tutkija kontrolloida, että analyysi tapahtuu aineiston tiedonantajien ehdoilla eikä tutkijan ennakkoluulojen saattamana. Fenomenologis-hermeneuttisessa perinteessä ongelma pyritään ratkaisemaan siten, että tutkijan tulee kirjoittaa auki omat ennakkokäsityksensä ilmiöstä ja tiedostaa ne analyysin aikana. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 98).

Laineen (2001) mukaan sisällönanalyysissä nostetaan tutkimuskysymysten näkökulmasta olennainen esiin aineistosta. Tämä kuvataan luonnollisella kielellä. Kuvauksen jälkeen aineistosta pyritään saamaan esiin merkitysten muodostamia kokonaisuuksia. Fenomenologit korostavat intuition merkitystä tässä tapahtumassa: heidän mukaansa merkityskokonaisuudet ”nähdään”, kunhan vain riittävästi paneudutaan aineistoon. Merkityskokonaisuudet löydetään sisäisen yhteenkuuluvuuden ja samanlaisuuden perusteella. Samanlaiset merkitykset muodostavat oman kokonaisuutensa, ja siitä erottuvat jäsenyvät muihin kokonaisuuksiin oman erityislaatunsa mukaisesti. Tutkija tulkitsee nyt omalla kielellään kuvaustason kieltä. Analyysissä pyritään teemaan liittyen nimeämään, käsitteellistämään tai kerronnallisesti yleistämään esitetyt kuvaukset. Analyysissa aineisto jaotellaan erillisiin merkityskokonaisuuksiin, joista synteesivaiheessa luodaan kokonaisuus, eli siis erillään tarkastellut merkityskokonaisuudet tuodaan yhteen. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 103). Tässä tutkimuksessa kokonaissynteesiä ei kaikessa perusteellisuudessaan tehdä. Synteesivaiheessa luvussa kuusi kokonaisuutta tarkastellaan hieman väljemmin. Luvussa viisi eri sidosryhmien näkökulmien päätteeksi on koottu yhteen kunkin ryhmän keskeiset kannanotot tilintarkastuksen puolesta ja tilintarkastusta vastaan.

Systemaattinen kirjallisuuskatsaus kuuluu luonteeltaan teoreettisen tutkimuksen piiriin, mutta sen toteuttamisessa voidaan käyttää apuna aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Ajatuksena on, että systemaattisessa kirjallisuuskatsauksessa tutkijalla saattaa olla esimerkiksi 50 tutkimusta, joissa olevaa tietoa hänen pitäisi koota ja tiivistää. Tässä prosessissa tutkija voi käyttää sisällönanalyysia apunaan laatiessaan luokittelurunkoa, jonka varassa hän esittää tiivistyksensä. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 120).

Systemaattista kirjallisuuskatsausta pidetään tehokkaana välineenä syventää tietoja asioista, joista on jo valmista tutkittua tietoa ja tuloksia. Kyseessä on toisen asteen tutkimusta eli tutkimustiedon tutkimusta (Pekkala 2000). Tässä tutkimuksessa hyödynnetään muiden tekemiä tutkimuksia. Laaja tutkimusmateriaali yhdistettynä alan lehtikirjoitteluun ja kirjattuihin on pohjana uuden kokonaisuuden muodostamiselle.

2.3.4 Totuus ja objektiivisuus laadullisessa tutkimuksessa

Laadullisen tutkimuksen luotettavuuskeskustelussa nousevat hyvin nopeasti esiin kysymykset totuudesta ja objektiivisesta tiedosta. Metodikirjallisuudessa tutkimusmenetelmien luotettavuutta käsitellään yleensä validiteetin ja reliabiliteetin käsittein. Laadullisen tutkimuksen piirissä näiden käsitteiden käyttöä on kritisoitu pääosin siksi, että ne ovat syntyneet määrällisen tutkimuksen piirissä ja käsitteinä niiden ala vastaa lähinnä vain määrällisen tutkimuksen tarpeita. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 131, 133).

Monissa laadullisen tutkimuksen oppaissa ehdotetaan käsitteiden validiteetti ja reliabiliteetti hylkäämistä tai korvaamista laadullisen tutkimuksen luotettavuutta arvioitaessa. Laadullista tutkimusta arvioidaan kokonaisuutena, jolloin sen sisäinen johdonmukaisuus painottuu (Tuomi & Sarajärvi 2002, 134-138).

2.4 Aihealueen tutkiminen ja aiemmat tutkimukset

Mäkisen (1992, 21) mukaan pienyritysten tutkimus liittyy osana tutkimuksen kokonaiskenttään. Siihen kuitenkin kuuluu sellaisia piirteitä, jotka tekevät oikeutetuksi puhua myös ”erillisen” pienyritystutkimuksen tarpeellisuudesta. Pienissä yrityksissä ei suinkaan ole kysymys ainoastaan siitä, että ne olisivat suurten kilpailijoidensa pienoiskuvia, jotka tekevät samat asiat kuin suuretkin ja vieläpä samalla tavalla, mutta pienemmässä mittakaavassa. Näin ollen niiden ongelmatkaan eivät ole vain isojen ongelmia pienoiskoossa.

Tilastolliset tutkimukset suuremmista pienyritysjoukoista osoittavat, että pienyritykset ovat erittäin heterogeeninen joukko. Luonnontieteellisen ideaalin edellyttämää kattavaa yhtäläisyyttä on Mäkisen (1992, 21) mukaan kovin vaikea löytää. Pienten yritysten johtaminen ja toiminta on luonteeltaan niin erikoislaatuista ja kukin yritys niin omanlaisensa, että tutkijalla omine käsitteinen ja hienouksineen ei siihen ole paljon annettavaa.

Mäkisen (1992, 17) mukaan tutkijoiden joukossa ei ole harvinainen käsitys, että pienyritykset ovat jonkinlainen erikoisjoukko, josta etenkin tieteellisesti vaativampaa tutkimusta on kovin vaikea tehdä. Tästä syystä niitä on vain suhteellisen harvoin kelpuutettu edes tutkimuksen kohteeksi.

Seow (2001) tutki Isossa-Britanniassa perusteita pienyritysten tilintarkastukselle. Seowin mukaan tilintarkastuksen avulla saatava tieto tilinpäätösinformaation luotettavuudesta on tärkeä yrityksen sidosryhmille, joten ne tulevat edellyttämään tilintarkastusta, vaikka laki ei sitä tekisikään.

Collis, Jarvis ja Skerrat (2004) tutkivat tilintarkastuksen tarpeellisuutta Isossa-Britanniassa 385 pienyrityksen johtajalle suunnatun kyselyn avulla. Tutkimustulosten mukaan 63 % pienyrityksistä valitsisi tilintarkastuksen, vaikka laki ei siihen velvoittaisi.

Pienyritysten tilintarkastuksen merkitystä tutkivat myös Baldacchino ja Tabone (2003) Maltalla suorittamassaan tutkimuksessa. Lakisääteisellä tilintarkastuksella ei nähty olevan

merkitystä pienyrityksille, jos tilintarkastus nähdään tarpeellisena ainoastaan agenttiteorian näkökulmasta. Tutkimustulosten mukaan tilintarkastuksella nähtiin olevan tilinpäätösinformaation luotettavuutta lisäävä vaikutus kolmansille osapuolille, jotka edistivät omalla toiminnallaan yrityksen elinkelpoisuutta. Lisäksi tilintarkastuksella tulkittiin olevan psykologinen vaikutus yrityksen omistajajohtajien ja työntekijöiden käyttäytymiseen väärinkäytösten vähentäjänä.

Varhaisimmat ja merkittävimmät Suomalaiset alan tutkimukset ovat Jägerhornin käsialaa. Jägerhorn muun muassa tutki vuonna 1965 yrityksen sidosryhmien erilaisia tiedon tarpeita ja sidosryhmien erilaisia mahdollisuuksia saada tarvitsemaansa tietoa. Saatujen tulosten perusteella ei pystytty päättelemään, mikä informaatioarvo tilintarkastuksella oli. Tutkimuksen mukaan tilintarkastajan pätevyydellä ja tilintarkastuskertomuksen sisällöllä ei myöskään ollut merkittävää riippuvuutta.

Viitasen (1995, 175-179) tutkimuksessa tilintarkastajat olivat selkeästi sitä mieltä, että vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus takaa sen, että tilinpäätös on luotettava ja lainmukainen eikä sisällä olennaisia väärinkäytöksiä, laittomuuksia tai virheitä ja että yhtiön johto on hoitanut tehtävänsä lain mukaisesti. Sidosryhmät olivat taas sitä mieltä, että vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus ei missään nimessä ole tae siitä, että kaikki edellä mainitut asiat ovat kunnossa.

Trobergin ja Viitasen (1999) odotuskuilua käsittelevässä tutkimuksessa tilintarkastajan vastuun kannalta kiistellyimmiksi aiheiksi todettiin tilintarkastajan velvollisuus petosten ja muiden laittomuuksien paljastamiseen ja raportointiin, velvollisuus yritystoiminnan jatkuvuuden arviointiin sekä tilinpäätösten virheiden korjaamiseen ja tilintarkastuskertomuksen mukauttamiseen.

3 PIENYRITYS TILINTARKASTUSKOHTEENA

3.1 Pienyrityksen kuvailu ja numeerinen määrittely

Pienyrityksiä käsittelevää kirjallisuutta ja muuta materiaalia on runsaasti tarjolla. Pienyrityksen määrittely ei ole kuitenkaan yksiselitteistä. Määrittely on usein vaikeaa juuri niiden erilaisuuden vuoksi. Mitään yksiselitteistä määritelmää ei kai voida yleisesti sanoa löytyneen.

Yritys voidaan määritellä pieneksi monella tavalla, joista tavanomaisimpia ovat yrityksen koon eli liikevaihdon tai henkilökuntamäärän mukaan suoritettut luokittelut. On kuitenkin toimialoja, joilla muutama työntekijä voi aikaansaada suuren liikevaihdon ja toisaalta toimialoja, joilla suurikin työntekijämäärä yltää vain pieneen liikevaihtoon. Siten määrälliset mittarit eivät välttämättä määrittele riittävän hyvin yrityksen kuulumista johonkin tiettyyn yrityksen kokoluokkaan. (Brooksbank 1991, 18).

Tässä tutkimuksessa pienyritys rajataan koskemaan yrityksiä, joissa esiintyy tilintarkastuksen kannalta tiettyjä ominaispiirteitä. Pienelle yritykselle ovat tunnusomaisia esimerkiksi jotkut seuraavista olosuhteista:

- Pienyrityksessä omistus ja johto ovat usein samojen henkilöiden käsissä ja omistaja-johto osallistuu liiketoimintaan (Koskela 2005, 21).
- Yritys on itsenäinen eikä sen omistajajohtoon kohdistu ulkopuolista kontrollia tai rajoituksia (Tainio 1992, 30).
- Yrityksen omistajat tarjoavat pääosan yrityksen käyttöön tulevasta riskipääomasta (Lahti 1986, 84).
- Yritysjohdolla on läheinen suhde yrityksen sidosryhmiin.
- Kirjanpidon hoitaa ulkopuolinen tilitoimisto (Koskela 2005, 21).
- Yrityksen johdon muodostaa yksi tai muutama henkilö (Tilintarkastusalan suositukset 2000, 243).
- Laskentajärjestelmät ja muut hallinnolliset rutiinit ovat osittain puutteellisia (Tilintarkastusalan suositukset 2000, 243).

Myös numeerisia pienyrityksen määritelmiä löytyy useita. Eroja löytyy muun muassa sen suhteen, minkälaisilla mittareilla pienyritys määritellään. Myös samojen mittareiden saamisissa raja-arvoissa on lähteestä riippuen eroja.

Suomen kirjanpitolaissa pieneksi kirjanpitovelvolliseksi määritellään yritys jonka sekä päättyneellä että sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella on alittunut vähintään kaksi seuraavista rajoista: liikevaihto 7,3 Me, taseen loppusumma 3,65 Me ja palveluksessa keskimäärin 50 henkilöä. Tilintarkastusalan suositusten (2005) mukaan ”pienena yrityksenä pidetään yritystä, jossa vähäisen henkilökuntamäärän takia tehokkaan sisäisen tarkkailun järjestäminen työjaon avulla on rajoitettua tai mahdotonta”. Liikevaihtomittarilla tällaisia yhteisöjä on luokassa 333 000 euroa - 2 miljoonaa euroa. Näissä yrityksissä riittävää työnjakoa taloushallinnossa ei pystytä toteuttamaan. Tilintarkastaja ei voi rajoittaa tarkastustoimiansa luottamalla hyvin järjestettyyn sisäiseen valvontaan.

Tässä tutkimuksessa pienyrityksen määrittelyssä tärkeämpää kuin tietyt numeeriset kokorajat, ovat kuitenkin pienyrityksen ominaispiirteet. Tilintarkastuksen kannalta tarkasteltuna, keskeistä on nimenomaan omistajayrittäjyyden rooli. Tällöin tilintarkastajan agenttisuhte päämieheen ei alkuperäisessä merkityksessään toteudu. Tämän tarkempi rajaaminen ei ole tutkimuksen kannalta kuitenkaan tarpeellista, koska lähdemateriaalissa pienyritys määritellään monin toisistaan eroavien kriteerein ja tavoin. Käytännössä pienyrityksen tunnistaminen onkin ehkä helpompaa, kuin sen tarkka teoreettinen määrittely.

3.2 Tilintarkastukseen vaikuttavat erityispiirteet pienyrityksessä

Tilintarkastusta suorittaessaan tilintarkastaja mukauttaa tilintarkastuksensa tarkastuskohteen ja toimeksiannon olosuhteiden mukaiseksi. Tilintarkastus pienyhtiössä poikkeaa suurten yhtiöiden tilintarkastuksesta mm. pienyhtiön vähemmän kehitetyn dokumentointikäytännön johdosta. Pienyhtiöiden tilintarkastus on tavallisesti myös pelkistetympää ja toimeksiantoon osallistuu vähemmän tilintarkastusapulaisia. Monet pienyhtiöt ovat myös ulkoistaneet kirjanpitonsa osittain tai kokonaan. (Tilintarkastusalan suositukset 2005, 583-585).

Britanniassa keskustelu pienten yritysten tilintarkastuksesta on ajoittain ollut suhteellisen aktiivista. Kun siellä laadittiin tilintarkastusstandardeja, havaittiin tilintarkastuksen pienten ja suurten yritysten välillä eroavan toisistaan erityisesti neljässä seuraavassa asiassa (Koskela 1999, 86; Davison 1979, 61-62):

1. Pienissä yrityksissä tilintarkastaja ei usein saa riittävästi ulkopuolista tietoa tilintarkastuksensa todentamiseksi, vaan hän joutuu tyytymään yritysjohtajan antamiin tietoihin.
2. Pienissä yrityksissä sisäinen valvontajärjestelmä on yleensä suppea ja puutteellinen ja luonnollista työnjaon kautta syntyvää valvontajärjestelmää on mahdotonta rakentaa.
3. Pienissä yrityksissä esimerkiksi rahoitustapahtumat saattavat olla heikommin rekisteröity kuin suuremmissa yrityksissä, jolloin voi syntyä luotettavuusongelmia sen suhteen, onko tilinpäätös ylipäättänsä tehty hyvän kirjanpitotavan mukaisesti.
4. Pienyritysten tilintarkastuksen yhteydessä voi syntyä riippumattomuusongelmia muun muassa sen suhteen, onko tilintarkastaja osallistunut itse jollakin tavoin, esimerkiksi konsultoinnin kautta, tilinpäätöksen tekemiseen.

Pienyhtiössä ei yleensä ole sijoittajia kuten suurissa ja keskisuurissa yhtiöissä. Osakkaat sijoittavat työhönsä, jonka riittävyys on yhtiön tärkein tavoite. Suurissa ja keskisuurissa yrityksissä tavoitteena on yleensä voiton maksimointi ja pienissä mielekkään työn määrä ja asiakkaiden tyytyväisyys. (Mäkinen 1998, 382).

Yleensä pienyrityksissä tarkastettavaa aineistoa on vähän, eikä kaikkein kehittyneimpiä tilintarkastusmenetelmiä tarvitse käyttää. Pienyrityksessä on mahdollista tarvittaessa tarkastaa jopa kirjanpidon kaikki tositteet, mikä keskisuurissa ja suurissa yrityksissä ei tule kysymykseen. Pienyrityksen tilintarkastukselle on tyypillistä myös se, että tilintarkastaja tekee tilintarkastusta yrityksessä vasta silloin, kun tilinpäätös on valmis. Yleensä pienyrityksessä ei ole niin sanottua tilikauden aikaista tilintarkastusta. (Horsmanheimo & Steiner 2002, 323-325).

Pienyhtiössä omistajajohtajalla on määräävä asema. Omistajajohtajan välitön vaikutusmahdollisuus kaikkiin päätöksiin sekä hänen mahdollisuutensa olosuhteiden muuttuessa puuttua asioihin henkilökohtaisesti ovat usein omistajajohtajuuden keskeisiä piirteitä. Ilman omista-

jajohtajan valvontaa riski työntekijöiden tekemistä väärinkäytöksistä ja virheistä sekä niiden havaitsematta jäämisestä kasvaa. Omistajajohtajuudella ja johdon mahdollisuudella ohittaa sisäiset kontrollit on vaikutusta tilintarkastukseen. Näiden vaikutus riippuu lähinnä omistajajohtajan rehellisyydestä, asenteesta sekä pyrkimyksistä. (Tilintarkastusalan suosittukset 2005, 586).

Grollmannin ja Colbyn (1978, 67) mukaan omistajajohtajuuden merkitys pienyrityksissä liittyy myös siihen, että johtaja henkilökohtaisesti osaa ja hallitsee johtamansa tuotanto- ja liiketoimintaprosessin. Pienyritystenkin välillä on kuitenkin eroja sen suhteen, kuinka etäällä johtaja on yritystoiminnasta joko henkisesti tai fyysisesti (Tainio 1992, 32). Omistajajohtajan hallitseva asema voi johtaa myös väärinkäytöksiin. Johto voi kiellettyjen keinojen avulla pyrkiä alentamaan yrityksen verorasitusta, säilyttämään rahanlähteitä tai suojata omaa mainettaan.

Usein pienissä yrityksissä ainoat ulkoisen laskentatoimen kysymysten parissa työskentelevät tahot ovat tilitoimisto ja tilintarkastaja. Tilitoimistojen laatimilla kirjanpidoilla ja tilinpäätöksillä on merkitystä sikäli, että tilitoimistot tekevät osittain samaa työtä kuin tilintarkastajatkin. Ne ovat yrityksen ulkopuolisia kirjanpidon asiantuntijoita ja suorittavat välillisesti jonkinasteista kontrollia esimerkiksi tositiesisällön suhteen. Valtaosassa tilitoimistoja ollaan hyvin perillä kirjanpitoon ja tilinpäätökseen liittyvästä lainsäädännöstä, mikä helpottaa huomattavasti tilintarkastajan työtä. (Koskela 1990, 23).

Tilitoimisto on toimeksiantosuhteessa asiakkaaseensa ja vastaa toimeksiannon laajuudessa yrityksen kirjanpito- ja yhtiölainsäädännön mukaisista velvoitteista ja on siten osa yrityksen taloushallintoa. Tilintarkastaja valvoo näiden velvoitteiden noudattamista ja tarkastaa laadittujen laskelmien oikeellisuutta sekä yrityksen hallintoa. (Rantalainen 1999, 437). Tilintarkastajaan kohdistuvat odotukset korostuvat, jos pienyrityksellä ei ole asiantuntevaa tilitoimistoa käytössään. (Horsmanheimo & Steiner 2002, 328).

Penttisen (2002, 5) mukaan tilintarkastus on aina sidosryhmille tarkoitettun luotettavan tilinpäätösinformaation varmistamista, olipa kyseessä iso listayhtiö tai pienyritys. Varsinai-

nen tarkastustyö näissä poikkeaa kuitenkin toisistaan melkoisesti eivätkä pienten kaatumiset kosketa yhtä laajaa piiriä. Suurten yhtiöiden tarkastus tapahtuu tiimeissä, joissa kullakin tarkastajalla on oma sektori työkohteenaan. Pienyritystä tarkastaa useimmiten alusta loppuun yksi tilintarkastaja. Tällöin tarkastus on kokonaisvaltaista, jolloin yrityksen toiminnot tulee hallita kaikilta osin. Tilintarkastajan on ymmärrettävä yrityksen toiminta. Tilintarkastuksen filosofia ja perusteet ovat molemmissa toimintaympäristöissä kuitenkin samat.

3.3 Tilintarkastajan rooli pienyrityksen tarkastajana

Yrityksen omistajan ja tilintarkastajan suhde on usein pienyrityksessä läheisempi kuin suurissa ja keskisuurissa yrityksissä. Pienet yritykset tarvitsevat tilintarkastajalta suurista yrityksistä poikkeavaa näkökulmaa, jolloin neuvontarooli korostuu. (Satopää 2003a, 60). Tämä johtuu siitä, että usein omistajayrittäjä, joka toimii hallituksen jäsenenä, toimitusjohtajana ja osakkeenomistajana, ei ole laskentatoimen ja oikeudellisten asioiden asiantuntija. Hän tarvitsee tilintarkastajan asiantuntemusta kirjanpitoon, verotukseen ja oikeudellisiin kysymyksiin liittyvien asioiden hoitamiseksi. Tilintarkastajan kannalta pienyrityksen tilintarkastus on laaja-alaisempaa kuin suuren tai keskisuuren yrityksen tilintarkastus. (Horsmanheimo & Steiner 2002, 327).

Tilintarkastajan ja yrittäjän suhteelle on tyypillistä (Horsmanheimo & Steiner 2002, 327):

- tilintarkastajan on usein käytettävä aikaa perusasioiden selvittämiseen, valvontaan ja neuvontaan;
- yrittäjällä on tarve käyttää tilintarkastajaa laskentatoimen ja oikeudellisten asioiden asiantuntijana;
- tilintarkastajan neuvontarooli korostuu valvontaroolin kustannuksella;
- tilintarkastajalle kuuluva omistajan luottamushenkilörooli korostuu;
- tilintarkastajalla on vähäinen tarve valvoa hallituksen jäsenten ja toimitusjohtajan toimintaa osakkeenomistajien näkökulmasta, koska he ovat usein samoja henkilöitä tai sama henkilö;
- tilintarkastuksen on oltava kustannustehokasta, koska yleensä pienyritys ei ole valmis maksamaan korkeita palkkioita, yrittäjän kannalta tilintarkastus tuottaa hyötyä vain neuvojen muodossa

Tyypillinen erityispiirre pienyritysten tilintarkastus toimeksiannoille on pitkä luottamusuhde. Tilintarkastajaa ei yleensä valita toimiston nimekkyyden tai hinnan perusteella. Merkittävää valitsijan kanalta on yleensä ammattitaito, alan tuntemus ja referenssit. (Saari-
nen 2002, 34). Koskelan (1990, 101-102) mukaan pienyrityksien tilintarkastuksiin kytkeytyvä neuvontatarve johtaa usein siihen, että pienyrittäjät haluavat tiliensä tarkastajaksi auktorisoidun, päteväksi koetun henkilön, vaikka mitään lakisääteistä pakkoa siihen ei olisi-
kaan.

Horsmanheimon ja Steinerin (2002, 33-34) mukaan tilintarkastajan rooliin katsotaan usein kuuluvan valvontatehtävän lisäksi myös neuvonantotehtävä. Pienissä yrityksissä tilintarkastajan neuvonantotoiminnalla on suhteellisesti suurempi merkitys kuin suurissa yrityksissä, joissa ammatillisia palveluja voidaan ostaa muiltakin. Nykyisin yleensä puhutaan tilintarkastajan konsultoinnista, kun viitataan muihin tilintarkastajan tarjoamiin palveluihin kuin lakisääteiseen tilintarkastukseen ja yleisluonteiseen tarkastukseen. Tilintarkastajan konsultointimahdollisuuksia rajoittaa riippumattomuuden vaatimus. Tilintarkastaja ei voi osallistua riippumattomuuttaan menettämättä päätöksentekoon eikä tehdyn päätöksen johtamiseen, valvontaan eikä kontrollointiin.

Tilintarkastajan rooli ja tehtävät ovat moniulotteiset. Tilintarkastajan toiminta saa puitteet aina tietyn ajankohdan yhteiskuntaoloista ja näiden kehittyessä tilintarkastajan roolikuvakin muuttuu ajan kuluessa. Kehitykseen vaikuttavat toisaalta sidosryhmien tarpeet ja odotukset sekä toisaalta tilintarkastajan pätevyys ja valmiudet. Tilintarkastajan rooli muuttuukin, vaikka lait ja muut normit eivät muuttuisi. (Haglund 1986, 219).

Kärkkäisen (1998, 67) mukaan yritysjohton ja tilintarkastajan välinen suhde on erilainen kuin muiden sidosryhmien suhde tilintarkastajaan. Merkittävin ero on luonnollisesti siinä, että yritysjohto on itse tilintarkastuksen kohteena. Tilintarkastajan toiminta jää muille sidosryhmille varsin näkymättömäksi, mutta yritysjohto voi seurata tilintarkastusprosessia läheltä.

Pienyrityksissä yritysjohtoon ja tilintarkastajien välinen suhde on erityisen herkkä ja arvokas pienyrityksen luonteen takia. Johtoon ja tarkastajien välillä tuleekin vallita molemminpuolinen luottamus ja kunnioitus. Jos tilintarkastaja on omaksunut aktiivisen roolin ja seuraa asiakkaittensa toimintaa riittävän tarkasti, hän on yrityksen omistajille arvokas resurssi. (Englund 1989, 33).

Kärkkäisen (1998, 66-68) mukaan tilintarkastajan ja yritysjohtoon väliseen suhteeseen vaikuttaa merkittävästi, jos tilintarkastaja toimii yrityksessä myös konsulttina. Tämä saattaa tuoda johtoon ja tilintarkastajan väliselle suhteelle tiiviin yhteistyön ominaisia piirteitä, ja tilintarkastaja on vaarassa sitoutua operatiivisen johtoon toimintaan.

4 TILINTARKASTUS

4.1 Tilintarkastuksen tavoite

Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastajan tehtävänä on tarkastaa tarkastuskohteen tilikauden kirjanpito, tilinpäätös ja hallinto (TilintL 17 §). Ensisijaisesti tilintarkastuksen tehtävänä on tarkastaa, onko toimeksiannon saaja antanut toimistaan ja erityisesti vastuullaan olevien toimintojen taloudesta säädetyn tai sovitun informaation. (Riistama 1999, 15).

Samalla kun yhteiskunnassa tapahtuneet muutokset ovat korostaneet yritysten, niistä annettavan informaation ja erityisesti tilinpäätösten asemaa, ne ovat tuoneet tullessaan myös sopeutumisvaikeuksia. Tässä yhteydessä on syntynyt myös normaalia enemmän virheitä, väärinkäytöksiä ja skandaaleja. Heleniuksen (1991, 28) mukaan Informaation oikeellisuuden valvonta on asetettu tilintarkastajan tehtäväksi.

Tilintarkastusalan suositusten (2005, 35) mukaan tilintarkastuksen tavoitteena on, että tilintarkastaja voi antaa lausunnon siitä, onko tilinpäätös kaikilta olennaisilta osin laadittu voi-

massa olevien säännösten ja määräysten mukaisesti ja siitä, antaako se kirjanpitolaissa tarkoitetulla tavalla oikeat ja riittävät tiedot tarkastuskohteen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Tilintarkastajan tulee suorittaa myös hallinnon tarkastus ja antaa lausunto siitä. Hallinnon tarkastuksen tavoitteena on selvittää vastuuvollisten toiminnan lainmukaisuutta ko. yhteisöainsäädännön säännösten perusteella.

Lakisääteisten tarkastus- ja raportointitehtävien lisäksi tilintarkastajat tekevät tarkastuksia vapaaehtoisesti, sopimuksen perusteella. Näitä vapaaehtoisia tarkastuksia kutsutaan joskus myös laissa sääntelemättömiksi tarkastuksiksi. Yhteistä muille tarkastustehtäville on vapaaehtoisuuden lisäksi vapaamuotoisuus. Myös vapaaehtoisissa tarkastuksissa on noudatettava hyvää tilintarkastustapaa. Käytännössä tämä tarkoittaa samojen hyvän tavan periaatteiden noudattamista kuin tilintarkastuksessa. (Horsmanheimo & Steiner 2002, 31-32).

4.2 Tilintarkastuslainsäädäntö

Tilintarkastuslain syntyhistoriaan vaikuttaneen Wärtsilä Meriteollisuus Oy:n konkurssiepäselvyyksien johdosta valtiontilintarkastajat totesivat, että yleisestikin tilanne, jossa tilintarkastaja vakuuttaa tilinpäätöksen olevan laaditun voimassa olevien säännösten mukaisesti, mutta jossa tilinpäätös ei kuitenkaan osoita yhtiön todellista tulosta eikä taloudellista asemaa, on kestävä. Tilintarkastuksen keskeiseksi tehtäväksi tulikin yrityksen intressipiirien vakuuttaminen siitä, että tilinpäätös antaa oikean kuvan yhtiön tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Yhtenä lähtökohtana pidettiin tilintarkastustoiminnan ehdotonta luotettavuutta. (Sorsa 1998, 379).

Tilintarkastus perustuu tilintekovelvollisuuteen. Tilintekovelvollisuus perustuu Suomessa poikkeuksetta lakiin. Tilintarkastus Suomessa perustuu alkuaan pohjoismaiseen ja manner-eurooppalaiseen tapaan yhteisöainsäädäntöön eli osakeyhtiö-, osuuskunta- yms. lakeihin sekä kirjanpitolakiin. (Riistama 2005, 82).

Tilintarkastuslaki (936/94) on tilintarkastajaa ja tilintarkastusta koskeva yleislaki. Laki tuli voimaan 1.1.1995. Se sisältää tilintarkastajaa, tilintarkastusta ja tilintarkastajan valitsijaa sekä tilintarkastajien valvonta- ja hyväksymisorganisaatiota koskevia säännöksiä. (Horsmanheimo & Steiner 2002, 115). Tilintarkastuslain mukaan tilintarkastus sisältää yhteisön ja säätiön tilikauden kirjanpidon ja tilinpäätöksen sekä hallinnon tarkastuksen (TilintL 17§).

Tilintarkastuslaki Suomessa on puitelaki, eli se ei yksityiskohtaisesti säätele kaikkea tilintarkastustoimintaa, vaan jättää toteuttamisen suurelta osalta suorittajansa harkinnan varaan. Niinpä tilintarkastusammattia Suomessa säätelee tarkemmin lakia alemmpitasoinen normisto. Osa tästä on pelkästään tilintarkastajayhdistysten vuosikokousten hyväksymisentasoisia ja tällaisenaan saattavat tuntua painoarvoltaan vähäisiltä. Tilintarkastuksen normittamisella on Suomessa pyritty kirjanpitokäytännön ohjaamiseen yhdenmukaisuuteen ja vertailtavuuden parantamiseen. (Satopää 2003, 57).

Tilintarkastuslaki säädettiin alun perin talouselämän toiminnan yleisen luotettavuuden lisäämiseksi, jolloin painotettiin erityisesti tilintarkastuksen antamaa luottamusta yrityksen sidosryhmiä kohtaan. Lain perusteluissa tilintarkastajan tehtäväksi määriteltiin johdon taloudellisen raportoinnin oikeellisuuden varmistaminen. (Sorsa 2001, 27).

Eduskunta hyväksyi 6.2.2007 hallituksen esityksen uudeksi tilintarkastuslaiksi. Uuden tilintarkastuslain voimaantulo riippuu siitä, milloin presidentti sen vahvistaa. Tämän tutkimuksen aiheen kannalta keskeisistä tulevista muutoksista tehdään selkoa luvussa 6.1.

4.3 Hyvä tilintarkastustapa

Käsite ”hyvä tilintarkastustapa” saa perustansa tilintarkastuslain (28.10.1994/ 936) 16 §:n määräyksestä: ”Tilintarkastajan on noudatettava hyvää tilintarkastustapaa 1§:ssä mainittuja tehtäviä suorittaessaan.” Velvollisuus koskee kaikkia tilintarkastuslain mukaista tilintarkastusta suorittavia (Aho & Vänskä 1996, 81). Säännös kattaa EU:n kahdeksannen yhtiöoikeu-

dellisen direktiivin vaatimuksen, jonka mukaan jäsenvaltioiden tulee huolehtia, että lakisääteisessä tilintarkastuksessa noudatetaan ammatillista huolellisuutta (Jokinen 2005, 42).

Hyvä tilintarkastustapa on tilintarkastusalalla keskeinen tilintarkastajan toimintaa ohjaava normisto. Hyvän tilintarkastustavan avulla myös tilintarkastuspalvelujen käyttäjät ja sivulliset voivat arvioida, mitä tilintarkastajan velvollisuuksiin kuuluu, ja onko tilintarkastaja toiminut jossakin tilanteessa asianmukaisesti. (Horsmanheimo & Steiner 2002, 121).

Hyvän tilintarkastustavan vaatimukseen sisältyviä yleisperiaatteita ja edellytyksiä ovat riippumattomuus, objektiivisuus, ammattitaito, dokumentointi, vastuu apulaisista, luottamuksellisuus, suunnittelu sekä tarkastuksen päätelmät ja raportointi. Nämä vaatimukset tulee ottaa huomioon samanaikaisesti tilintarkastajan tehtävissä (HE 295/1993). Hyvä tilintarkastustapa on tilintarkastussuosituksen ohella alalla vallitseva käytäntö ja ne menettelytavat, joihin tilintarkastajat päätyisivät ammatillisen harkinnan perusteella (Tilintarkastusalan suositukset 2005, 36).

Hyvä tilintarkastajatapa käsittelee sitä, miten huolelliset ammattihenkilöt toimivat ja hyvä tilintarkastustapa sitä, miten tilintarkastus on tehtävä asianmukaisesti. Hyvä tilintarkastustapa onkin enemmän tilintarkastustekniikkaa. (Horsmanheimo & Steiner 2002, 121-122).

Hyvä tilintarkastustapa on ns. tapaoikeutta siinä missä hyvä asianajotapa ja hyvä kirjanpito-tapakin. Tilintarkastajan tulisi toiminnassaan noudattaa sekä ammatillisesti että eettisesti hyväksyttäviä periaatteita. (Tilintarkastusalan suositukset 2005, 37). Hyvää tilintarkastustapaa noudattamalla tilintarkastus on luotettavaa ja täyttää lain tavoitteet (Horsmanheimo 1998, 40).

Pienyrityksen tilintarkastajana on tyypillisesti paikallinen HTM-tilintarkastaja. Tällainen tilintarkastaja on usein keskittynyt nimenomaan pienyritysten tarkastamiseen eikä hän auktorisointinsakaan puolesta voisi tarkastaa kaikkein suurimpia yrityksiä. Pienyritysten tarkastamiseen onkin muotoutunut oma tilintarkastustapansa, joka on kehittynyt yleisen alaan liittyvän sääntelyn lomassa. Tämä tilintarkastustapa pohjautuu vahvasti käytännön työhön

ja saa pohjansa toimenpiteiden tarkoituksenmukaisuudesta ja sovellettavuudesta itse tilintarkastustyössä. Tästäkin syystä pienten ja suurten yritysten tilintarkastuskäytäntöjen ja sääntelyn yhdenmukaistaminen tuntuu monesti aika keinotekoiselta ja epätarkoituksenmukaiselta. Asia onkin saanut osakseen kritiikkiä ennen kaikkea juuri pienyritysten tilintarkastuksen parissa työskenteleviltä tahoilta. Yksi seikka miksi pienyritysten tilintarkastusten sääntelyyn ei ole tehty enemmän niiden erityispiirteitä huomioivia standardeja on Satopään (2003a) mukaan pienyritysten tilintarkastuksen vähäinen tutkimus.

4.4 Tilintarkastusalan suositukset

Suomessa hyvän tilintarkastustavan kirjallisten ohjeiden ja suositusten laatiminen on jo kauan ollut KHT-yhdistyksen tehtävänä. Se julkaisee kirjallisia suosituksia. Suositukset on koottu teokseen, jonka otsikoksi on 1990-luvulla vakiintunut ”Tilintarkastusalan suositukset”. Muutoksia on viime vuosina tehty niin usein, että teos on julkaistu käytännössä vuosittain. Tilintarkastusalan suositusten ohjeet ovat KHT-yhdistyksen jäseniä sitovia ja myös HTM-tilintarkastajat ry on hyväksynyt suositukset jäsenistönsä käyttöön. (Horsmanheimo & Steiner 2002, 128).

KHT-yhdistyksen tilintarkastussuosituksia perustuvat suurelta osaltaan IFAC:in laatimiin kansainvälisiin ISA-suosituksiin (International Standards on Auditing). Näitä on mukautettu ja täydennetty ottaen huomioon kansalliset erityistarpeet, kuten esimerkiksi tilintarkastajan raportointi ja hallinnon tarkastus. (Tilintarkastusalan suositukset 2005, 42).

Tilintarkastajien tulee noudattaa KHT-yhdistyksen tilintarkastussuosituksia. Niiden selkeästä rikkomisesta voi seurata kurinpidollisia toimenpiteitä. Kaikkia tilanteita kattavia tilintarkastusta koskevia suosituksia ei ole mahdollista laatia. Tilintarkastussuosituksia tulisikin pitää peruseriaatteina, joita noudatetaan työtä suoritettaessa. Peruseriaatteiden ja olennaisten tarkastustoimenpiteiden sekä niitä koskevan ohjeistuksen ymmärtämiseksi ja soveltamiseksi on otettava huomioon suositukset kokonaisuutena. Tilintarkastaja voi harkintansa mukaan poiketa suosituksista tilintarkastuksen tavoitteiden saavuttamiseksi. Tällaisissa ta-

pauksissa poikkeaminen on pystyttävä perustelemaan. (Tilintarkastusalan suositukset 2005).

Tilintarkastusalan suositukset on yksi lähde, kun hyvää tilintarkastustapaa tulkitaan. Se ei sido viranomaisia, tuomioistuimia eikä tilintarkastuslain nojalla tilintarkastajia valvovia toimielimiä. Teoksen sisältämien suositusten asiallinen merkitys on kuitenkin käytännössä suuri. (Horsmanheimo & Steiner 2002, 129).

KHT-yhdistys on tilintarkastussuositusten ohessa julkaissut ohjeen tilintarkastussuositusten soveltamisesta pienyhtiön tilintarkastuksessa, koska pienten tarkastuskohteiden tilintarkastus suoritetaan usein erityisissä olosuhteissa. Ohjeen tavoite on, että sitä voidaan soveltaa kaikkiin pienyhtiöiden tilintarkastuksiin ja että siitä on käytännön apua tilintarkastajalle hänen soveltaessaan tilintarkastussuosituksia. Ohje ei aseta lisävaatimuksia pienyhtiön tilintarkastukselle mutta ei myöskään mahdollista tilintarkastuksen suorittamista tilintarkastussuosituksista poiketen. Ohje täydentää, mutta ei korvaa kussakin tilanteessa sovellettavaa tilintarkastussuositusta ottaen samalla huomioon pienyhtiön tilintarkastuksen erityispiirteet. Kaikissa pienyhtiöiden tilintarkastuksissa tulee noudattaa hyvää tilintarkastustapaa. (Tilintarkastusalan suositukset 2005, 43).

Pienyritysten tilintarkastajien keskuudessa Satopään (2003) tutkimuksen mukaan tilintarkastusalan suositusten sisältöön ei juuri olla perehtyneitä. Niiden merkitystä hyvän tilintarkastustavan tulkintaohjeina käytännön työssä ei selkeästikään ole sisäistetty. Voi myös olla, että suositusten sisältö on koettu epäkäytännölliseksi omassa työssä, jolloin niihin perehtyminen tarkemmin on jäänyt.

Suuret kansainväliset tilintarkastusketjut, jotka suomalaisen tilintarkastuskäytäntöön verrattuna ovat kehittäneet varsin yksityiskohtaiset ohjeistot tilintarkastustyön suorittamista varten, sisällyttävät yleensä näihin ohjeistoihinsa pienehkön yrityksen tarkastusohjeiston omana nimekkeenään (Riistama 2000, 78). Tämä johtuu Satopään (2003, 124) mukaan muun muassa siitä, että pienehkössä yrityksessä ei usein ole mielekästä soveltaa teknisesti

kehittyneimpiä tarkastusmenetelmiä, koska toisaalta tarkastettava aineisto on pienehkö ja toisaalta useimmiten on kyse varsin keskittyneestä päätöksenteosta ja valvonnasta.

Rauno Satopään (2001, 25-29) mukaan tilintarkastajien työlle viime vuosina annetut suositukset eivät huomioi toimintapuitteita pienissä yrityksissä. Tilintarkastajat kohdistavat pienyritysten tarkastuksissa usein kaiken huomionsa laissa tarkoitetun työn läpiviemiseen. Usein tarkastajat kokevat asiakkaan odottavan vain tilintarkastuskertomukseksi otsikoitua paperia ja muu koetaan toissijaiseksi. Satopään mukaan tilintarkastussuosituksia huomioidaan käytännössä varsin vähän ja niitä pidetään pienen yrityksen tilintarkastukseen sopimattomina pienen ja suuren yrityksen tilintarkastuksen käytännön eroavuuksista johtuen. Satopään (2003, 110-111) suorittamissa haastatteluissa yksikään haastateltu tilintarkastaja ei ollut tiedostanut, että suosituksista muodostuisi sellainen säädös, jota tulisi tilintarkastustyössä ryhtyä noudattamaan.

Auktorisoidun tilintarkastajan on Suomessa suoritettava tilintarkastajan tutkinto. Tutkinnon läpäiseminen edellyttäne jonkinasteista tietämystä myös tilintarkastusalan suosituksista. Tämän lisäksi laatukoulutusohjelmat ja laadunvarmistusjärjestelmät edellyttävät ammattitilintarkastajalta ajantasolla olevaa tietämystä alan suosituksista ja tulevista muutoksista. Näin ollen voisi päätellä tilintarkastusalan ammattilaisten ainakin jollain tavoin tiedostavan suositusten roolin ja myös noudattavan niitä.

4.5 Tilintarkastusprosessi

Tilintarkastuksen suorittamista voidaan tarkastella prosessina eli työvaiheittain. Tilintarkastusprosessi voidaan jakaa esimerkiksi suunnitteluun, toteuttamiseen ja raportointiin. Tätä jäsentelyä käytetään myös tässä tutkimuksessa.

Vaiheiden nimet kuvaavat niiden sisältöä: Suunnitteluvaiheessa perehdytään toimeksiantajaan, hankitaan tietoa siitä ja laaditaan tarkastussuunnitelma. Tarkastuskohteen toimintaan perehtyminen auttaa tilintarkastajaa tunnistamaan keskeiset tapahtumat ja toiminnot, joilla

saattaa olla olennainen vaikutus tarkastuskohteen tilinpäätökseen. Toteuttamisvaiheessa suoritetaan tarkastussuunnitelman mukaiset tarkastustoimenpiteet. Raportointivaiheessa kartoitetaan tarkastustoimenpiteiden tulokset ja tehdään johtopäätökset sekä laaditaan tarkastuksen perusteella asiaankuuluvat raportit, kuten tilintarkastuskertomus. (Horsmanheimo & Steiner 2002, 181).

4.6 Tilintarkastuksen suorittaminen

4.6.1. Suunnittelu

Tilintarkastuksen suunnittelun tarve syntyy ennen kaikkea kolmesta syystä: Ensinnäkin tilintarkastukseen varattavasta työajasta ja työn ajoittumisesta on oltava käsitys ennen työn aloittamista, jotta siihen voidaan varata tarvittavat resurssit. Toiseksi on oltava käsitys työn edellyttämien resurssien laadusta. Kolmanneksi tilintarkastajan on tarkastustyössä tarpeellista ja vähänkin mittavamman asiakkaan kyseessä ollen usein myös käytännössä mahdollista tarkastaa kaikkia mahdollisia kohteita joka tilikausi. Onkin näin valittava, mitä kohteita ja missä järjestyksessä tarkastetaan. (Riistama 1999, 78).

Tilintarkastusalan suositusten (2005, 147) mukaan tilintarkastustyö tulisi suunnitella siten, että tilintarkastaja voi suorittaa tehtävänsä tehokkaasti. ”Suunnittelu” käsittää sekä tilintarkastuksen yleisen toimintasuunnitelman luomisen että yksityiskohtaisen kuvauksen tilintarkastustoimenpiteiden luonteesta, ajoituksesta ja laajuudesta. Suunnitelman laajuus riippuu tarkastuskohteen koosta, tarkastuksen vaativuudesta sekä siitä, miten hyvin tilintarkastaja tuntee tarkastuskohteen ja sen liiketoiminnan. Tarkastuskohteen toimintaan perehtyminen on tärkeä osa työn suunnittelua. Toiminnan tuntemus auttaa tilintarkastajaa tunnistamaan keskeiset tapahtumat ja toiminnot, joilla saattaa olla olennainen vaikutus tilinpäätökseen.

Pienyhtiön tilintarkastuksen soveltamisohjeessa huomioidaan tarkastukseen osallistuvien jäsenten yleensä pieni lukumäärä. Pienyhtiöiden tilintarkastuksen hoitavat normaalisti toimiksiannosta vastaava tilintarkastaja yhdessä tilintarkastusapulaisen kanssa. Pienissä ryh-

missä ryhmän jäsenten välinen yhteistyö ja kommunikointi on helpompaa. Pienyrityksen tilintarkastuksen suunnittelun ei tarvitse olla monimutkaista ja aikaa vievää. Käytännössä pienyhtiön tilintarkastuksen ei tarvitse sisältää laajaa dokumentointia, vaan esimerkiksi yleissuunnitelman yksityiskohdat ja tilintarkastusohjelma voivat sisältyä samaan dokumenttiin. (Tilintarkastusalan suositukset 2005, 591).

Satopään (2003, 113) tutkimuksen mukaan kirjallinen tilintarkastussuunnitelma on pienyritysten tarkastajien käytössä harvinainen työkalu. Noin 30 %:lla tutkimukseen haastatelluista ei ollut minkäänlaista dokumentoitua tilintarkastussuunnittelumenettelyä käytössä. Muut olivat jossain määrin ainakin joskus suunnitelleet kirjallisesti tilintarkastustyötään. Usein näillä tilintarkastajilla on käytössä jonkinmoinen vakio-tilintarkastussuunnitelma, jota he käyttävät.

Jokisen (2005, 85) mukaan suurimmilla tilintarkastustoimistoilla on käytössään muutaman sivun pituinen tarkastusohjelma, jonka perusteella päätetään tarvittavista tarkastustoimenpiteistä. Puolestaan pienemmillä toimistoilla ei yleensä tällaista ole, vaan tarvittava tieto on usein vain tarkastajan muistissa.

Pienyrityksen tapauksessa tilintarkastus tapahtuu pääasiassa tilinpäätöspäivän jälkeisenä tarkastuksena, jolloin tarkastetaan kirjanpitoaineisto mahdollisesti kokonaisuudessaan. Tällaisten tarkastuskohteiden tarkastustyön suunnittelu kirjallisesti ei välttämättä ole tarkoituksenmukaista. Tilintarkastajalla on usein vuosien kokemus yrityksestä ja tietynlainen tuntu- ma ja taustatieto kohteesta. Kirjallinen tilikausikohtainen suunnittelu ei mitä ilmeisimmin ole alalla vallitseva käytäntö pienyritysten tarkastamisessa. Kirjallinen suunnittelu koetaan usein turhaksi ajankäytöksi. Pienyrityksen tarkastuksessa ajalliset resurssit ovat usein niukat. Toiminnan luonteen ja laadun huomioiden ajankäyttöä ei haluta kohdistaa epätarkoituksenmukaiseksi koettuihin asioihin.

4.6.2 Toteutus

Pienyritysten tilintarkastuksessa on tyypillistä, että tilintarkastaja tarkastaa enemmän aineistoa kuin muissa tarkastuskohteissa. Jos johonkin keskeiseen tilintarkastuskannanottoon liittyen ei ole sisäistä kontrollia, tilintarkastaja saattaa joutua hankkimaan tarvittavan evidenssin yksinomaan aineistotarkastustoimenpiteillä. Tällaisia toimenpiteitä ovat esimerkiksi (Horsmanheimo & Steiner 2002, 329):

- kirjattujen tietojen vertaaminen erikseen kirjattuihin lähtötietoihin;
- ostettujen ja myytyjen tavaroiden määrien kokonaistämäytykset;
- analyyttinen tarkastus;
- saldovahvistukset ulkopuolisilta tahoilta;
- tilinpäätöspäivän jälkeisten liiketapahtumien läpikäynti.

Pienyrityksen ja omistajajohtajan väliset liiketapahtumat ovat tärkeitä tilintarkastuksen kannalta. Tärkeitä ovat myös pienyrityksen ja omistajajohtajan lähipiirin väliset liiketapahtumat. Pienyrityksellä ei yleensä ole toimintaperiaatteita lähipiiritapahtumia varten. Omistajajohtaja ei useinkaan tiedä lähipiirikäsittelyn sisältöä. (Horsmanheimo & Steiner 2002, 329).

Tilintarkastus suoritetaan pienissä yhtiöissä usein yhdellä kertaa vasta tarkastettavan tilikauden päätyttyä. Tämä ei Kokkosen (1994) mukaan välttämättä ole suositeltavaa, koska tilikauden aikana asiat voivat ulkopuolisen tarkastuksen puuttuessa kehittyä hallitsemattomaan suuntaan. Pienissäkin yhtiöissä olisi hänen mukaansa tarpeellista jo tilikauden aikana todeta asioiden yleinen hoitotaso. Tämä ei kuitenkaan aina ole mahdollista, koska tilintarkastajien valinnasta usein ilmoitetaan asianomaisille vasta silloin, kun tilinpäätös on valmis tarkastettavaksi (Satopää 2003a, 61).

Virkkusen (1998, 35) mukaan tarkastustyö on pääasiassa tietojen hankkimista ja niiden ammattimaista ja kriittistä arviointia. Pelkkä kirjanpidon ja tilinpäätöksen tarkastaminen ei

riitä, vaan huomiota tulee kiinnittää myös yritystoiminnan organisointiin ja sen avulla luotuihin hallinnollisiin rutiineihin.

Pienyrityksen osalta saattaa joskus olla vaikeata kartoittaa kaikkia olennaisia riskejä ennen toimeksiannon vastaanottamista. Tilintarkastajan yhteydenpito edeltäjäänsäkin voi tapahtua vain potentiaalisen asiakkaan suostumuksella eikä sen tarvitse aina johtaa kaikkien riskien paljastumiseen. Ei ole poikkeuksellista, että tilintarkastaja voi kartoittaa riskit riittävästi vasta toimeksiannon vastaanotettuaan. (Riistama 1999, 66).

Heikkosen (1998, 43) mukaan tilintarkastuksessa tutkitaan asioita vastuun näkökulmasta. Varsinainen tarkastustyö on ensi sijassa asiakirjoihin, järjestelmiin ja olosuhteisiin paneutumista. Se on asioiden selvittämistä, tutkimista, analysoimista ja johtopäätösten tekoa. Tarkastuksen käytännön toteutukseen vaikuttavat paljon tarkastuskohteen luonne ja toiminnan laajuus. Tarkastus voi sisältää toimitiloihin ja toimintoihin tutustumista, eri toimipisteissä tapahtuvia tarkastuskäyntejä, keskustelua vastuuhenkilöiden kanssa, kirjalliseen aineistoon tutustumista, inventointien tarkastusta sekä kirjanpidon ja muun laskentatoimen tarkastusta (Kokkonen 1994, 22).

Pienen yrityksen kirjanpidon ja tilinpäätöksen tarkastus suoritetaan usein tarkastamalla koko tosite- ja kirjanpitomateriaali. Tarkastustyön laajuuteen vaikuttaa luonnollisesti se, miten luotettavana tilintarkastaja yrityksen sisäisiä kontrolleja pitää. (Koskela 1990, 32). Käytännössä pienyrityksen tilintarkastus on tilinpäätöksen tarkastamista, eikä tilikauden aikana tehdä aktiivisesti sisäisen kontrollin arviointia (Jokinen 2005).

Tilinpäätöksen tarkastukselle pienessä osakeyhtiössä ei voida määrittää mitään ohjeellista kestoaikaa, koska tilintarkastuksen edistyessä saattaa ilmetä asioita, jotka vaativat pitempää perehtymistä kuin on osattu odottaa. Normaalioloissa pienyrityksen tilintarkastus joudutaan käytännön syistä useassa tapauksessa saattamaan päätökseen yhden päivän aikana. (Satopää 2003, 61).

4.6.2.1 Sisäinen kontrollijärjestelmä

Tilintarkastusalan suositusten (2005, 169) mukaan tilintarkastajan tulisi perehtyä tarpeellisesti määrin kontrolliympäristöön voidakseen arvioida hallituksen jäsenten ja johdon asenteita, tietoisuutta ja toimintaa koskien tarkastuskohteen sisäisiä kontroleja sekä niiden merkitystä.

Pienyrityksen tarkastukseen laaditussa soveltamisohjeessa huomioidaan kontrollien vähäinen määrä tai puuttuminen pienyrityksestä kokonaan. Tästä huolimatta sekä pienissä että suurissa tarkastuskohteissa on saavutettava sama varmuustaso, jotta tilinpäätöksestä voidaan antaa vakio muotoinen lausunto. Monet isommissa tarkastuskohteissa esiintyvistä kontroleista eivät kuitenkaan ole käyttökelpoisia pienemmissä. Mikäli tehtävien jako on rajoitettua eikä korkeamman tason kontroleja koskevaa tilintarkastusevidenssiä ole, tilinpäätöksestä annettavaa lausuntoa tukemaan tarvittava tilintarkastusevidenssi on hankittava kokonaan aineistotarkastustoimenpiteiden avulla. (Tilintarkastusalan suositukset 2005, 176).

Satopään (2003, 112) mukaan tilintarkastajien suhtautuminen tarkastettavien kohteiden sisäiseen tarkkailuun on selkeästi kaksijakoista: osa tilintarkastajista huomioi tarkastusta tehdessään sisäisen tarkkailun toimivuuden, kun taas toinen ryhmä ohittaa koko näkökohdan asiaan kuulumattomana. Sisäisen tarkkailun kehittämiseen kiinnittää huomiota vain osa tarkastajista. Sisäiseen tarkkailuun huomiotaan uhranneet arvioivat lähinnä järjestelmiä pohtimallaan, miten laajaa aineistotarkastusta he pitivät tarpeellisena varmistaakseen kirjanpidon oikeellisuuden.

Sisäisten kontrollien tarkastuksessa suuri merkitys on nimenomaan sillä, minkä kokoinen ja tyyppinen yritys on kyseessä. Yrityksessä, jossa on sekä toimivia että luotettavia sisäisiä kontroleja, huomioidaan tämä luultavammin myös tilintarkastustyössä. Näin ollen Satopään tutkimuksessa esiin noussut kahtiajakoinen suhtautuminen sisäiseen valvontaan, voi hyvinkin johtua tarkastajien erikokoisista tarkastuskohteista.

Jokisen (2005, 88) mukaan sisäistä kontrollia voidaan pienyrityksessä arvioida tarkastuskohteen ympäristöä arvioimalla. Myös kirjanpitäjä on tärkeä kontaktipinta silloin, kun kirjanpito hoidetaan tilitoimistossa.

4.6.2.2 Hallinnon tarkastus

Hallinnon tarkastusta ei voida erottaa kirjanpidon ja tilinpäätöksen tarkastuksesta (Aho & Vänskä 1996, 71). Hallinnon tarkastamisen lainsäädännöllisen perustan muodostaa tilintarkastuslain 19 § 2 momentti. Lainkohdan mukaan tilintarkastajan tulee esittää tilintarkastuskertomuksessaan muistutus, mikäli hän havaitsee yhteisön tai säätiön toimielimen tai muun vastuuvollisen syyllistyneen tekoon tai laiminlyöntiin, josta saattaa seurata vahingonkorvausvelvollisuus tai syyllistyneen muuhun yhteisöä tai säätiötä koskevan lain taikka yhtiöjärjestyksen, yhtiösopimuksen tai sääntöjen vastaiseen toimintaan.

Erityisten säännösten noudattamisesta tulisi varmistaa, että johto on yleisen huolellisuusvelvoitteensa puitteissa luonut toimintajärjestelmät, joilla pyritään varmistamaan lakien ja säännösten mukainen toiminta ja että tilinpäätöksessä on huomioitu kaikkien yrityksen toimintaa säätelevien lakien vaikutus. (Aho & Vänskä 1996, 79).

Satopään (2003, 115-116) mukaan hallinnon tarkastukseksi tilintarkastajien keskuudessa mielletään pienyritysten tilintarkastuksessa keskeisimmin kaupparekisteriotteeseen ja yhtiöjärjestykseen tai sääntöihin perehtyminen sekä yhteisöelinten päätösten säädöstenmukaisuuden tarkastaminen. Muistiinpanot pöytäkirjoista ja pöytäkirjojen osittainen kopiointi tiedostetaan hallinnon tarkastukseksi. Muutamissa tapauksissa pyritään vaatimaan hallitukselta pöytäkirjattuja päätöksiä ”varmuuden vuoksi” eli vaaditaan tilikauden aikaisista päätöksistä pöytäkirjoja, vaikka laki ei sellaisia edellyttäisikään. Myös vakuutukset mielletään joissakin tapauksissa hallinnon tarkastuksen kohteeksi. Lähipiirilainojen tarkastus on luokiteltavissa hallinnon tarkastukseksi, mutta useat tilintarkastajat kokevat tekevänsä tilinpäätöksen tarkastusta selvittäessään, tuleeko tilintarkastuskertomusta mukauttaa lähipiirilainojen johdosta. Satopään mukaan hallinnon tarkastus käsitteenä ei ole yksiselitteinen tilintarkastajien keskuudessa.

Käytännössä laaja kirjanpitoaineiston läpikäynti, palaveri yrittäjän kanssa sekä tutustuminen kokouspöytäkirjoihin antavat tilintarkastajalle usein runsaasti evidenssiä hallinnon lainmukaisesta järjestämisestä ja hoidosta. Hallinnon tarkastus monen muun tarkastuskohdan ohella onkin usein pienyrityksen tarkastuksessa prosessin yksi osa. Tätä ei välttämättä varsinaisesti osata erotella omaksi kokonaisuudekseen.

4.6.2.3 Tilintarkastusevidenssi

Tilintarkastusevidenssin riittävyys on pienyrityksen tilintarkastuksessa olennainen seikka. Pienyrityksen tilintarkastuksessa tilintarkastajan on erityisen vaikea saada tilintarkastusevidenssiä liiketapahtumien täydellisyyden varmistamiseksi. Tämä johtuu siitä, että omistaja-johtajalla on usein hallitseva asema ja hän voi halutessaan estää joidenkin liiketapahtumien kirjaamisen ja pienyrityksessä ei useinkaan ole sisäistä kontrollia, joka varmistaisi ja dokumentoisi, että kaikki liiketapahtumat on kirjattu. (Horsmanheimo & Steiner 2002, 324-325).

Tilintarkastajan tulisi hankkia tarpeellisessa määrin tarkoituksenmukaista tilintarkastusevidenssiä kohtuullisten johtopäätösten tekemiseksi, joihin voidaan perustaa tilintarkastajan lausunto. Tilintarkastusevidenssiä hankitaan yhdistellen tarkoituksenmukaisella tavalla kontrollien testausta ja aineistotarkastustoimenpiteitä. Joissakin tapauksissa tilintarkastusevidenssi hankitaan yksinomaan aineistotarkastustoimenpiteiden avulla. (Tilintarkastusalan suositukset 2005, 192).

Ulkopuolisia vahvistuksia käytetään usein tilisaldojen ja niiden osien tarkastuksen yhteydessä, mutta niiden käytön ei tarvitse rajoittua vain näihin eriin. Tilintarkastaja voi esimerkiksi pyytää ulkopuolista vahvistusta liittyen tarkastuskohteen ja kolmansien osapuolten välisten sopimusten tai liiketoimien ehtoihin. Ulkopuolisia vahvistuksia voidaan käyttää myös esimerkiksi vahvistamaan pankkitilien saldot, myyntisaamisten saldot, luotonantajilta saadut lainat ja ostovelkojen saldot. (Tilintarkastusalan suositukset 2005).

Myyntisaamisten tarkastus pienyrityksessä on usein käytännössä keskustelua asiakasyrityksen edustajien kanssa vanhoiksi päässeistä saamisista. Yksittäistapauksissa pyritään myyntisaamisten tarkastuksessa hakemaan tuottojen jaksotusvirheitä. Myyntisaamiset koetaan kuitenkin keskeiseksi vuositilintarkastukseen liittyväksi tarkastuskohteeksi. Myyntisaamisten saldovahvistuksia ei pienyrityksissä viime vuosina ole juuri pyydetty. (Satopää 2003, 114).

Satopään (2003, 114) mukaan vieraan pääoman tarkastus koetaan niin tärkeäksi, että sen oikeellisuutta pyritään varmistamaan lainanantajien antamin saldovahvistusten avulla. Tässä yhteydessä osa tilintarkastajista tarkastaa lainojen vakuuksia tarvittaessa jopa rasiustodistuksia vaatimalla. Lyhytaikaisen ja pitkäaikaisen pääoman rajausta liittyy joissakin tapauksissa tilintarkastusprosessiin. Osa tilintarkastajista lähestyy asiaa analyttisesti.

Kun vaihto-omaisuus on tilinpäätöksen kannalta olennainen, tilintarkastajan tulisi hankkia tarpeellisessa määrin tarkoituksenmukaista tilintarkastusevidenssiä omaisuuden olemassaolosta ja kunnosta. Tilintarkastusevidenssi hankitaan olemalla läsnä fyysisessä inventoinnissa, mikäli tämä ei ole epätarkoituksenmukaista toteuttaa. Jos läsnäolo ei ole tarkoituksenmukaista, esimerkiksi varaston sijainnista ja luonteesta johtuen, tilintarkastajan tulisi harkita, voidaanko vaihtoehtoisilla tilintarkastusmenetelmillä saada tarpeellisessa määrin tarkoituksenmukaista tilintarkastusevidenssiä omaisuuden olemassaolosta ja kunnosta, jottei tilintarkastuskertomuksessa tarvitse viitata tilintarkastuksen laajuutta koskevaan rajoitukseen. (Tilintarkastusalan suositukset 2005, 198-199).

Jokisen (2005, 91) mukaan suurin ongelma pienyrityksen tarkastuksessa on usein varaston oikeellisuuden arviointi. Pienyrityksissä varaston arvoa saatetaan käyttää tuloksenjärjestelykeinona.

Satopään (2003, 114) mukaan osa tilintarkastajista haluaa nähdä jossain määrin fyysistä vaihto-omaisuutta. Noin puolet hänen haastattelemistaan tilintarkastajista ei ole fyysisen inventoinnin kanssa missään tekemisessä. Tälle ryhmälle on tärkeitä, että tase-erittelynä esitetty inventaario on muodoltaan vaatimukset täyttävä: se on saatu paperille ja sen oikeel-

lisuus on allekirjoituksin varmennettu. Sen sijaan toinen puoli pyrkii joko analyttisin menetelmin varmistamaan vaihto-omaisuuden arvostusta ja joissakin tapauksissa paikalla ollen selvittämään, että fyysinen vaihto-omaisuus vastaa paperille luetteloitua. Inventointiin liittyviä laskutoimituksia pyritään tarkastamaan. Vaihto-omaisuuden kuranttiuteen ei kiinnitetä useinkaan huomiota.

Läsnäolo vaihto-omaisuuden inventaariossa tilikauden päättyessä ei yleensä ole mahdollista. Tilikausien yleisin päättymisajankohta on kalenterivuoden loppu. Pienyritysten tarkastajat toimivat monesti itsenäisinä yrittäjinä ja heillä on käytössään vain muutamia apulaisia. Näin ollen apulaisten käytölläkään ei saavuteta tarvittavaa läsnäoloa kaikissa kohteissa.

Vaihto-omaisuuden ollessa suuruudeltaan olennainen voi tilintarkastaja tehdä tilikauden aikaisia tarkastuskäyntejä asiakkaidensa luona. Tarkastuskäynneillä pyritään saamaan tarvittava evidenssi esimerkiksi vaihto-omaisuuden suuruusluokasta, varastokirjanpidon luotettavuudesta ja säilyttämistavoista. Monen pienyrityksen vaihto-omaisuus on suuruudeltaan ja laadultaan sellainen, että sen analyttinen tarkastus voi olla riittävä toimenpide tarvittavan tilinpäätöskannanoton saavuttamiseksi.

4.6.3 Raportointi

Tilintarkastajan työn tulokset sisältyvät hänen raportteihinsa. Niiden avulla hän viestii raportin vastaanottajalle työnsä sisällön, havaintonsa, johtopäätöksensä ja suosituksensa. Tilintarkastajan lakisääteisen tilintarkastuksen puitteissa antamat kirjalliset raportit ovat pääasiassa tilikauden aikana annettava valvontatilintarkastuskertomus, tilintarkastuslaissa määriteltä tilintarkastuspöytäkirja sekä tilintarkastuslain mukaiset tilintarkastuskertomus ja tilinpäätösmerkintä. (Riistama 1999, 266-268).

Tilintarkastuskertomuksen lausunnon perustaksi tilintarkastajan tulisi käydä läpi ja arvioida hankitun tilintarkastusevidenssin perusteella tehtyjä johtopäätöksiä. Tilintarkastuskertomuksen tulisi sisältää selkeä kirjallinen lausunto tilinpäätöksestä kokonaisuutena ja tarkastuskohteen hallinnosta. (Tilintarkastusalan suositukset 2005, 322). Tilintarkastuskertomuk-

sen sisältämää muistutusta lievemmän huomautuksen tai ohjeen antamisessa hallitukselle tai toimitusjohtajalle voidaan käyttää tilintarkastuspöytäkirjaa (Kokkonen 1994, 45).

Riistaman (2000, 45-46) mukaan pienyrityksen omistaja ei kaipaa yrityksen johtoa valvovia raportteja, koska omistaja ja johtaja ovat tyypillisesti sama henkilö. Näin ollen muiden kirjallisten raporttien kuin tilinpäätösmerkinnän ja tilintarkastuskertomuksen antaminen on kohtalaisen harvinaista. Kuitenkin pienehkönkin yrityksen pakollisten tilintarkastusraporttien lisäksi voidaan kirjallisesti huomauttaa sellaisista seikoista ja parannusehdotuksista, jotka tulee yrityksessä ottaa huomioon seuraavaan tilinpäätökseen mennessä, jotta välttyttäisiin tilintarkastuskertomuksessa annettavalta muistutukselta. Pienehköissä yrityksissä virallisen raportoinnin ohella suoritettava raportointi tehdään usein myös suullisesti.

Yleensä tilintarkastajan on mahdollista antaa pienyrityksen tilinpäätöksestä vakiomuotoinen tilintarkastuskertomus. Vakiomuotoisesta kertomuksesta poikkeamisen syynä ovat yleensä kertomuksessa esitettävät varaukset liittyen oman pääoman riittävyys, lähipiirisääntösten noudattamiseen ja tilinpäätöksen valmistumiseen myöhässä. Melko harvinaista on, että on huomautettava siitä, että hallitus ei ole käsitellyt kaikkia sen käsiteltäväksi säädettyjä asioita. (Jokinen 2005, 67).

Satopään (2003, 116) mukaan keskeinen raportti tilintarkastuksissa on tilintarkastuskertomus. Noin puolet tilintarkastajista keskittyy varsinaisen päätuotteen ”lakisääteisen tilintarkastuskertomuksen” avulla tuomaan esiin kaiken raportoitavansa. Näiden rinnalla toinen puoli keskittyy ehkä lisäarvomielelläkin raportoimaan liikkeenjohdolle erilaisista havainnoistaan pääasiassa kirjallisesti, mutta myös suullisesti.

Tilintarkastuspöytäkirja on poikkeuksellinen. Vapaamuotoinen huomautuskirje tai muistio yhtiön edustajille näyttäisi olevan tiheämmin käytössä kuin laissa tarkoitettu pöytäkirja. Muistioissa esitetään sellaisia huomioita ”vakavista asioista”, joista pitäisi laatia pöytäkirja. Kolmen kirjallisen raportin antamista samalle pienyrittäjälle haluttaneen kuitenkin välttää. Raportointi ei kaiken kaikkiaan ole mitenkään vakioitua, vaan persoonallistakin otetta on

havaittavissa. Suullisesta raportoinnista on toisinaan pitkiäkin muistiinpanoja, mikäli parannettavaa kirjanpitoasioissa on havaittu. (Satopää 2003, 116).

Jokisen (2005, 68) mukaan tilintarkastuskertomuksen antamisen lisäksi käytännössä yleisin raportointimuoto pienyrityksen tilintarkastuksessa ovat keskustelut omistajajohtajan kanssa. Kertomuksen lisäksi muuta kirjallista raportointia suoritetaan vain, jos tarkastuksessa on todettu jotain vakavampaa tai jos yrittäjä itse pyytää esimerkiksi muistion laatimista tarkastuksesta.

Raportoinnin suhteen huomiota herättävää on, että tilintarkastuspöytäkirjan laatiminen on harvinaista. Jo pelkästään tilintarkastajan oman vastuun näkökulmasta voisi olettaa tilintarkastuspöytäkirjan olevan useammin hyödynnetty asiakirja. Kuten jo edellä mainittiin, vaikuttaa rajallinen käytettävissä oleva aika mahdollisesti myös tähän asiaan.

Tilintarkastuslaissa ei ole nimenomaisia säännöksiä tilintarkastajan velvollisuudesta dokumentoida työnsä. Työpapereiden pitäminen on osa hyvää tilintarkastustapaa. Keskuskaupakamarin vahvistamissa KHT- ja HTM-tilintarkastajasäännöissä annetaan hyvää tilintarkastustapaa selventäviä ja järjestysluonteisia määräyksiä tilintarkastajan työpapereista. KHT- ja HTM-tilintarkastajasääntöjen mukaan tilintarkastajan tulee laatia ja säilyttää työpaperit, joista käy selville, miten hän on päätenyt tarkastuksen perusteella antamaansa lausuntoon. Tilintarkastajan tulee säilyttää työpaperinsa vähintään kymmenen vuoden ajan siten, ettei niiden sisältö joudu muiden kuin asianomaisten toimeksiantajien tai heidän oikeudenomistajiensa tietoon.

Tilintarkastajan työpaperit koostuvat siitä aineistosta, jonka tilintarkastaja on laatinut tai hankkinut käyttöönsä tilintarkastustyönsä aikana. Tilintarkastajan tulisi sisällyttää työpaperihinsa tiedot tilintarkastustyön suunnittelusta, kuvaus suoritettujen tilintarkastustoimenpiteiden luonteesta, ajoituksesta, laajuudesta ja tarkastuksen tuloksesta sekä tilintarkastuksen (tilintarkastusevidenssin) perusteella tehdyistä johtopäätöksistä. (Tilintarkastusalan suosittukset 2005, 82).

Tilintarkastuskohteen kirjanpidon ja sisäisten kontrollien monimutkaisuudesta riippuen tilintarkastajan dokumentoinnissa voidaan käyttää useita erilaisia menetelmiä. Prosessikaaviot ja systeemikuvaukset ovat kuitenkin pienyhtiössä usein tehokkaimpia menetelmiä. Kuitenkin sekä suuren tarkastuskohteen että pienyhtiön tilintarkastaja sisällyttää työpapereihin sa tilintarkastussuunnitelman, tilintarkastusohjelman, saadut tulokset ja johtopäätökset sekä merkittävät ammatillista harkintaa vaativat asiat. (Tilintarkastusalan suositukset 2005, 589).

Satopään (2003, 117) mukaan osa tilintarkastajista ei käytännön arkistoinnissaan ja toiminnassaan sovelle pysyväistietojen ideaa lainkaan tilikauden tietojen rinnalla. Heille työpapereiden arkistointi on aina tilikausikohtaista. Kaupparekisteriasiakirjojen kopioiden ohella pysyväistietoina vähäisessä määrin käsitellään yrityksen riskeihin liittyviä asiakirjoja.

Tilintarkastajat pyrkivät arkistoimaan tarkastamistaan tilikausista tilinpäätöspaketit virallisilta osin. Tase-erittelyjen arkistointitapa on jo epähomogeenisempi: ääritapauksissa arkistointia pidetään välttämättömänä ja toisaalta kaikilta osin tilintarkastuksessa turhana. Muistiinpanoja keskusteluista ja konsultoinnista säilytetään useissa tapauksissa. Lisäksi arkistoissa on kopioita merkittävistä kauppasopimuksista. Tilintarkastusmenetelmistä eivät työpaperit juuri kerro. (Satopää 2003, 118).

4.7 Laajennettu tilintarkastustuote

Edellä kuvatun lakisääteisen tilintarkastuksen läpiviennin lisäksi tilintarkastajan toimenkuvaan kuuluu myös muita ulottuvuuksia. Tilintarkastuspalveluprosessista kokonaisuudessaan ei ole juurikaan löydettävissä teoreettista hahmotelmaa. Paljonhan toki käsitellään tilintarkastusprosessia, mahdollisesti aina asiakashankinnasta tilintarkastuksen suorittamisen kautta raportointiin ja nk. jälkihoitoon saakka. Pääosiltaan kirjallisuudessa keskitytään kuvaamaan asiakkaalta joko kokonaan tai osittain näkymättömissä olevaa palveluprosessin osaa, itse tilintarkastuksen suorittamista (Suhonen 1998, 77).

Pienyrityksen tilintarkastusprosessin lähtökohtia voidaan tarkastella esimerkiksi kahdesta eri asetelmasta käsin. Muun muassa Suhonen (1998) on esittänyt omassa tutkielmassaan tämän tyylistä jaottelua. Tilintarkastus toimeksianto pienyritysten kohdalla voi olla lähtöisin asiakkaan yhteydenotosta suoraan tilintarkastajaan. Toinen mahdollinen vaihtoehto on, että asiakkaan kirjanpidon hoitava tilitoimisto hankkii tilintarkastuspalvelun, jolloin helposti tilintarkastajan ja asiakkaan kontakti jää vähäisemmäksi.

Tilintarkastajat tekevät lakisääteisen tilintarkastuksen lisäksi yleisesti muutakin työtä. He myyvät tilintarkastuspalvelun ohessa muitakin palveluja. Näistä muista palveluista käytetään monesti nimitystä konsultointi. Yleisesti hyväksytään se väite, että konsultointi saattaa vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden. (Haglund 1986, 7-23). Tämän enempää ei yksimielisyyttä kuitenkaan ole, sillä riippumattomuudesta tehdyt tutkimukset eivät selkeästi tue voimakkaampaa kannanottoa puolesta tai vastaan. Monet kirjoittajat näkevät konsultoinnin yksinkertaisesti luonnollisena osana tilintarkastusta. (Kärkkäinen 1998, 68).

Tilintarkastuksessa esille tulevien asioiden käsittelyn katsotaan kuuluvan luonnollisena osana tilintarkastukseen. Puhdas konsultointi taas nähdään mieluummin suoritettavaksi erillisenä toimeksiantona, muun kuin tilintarkastajan suorittamana. Tilintarkastajan ei voida katsoa tarkastavan omien neuvojensa pohjalta toteutettua toimintaa.

Arvioitaessa konsultoinnin soveltuvuutta tilintarkastustehtävään on Summasen (1992, 11) mukaan otettava huomioon konsultoinnin laajuus, tilintarkastajan esteellisyssäännökset, tilintarkastajan suorittaman konsultoinnin synnyttämät synergiavaikutukset sekä tilintarkastajan saama palkkio.

Lain perusteella yritysten ei tarvitse käyttää tilintarkastajan lisäksi muita asiantuntijapalveluiden tarjoajia. Käytännössä yrityksissä on kuitenkin vain harvoin omaa osaamista jokaiseen yritystoimintaan liittyvään asiaan. Tämän johdosta yritykset joutuvatkin usein käyttämään tilintarkastajan lisäksi muitakin ulkoisia palveluntarjoajia. (LTT-tutkimus 2006, 41).

Wallacen (1981) mukaan tilintarkastus voidaan määritellä tuotteena pohjautuen agenttiteoriaan sekä informaatio- ja vakuuttamishypoteesiin. Tilintarkastus on palvelupaketti, jossa

on kaikkiin hypoteeseihin pohjautuvia ominaisuuksia, joiden merkitys asiakkaalle voi vaihdella. Tilintarkastustuotteen ominaisuuksia ovat muun muassa:

- kontrolliominaisuudet – tilintarkastus estää väärinkäytöksiä
- täydentävät palvelut – vero- ja muu konsultointi – joille on luonnollinen kysyntä perustuen siihen, että tilintarkastajalla on toimintansa pohjalta kattava asiantuntemus asiakkaansa liiketoiminnasta
- luotettavuusominaisuudet – tilintarkastus vahvistaa taloudellisten väitteiden totuudenmukaisuuden ja vähentää informaattioriskiä
- lain- ja sääntöjenmukaisuus

Kirjallisuudessa on keskusteltu siitä, pitäisikö ja missä määrin tilintarkastajan tarjota tilintarkastusasiakkaalleen muita kuin tilintarkastuspalveluja. Muiden palvelujen suorittamisen on sanottu lisäävän tilintarkastajan tietoja asiakkaan liiketoimista ja tämän vuoksi johtavan parempaan tilintarkastukseen. Toisaalta on esitetty käsitys, että muiden palvelujen suorittaminen tilintarkastusasiakkaalle voi vaarantaa tilintarkastuksen riippumattomuuden. Tilintarkastaja ei saa riippumattomuutensa säilyttämisen vuoksi olla mukana asiakkaan hallinnossa tai päätöksenteossa. Tilintarkastajan ei myöskään pitäisi osallistua asiakkaansa tilinpäätösten laatimiseen, varojen tai velvoitteiden arvioimiseen niiden kirjaamiseksi tilinpäätökseen tai suorittaa palveluja, jotka vaikuttavat suoraan ylimpiin johtajiin, esimerkiksi heidän työhönottoonsa.

Lähtökohtaisesti tilintarkastajaa ei riippumattomuussyistä kuitenkaan kielletä ottamasta joltain tiettyjä tehtäviä vastaan vaan harkinta pitäisi kaikkien työtehtävien suhteen tehdä aina tapauskohtaisesti. Pienyritysten kohdalla konsultoinnin rooli on usein niin merkittävä, että sen voitaneen katsoa olevan luonnollinen osa tilintarkastustuotetta.

4.7.1 Konsultoinnin rooli osana tilintarkastustuotetta

Neuvontapalvelut koetaan yleisesti varsin tarpeellisiksi pienyrityksissä. Yrittäjällä on harvoin mahdollisuutta keskustella sekä henkilökohtaisista, että yrityksen asioista luottamuksettisesti ulkopuolisen asiantuntijan kanssa. Kyseessä onkin kaksisuuntainen vuorovaikutus, joka on hyödyksi molemmille osapuolille. Konsultointi nähdään useissa tutkimuksissa eri-

tyisen tärkeänä osana tilintarkastusta juuri pienyrityksissä. Suurimmat hyödyt omistajayrittäjille koetaan monesti saavutettavan konsultointitoiminnan kautta eikä niinkään lakisääteisen tilintarkastuksen avulla.

Markku Koskelan tutkimuksen tilintarkastus pienissä ja keskisuurissa yrityksissä (1990) tarkoituksena oli kartoittaa painopistealueita pienyritysten tilintarkastuksessa. Koskelan tutkimuksessa vastaajia pyydettiin nimeämään mielestään kolme tärkeintä kohtaa pienyrityksen tilintarkastuksessa. Tärkeimmäksi nousi kirjanpidon ja tilinpäätöksen laillisuusvalvonta jonka valitsi kolmen tärkeimmän kohdan joukkoon noin 87 % vastanneista. Lähes yhtä keskeisenä pidettiin johdon konsultointia. Tutkimuksen mukaan konsultoinnissa usein tai melko usein aiheena on kirjanpito ja tilinpäätös sekä yritysverotus. Myös omistajien verotus näyttäisi olevan keskeisessä roolissa. Investointeihin liittyvä konsultointi näyttää tutkimuksen valossa olevan varsin asiakaskohtaista – joissakin tapauksissa keskeistä ja toisissa taas ei. Samaa voi sanoa myös yrityskaupoista, rahoitusongelmista, sisäisestä tarkkailusta ja budjetoinnista. Vähemmän usein konsultoinnissa esiin nousevia kohteita olivat Koskelan tutkimuksen valossa valmistustoiminta, materiaalihallinta, strateginen suunnittelu ja henkilöstöasiat.

Saarisen (2002, 34) mukaan intensiiviset keskustelut yrityksen edustajien kanssa lisäävät tarkastajan tietämystä yrityksestä ja siten parantavat varsinaisen tarkastustoiminnan mahdollisuuksia. Kohdeyrityksen omistajien kannalta on arvokasta se, että neuvontapalvelut tulevat taholta, johon omistajat luottavat, ja joka tuntee yrityksen jo aiemmin. Merkitystä on myös sillä seikalla, että näin voidaan täydentää yrityksen rajallisten resurssien toimintaa erityisasiantuntemuksella.

Myös kansainvälisesti on keskusteltu rajanvedosta neuvontapalvelujen ja varsinaisen tilintarkastuksen välillä. Syyskuussa 2002 Tukholmassa pidetty IFAC:n (International Federation of Accountants) pienyritystyöryhmä totesikin, että on syytä kehittää tilintarkastajien sisäisiä varotoimenpiteiden tulkintoja siten, että se mahdollistaa yksin ja pienissä yhteisöissä toimiville tilintarkastajille samat mahdollisuudet neuvontapalveluihin, kuin mitä suuret ti-

tilintarkastusyhteisöt saavat hajauttamalla konsultointiosaamisensa erillisiin organisaatioihin tai osastoihin. (Saarinen 2002, 34).

Mautzin (1985, 222) mukaan pienten yritysten resurssit ovat yleensä suhteellisen niukat, joten työvoimaa oman toimialan ulkopuolelta ei turhaan palkata. Osaamista oman yrityksen ulkopuoleltakin kuitenkin eri tilanteissa tarvitaan, ja tällöin on luonnollista kääntyä tilintarkastajan puoleen, joka tuntee yrityksen ennestään. Konsulttia käytettäessä neuvo saadaan tarvittaessa, eikä työntekijään tarvitse sitoutua pitkäaikaisesti.

Koska verolainsäädäntö Suomessa on monimutkainen ja vaikeasti tulkittava, tarvitsevat pienyritykset usein apua veroasioissa. Tilintarkastajien tulee seurata verolainsäädännön kehittymistä, ja siksi on luonnollista, että tilintarkastajilta kysytään monissa tilanteissa neuvoja verotusasioissa. Tilintarkastajan verokonsultointi on kuulunut tilintarkastajan tehtäviin jo 1960-luvulta. (Isotalo ym. 1996, 90).

Hallbäckin (1989, 11-12) mukaan kirjanpito- ja tilinpäätösasioiden ongelmat ovat tyypillisiä erityisesti sellaisille pienyrityksille, jotka hoitavat itse kirjanpidon ilman tilitoimiston apua. Kirjanpidon ja tilinpäätöksen konsultointia onkin vaikea erotella tilintarkastukseen ja konsultointiin. Tilintarkastaja tuntee usein syvällisesti yrityksen toiminnan ja on tietoinen olosuhteista, jotka vaikuttavat kirjanpitoon ja tilinpäätökseen. Lisäksi tilintarkastajalla on laaja muiden tarkastustehtäviensä yhteydessä saatu kokemus, jolla voi olla yritysjohdolle huomattava merkitys esimerkiksi tilinpäätöstä suunniteltaessa. On luonnollista, että tilintarkastaja saa usein mahdollisuuden perehtyä yrityksen tilinpäätökseen jo sen luonnosvaiheessa, jolloin hänellä on mahdollisuus esittää parannusehdotuksia. Näin yritysjohton ja tilintarkastajan yhteistyöllä voidaan lisätä tilinpäätöksen informaatioarvoa.

Yrityskaupoissa tilintarkastajan rooli on aina neuvonantajana toimiminen. Yrityskaupat ovat yrityksille ja erityisesti pienyrityksille usein ainutlaatuisia tilanteita, kun taas tilintarkastajalla voi olla kokemusta useistakin kaupoista. Tilintarkastajan konsultointitehtävä yrityskaupoissa vaihtelee tapauskohtaisesti, mutta varsin usein tilintarkastajan ammattitaitoa

käytetään vaihtoehtojen analysointiin, arvon määrittämiseen ja toimintaedellytysten arviointiin. (Nyman 1984, 281).

Pohjolan (2001, 67) tekemissä haastatteluissa tuli esiin seikka, että usein tilikauden aikana tulee kysymyksiä muun muassa veroasioissa, jolloin tarvitaan nopeasti tietämystä tilintarkastajan puolelta. Pohjolan haastattelujen perusteella sekä tilintarkastajat itse että yritysjohto haluavat tilintarkastajan ammattitaidon mahdollisimman laajaan hyötykäyttöön, joten tilintarkastajat toimivat myös yritysten konsultteina. Konsultoinnin laajuus on kuitenkin hyvin yrityskohtaista. Konsultointi ilmeneekin neuvonantoina tilinpäätöksen tarkastuksen yhteydessä, muutamina kontakteina tilikauden aikana tarpeen vaatiessa tai niin ettei sitä ole lainkaan. Tilintarkastajan rooli konsulttoijana näyttäisi myös olevan kiinni yrityksen koosta ja omista asiantuntijoista, jolloin kaikista pienimmissä yrityksissä tilintarkastajan konsultoinnille on paljonkin kysyntää kun taas vähänkin suuremmissa yksiköissä ammattitaitoa ja ammattilaisia voi myös olla omasta takaa.

Pohjolan (2001, 70) mukaan tietty määrä konsultointia nähdään usein kuuluvaksi vuosittain tarkastuspalkkioon. Tuon palkkion katsotaan monesti sisältävän myös alalla tyypilliseksi katsotun konsultoinnin ilman että sitä tarvitsisi erikseen laskuttaa.

Korostuneen aseman pienyrityksen konsultoinnissa saa verokonsultointi ja voitonjakoasiat. Pienyrityksessä voi omistajien henkilökohtainen omaisuus olla hyvin tiukasti sidoksissa yrityksen toimintaan. Yrityksiä säätelevät myös lukemattomat verolait ja säädökset, jotka muuttuvat koko ajan. Yritysjohto on melkein mahdotonta pysyä kaikissa muutoksissa ajan tasalla ja tehdä yrityksen ja yritysjohtoon kannalta edullisia ratkaisuja. Tällöin tilintarkastajan asiantuntemus on ensiarvoisen tärkeää.

Ossi A. Saarisen (2002, 34) mukaan yhteiskunnalliselta kannalta olisi selvästi resurssien tuhlausta, jos Suomessa jätettäisiin jääviyssäännöstöön vedoten käyttämättä se neuvontapotentiaali ja keskustelukumppanuus, jota hyväksytyt tilintarkastajat edustavat. Erityisesti pienten yritysten kohdalla ei olisi järkevää, eikä aina taloudellisestikaan mahdollista palkata sekä ammattitilintarkastajaa, että ulkopuolista neuvonantajaa. Saarisen mukaan tilintarkas-

tajat osaavat kyllä tarvittaessa itse pidättäytyä varsinaisesta päätöksenteosta tai jäävät itse tilintarkastuksen suorittamisesta.

Tilintarkastajien suorittamalle konsultointitoiminnalle pienyrityksissä ei juurikaan nähdä estettä. Pikemminkin sitä pidetään luonnollisena ja merkittävänä tilintarkastuspalvelun osana. Kielteiset kannanotot tulevat lähinnä siitä, että konsultointi voi vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden. Suurten yritysten tarkastajina toimivat suurimmat tilintarkastustoimistot ovat ratkaisseet asian perustamalla omia yksiköitään konsultointitoiminnan harjoittamiseen. Pienyrityksille tällaisten konsulttipalveluiden käyttö on kuitenkin monesti turhan kallista. Nykyisellään toimiva neuvonantotoiminta tilintarkastajan taholta, nähdään yleisesti hyväksyttävänä toimintana.

5 SIDOSRYHMIEN NÄKÖKULMIA

5.1 Yleistä

Tilintarkastus on keskeinen väline tilinpäätösraportoinnin oikeellisuuden ja läpinäkyvyyden varmistamisessa sekä pääomamarkkinoiden luotettavuuden takaamisessa. Tilintarkastus on myös merkittävä osa omistajaohjausta. Tilintarkastajien antamien taloudellisten tietojen uskottavuus on tärkeää paitsi julkisesti noteeratulle yhtiölle, myös muille yhteisöille. Eri-tyistä merkitystä tilinpäätösraportoinnin oikeellisuuden ja läpinäkyvyyden varmistamisella on niissä yritysmuodoissa, joissa omistajan vastuuta yrityksen sitoumuksista on rajoitettu. Pääomamarkkinoiden luotettavuuteen suurilla pörssinoteeratuilla yrityksillä on luonnollisesti ylivertaisesti suurempi vaikutus kuin pienillä yrityksillä. Tilintarkastaja nähdään yleisesti koko tilinpäätöstä lukevaa ja hyväksikäyttävää yleisöä edustavana tilinpäätöstiетоjen oikeellisuuden varmistajana.

Tilintarkastuslain muutosta pohtineen työryhmän antamassa raportissa kuvataan tilintarkastajan roolin muuttumista: “Tilintarkastaja on nähty perinteisesti osakkeenomistajien edustajana ja heidän etujensa valvojana. Osakkeenomistajat yhtiökokouksen muodossa valitsevat tilintarkastajan ja tilintarkastaja osoittaa tilintarkastuskertomuksensa osakkeenomistajille.

Yrityksellä on kuitenkin muitakin sidosryhmiä, joilla on tarve valvoa yrityksen toimintaa. Tällaisia sidosryhmiä ovat velkojat, viranomaiset, työntekijät ja tavarantoimittajat sekä muut tahot, joihin yrityksen toiminnalla on vaikutuksia. Tilintarkastajalla on siten merkittävä rooli myös yleisen yhteiskunnallisen intressin valvojana. Tilintarkastaja ei kuitenkaan edusta mitään sidosryhmää siitä huolimatta, että tilintarkastaja toiminnassaan ottaa huomioon myös muiden sidosryhmien intressejä.” (Leppiniemi 2004, 10).

Rehnin (2005, 20-21) mukaan sijoittajille ja omistajayrittäjille tilintarkastuksen edut ovat erilaisia. Omistajayrittäjä ei välttämättä tarvitse varmuutta oman yhtiönsä taloudellisesta tilasta; hän tuntee sen itse parhaiten. Ulkopuolinen toimitusjohtaja tarvitsee tilintarkastuksen antaman varmuuden, kun hän esittelee tilinpäätöksen omistajille. Ulkopuolinen sijoittaja, joka ei osallistu yhtiön toimintaan, tarvitsee varmuuden siitä, että johdon esittämä tilinpäätös antaa oikeat ja riittävät tiedot. Yhtiön johdon mielestä tilintarkastajan rooli on tärkeä informaation välittäjänä muun muassa lakimuutoksissa. Tilintarkastajien asiantuntemus on johdolle ja omistajille tärkeätä myös esimerkiksi veroasioissa, yhtiöiden myynti- ja ostotilanteissa sekä uudelleenstruktuurointitilanteissa. Tilintarkastus on myös yhtiöiden työntekijöiden edun mukaista. Rehnin mukaan tilintarkastus tuo yhtiöihin omalta osaltaan jatkuvuutta. Rahalaitokset ja luokituslaitokset luottavat tilinpäätöksiin myöntäessään lainoja, takauksia tai tehdessään leasing- ja osamaksujärjestelyjä.

Vahtera (1986, 19-22) määrittelee tilintarkastajan sidosryhmiksi yrityksen omistajat, yrityksen johdon, työntekijät, luotonantajat, yrityksen asiakkaat, tavarantoimittajat, valtion ja kunnat eri viranomaisineen. Tilintarkastajan sidosryhmien tulkitaan olevan siten samat kuin tarkastettavan yrityksen sidosryhmät. Sidosryhmien tarve tarkastettuun informaatioon perustuu pitkälti yritysten rajoitettuun vastuuseen, jonka mukaan ilman tilintarkastusta muodostuu riski siitä, että sidosryhmien kantama vastuu yritysten tekemistä sitoumuksista kas-

vaa. Vahteran mukaan tilintarkastuksella on katsottu voitavan pienentää tätä riskiä kolmansien osapuolien eli sidosryhmien suuntaan, jolloin niille ei muodostuisi tarvetta siirtää riskin olemassaoloa riskin aiheuttajan maksettavaksi.

Rehn (2005, 20-21) pohtii artikkelissaan luottaisivatko sidosryhmät sitten samalla tavalla tarkastamattomiin tilinpäätöksiin? Riski on olemassa, että vieraan pääoman kustannukset nousisivat merkittävästi, jos yhtiötä ei ole tilintarkastettu. Yhteiskunnan kontrollijärjestelmiä tulisi laajentaa. Ei voi olla oikein, että kukaan ei tarkasta ennakkoon, onko verot laskettu oikeanmääräisinä tai onko tulovero, arvonlisävero tai ennakonpidätys maksettu ajallaan ja oikein. Mikä on yhteiskunnan lisäkustannus tästä verrattuna tilintarkastuksen kustannukseen? Sama koskee yhteiskunnan myöntämien yritystukien tarkastuksia. Rehnin mukaan tilintarkastuksen etu on myös ennaltaehkäisyssä, koska ulkopuolinen valvoja omalta osaltaan voi estää väärinkäytöksiin ryhtymistä.

Kauppa- ja teollisuusministeriössä järjestettiin huhtikuussa 2006 keskustelutilaisuus tilintarkastuksen tarpeellisuudesta pienyrityksissä. Esille nousi erilaisia kannanottoja tilintarkastuksen merkityksestä pienyrityksille. Ainoat julkisuudessa esitetyt argumentit tilintarkastusvelvoitteesta vapauttamisen puolesta ovat koskeneet tilintarkastuksen aiheuttamia kustannuksia yrittäjälle ja yhteiskunnalle. Keskustelutilaisuudessa esiin nousseiden argumenttien valossa tämä on ristiriitaista, koska tilintarkastuskustannukset eivät ole minkään tahon näkökulmasta merkittäviä pienyrityksissä. Sen sijaan moni yritys olisi saattanut pelastua, jos se olisi käyttänyt tilintarkastajaa neuvottelukumppanina. Pakollinen tilintarkastus on hinta, eikä edes kovin korkea hinta, osakeyhtiömuodon etujen nauttimisesta. Tilaisuudessa esitettiin myös huoli julkisuudessa viime aikoina lisääntyneistä konkreettisista esimerkeistä talousrikollisuuden ja siihen liittyvän rahanpesun lisääntymisestä.

Sarjan (1999, 13-24) mukaan yritys vaikuttaa toiminnallaan välillisesti monien sen sidosryhmien taloudellisen tuloksen muodostumiseen. Tästä syystä on perusteltua, että eri sidosryhmät saavat luotettavaa tietoa niiden yritysten taloudellisesta tilasta, joita kohtaan niillä on suorasti tai epäsuorasti ilmenevä taloudellinen intressi. Mitä suurempi taloudellinen intressi yrityksellä on toisen yrityksen toimintaa kohtaan, sitä suurempi on toimintariski sillä itsellään. Yhdellä yrityksellä ilmenevät taloudelliset ongelmat aiheuttavat erilaisia ongelmia

yrittäjien sidosryhmille riippuen siitä, kuinka merkittävässä määrin kyseisen yrityksen toiminta vaikuttaa muiden yritysten toimintaan. Sarjan mukaan tilintarkastuksen kannalta on hankalaa se, että tilintarkastaja ei voi täyttää yrityksen kaikkien sidosryhmien erityisiä tiedontarpeita, sillä tilintarkastajan suorittama tarkastus tarjoaa vain yleiset puitteet sen toteamiselle, että yritys on hoitanut velvoitteensa kohtuudella oikein.

Tilintarkastuksen katsotaan turvaavan kirjanpitovelvollisen sidosryhmien, kuten velkojien, sopimuskumppaneiden ja sijoittajien luottamusta sekä veronsaajan etua (KRP, VVV, Virke, HTM-tilintarkastajat, Asianajajaliitto, SVK, TT). Tilintarkastuksella nähdään olevan merkitystä tilinpäätöksen luotettavuuden takaajana pienissä yhtiöissä, joissa omistajien ja johdon tuntemusta kirjanpito-, vero ja yhteisöainsäädännöstä on vähäistä (VM, Verohallitus, VVV, tarkastusvirasto, Kila, HTM-tilintarkastajat, Osakesäästäjät, TT). Merkitystä annetaan myös osuuden ja osakkeenomistajien rajoitetulle vastuulle osakeyhtiössä ja osuuskunnassa (VM, Kila, Vala, HTM-tilintarkastajat, KHT-yhdistys, Osakesäästäjät). Tilintarkastusta korostetaan myös keinona torjua harmaata taloutta (VM, KRP, konkurssiasiamies, Virke, Osakesäästäjät, Asiakastieto, SY, SVK). (KTM 8/2004, 15).

Tilintarkastajan työtä pidetään sidosryhmien keskuudessa kuitenkin myös vakiintumattomana ja ristiriitaisena. Kärkkäisen (1998, 112) mukaan mielipide saattaa osittain johtua siitä, että tilintarkastuskertomus osoitetaan yrityksen omistajille, mutta sitä hyödyntävät myös muut sidosryhmät. Tätä voidaan pitää odotuskuilua ylläpitävänä tekijänä siitä johtuen, että sidosryhmät eivät saa käyttöönsä sellaista tilintarkastuskertomusta, joka olisi osoitettu suoraan heille heidän erityiset tiedontarpeensa huomioiden. Jägerhorn (1965, 291) on toisaalta korostanut, että informaation antaminen yrityksestä on sen johdon tehtävä eikä tilintarkastajan. Tämän tulkinnan mukaan tilintarkastuksella ei kuuluisikaan olla suurta merkitystä sidosryhmille.

Taulukko 1 Sidosryhmä pyytänyt tilintarkastuskertomusta (Maimann 2006)

	Kyllä	Ei
Verohallinto	34 %	66 %
Pankki	54 %	46 %
Muu ulkopuolinen rahoittaja	33 %	67 %
Toimialajärjestö	4 %	96 %
Tavarantoimittaja	1 %	99 %
Yrityksen työntekijä	1 %	99 %
Alihankkija tai yhteistyökumppani	3 %	97 %
Ky äänetön yhtiömies	4 %	96 %

Maimann (2006) on tutkimuksessaan selvittänyt muun muassa eri sidosryhmien tarvetta tai halua saada nähtäväkseen tilintarkastuskertomus. Verohallinto sekä pankit ja muut ulkopuoliset rahoittajat näyttäisivät olevan sidosryhmiä, jotka ovat erityisen kiinnostuneita tilintarkastuskertomuksesta (taulukko 1).

Pienyrityksessä tilintarkastaja raportoi tilintekovelvolliselle tämän toiminnasta silloin, kun omistaja ja johtaja ovat usein sama henkilö. Horsmanheimon (1998, 44) mukaan tällaisessa tilanteessa yrityksen omistaja ei tee tilintarkastuskertomuksen antamalla tiedolla juuri mitään, koska hän tuntee yhtiönsä kaikki asiat. Sidosryhmien tarve saada yrityksestä luotettavaa tietoa onkin ainoa peruste pienyritysten tilintarkastukselle silloin, kun tarvetta perustellaan tilintarkastuskertomuksen vastaanottajan näkökulmasta.

5.2 Rahoittajan näkökulma

Yksi perusedellytys yritystoiminnan aloittamiselle on riittävän rahoituksen hankkiminen. Yrittäjällä ei useinkaan ole mahdollisuutta aloittaa yritystoimintaa pelkän oman pääoman turvin, vaan osa rahoituksesta on pakko hankkia vieraan pääoman muodossa yrityksen ulkopuolisilta rahoittajilta.

Rahoitusratkaisuihin rahaa tarvitsevan yrityksen vastapuolena saattaa olla toinen yritys, rahalaitos, rahoitusjärjestelystä vastaava viranomais- tai yksityinen sijoittaja. Luottomarkkinoiden tehokkaan toimimisen kannalta onkin tärkeää, että luottoriskejä voidaan arvioida mahdollisimman tarkasti sekä ennen luoton myöntämistä että myös sen jälkeen. (Hyytinen & Pajarinen 2005, 15).

Pankkien rooli yritystoiminnan rahoittajana on rahoituksen markkinaehtoistumisesta huolimatta edelleen merkittävä. Erityisesti pienille yrityksille pankkirahoitus on edelleen merkittävin lisärahoituksen lähde. (Kinnunen 1999, 30).

Pankin ja rahoitusta hakevan yrityksen välinen informaatio on yleensä epäsymmetristä siten, että rahoittajalla on käytettävissään huomattavasti puutteellisempaa tietoa rahoitettavasta yrityksestä ja siihen sisältyvästä riskistä ja odotetusta tuotosta kuin yrityksellä itsellään, mikä luonnollisesti vaikuttaa lainan saatavuuteen ja lainasta perittävään korkoon.

Informaation epäsymmetrisyys korostuu erityisesti pienten yritysten kohdalla, koska niiden toiminnasta on vähemmän julkista tietoa saatavilla kuin suurista yrityksistä (Kinnunen 1999, 6). Suurten yritysten tilanteessa agenttiongelmia voidaan ratkaista julkisilla rahoitusmarkkinoilla, mutta pienten yritysten tapauksessa ei ole toimivia rahoitusmarkkinoita. Teoreettisesta näkökulmasta tarkasteltuna tilintarkastuksen merkitys rahoittajille syntyy juuri vakuuttamishypoteesin ja informaatioteorian kautta. Yrityksen ulkopuolinen rahoittaja saa tilintarkastuksella vakuutuksen tilinpäätösinformaation oikeellisuudesta.

Suomelan (1987) mukaan rahoituslaitokset tekevät rahoituspäätöksensä pääosin yhtiön historiatietoihin ja tulevaisuuden ennusteisiin pohjautuen. Yhtiön aikaisempaa toimintaa arvioidaan yritystutkimuksen menetelmin. Näissä pohjana ovat pääasiallisesti yhtiön laatimat tilinpäätökset. Yritystutkimuksen luotettavuus on näiltä osin täysin riippuvainen tilinpäätösten oikeellisuudesta.

Mikäli yritysjohto antaa kuvaa yrityksen tapahtumista ei ulkopuolisen, riippumattoman tahon toimesta tarkastettaisi, olisi yritysjohtolla tilaisuus johtaa rahoittajia nykyistä huo-

mattavasti helpommin harhaan antaessaan näille kuvan, että heidän puolestaan tehdään hyvää työtä yritystoiminnan pyörittämiseksi, vaikka samaan aikaan ohjattaisiinkin rahoittajien rahoja sumeilematta johdon omiin taskuihin yritystoiminnan siitä kärsiessä. (Perks 1993, 31).

LTT-tutkimuksen (2006, 94) mukaan tilintarkastuksella on merkitystä yksityisille rahoittajille. Olemassa oleva kokonaisasiakassuhde ja pankin kokemukset asiakkaasta ovat kuitenkin tilintarkastusta merkittävämpiä luottopäätösten kannalta. Yleensä pankin asiakassuhteet ovat pitkäaikaisia, ja sitä kautta saadaan tietoa asiakkaista. Tilintarkastus ei tutkimuksen mukaan ole pienissä luotoissa pankin kannalta keskeinen. Tilintarkastus ei korvaa pankin luottoluokitusta, vaan luokituksen pankki tarvitsee myös aina.

Rahoittajan odotusten täyttymistä tilintarkastuksen suhteen on tutkittu useissa odotuskuilututkimuksissa. Saatujen tulosten mukaan sidosryhmät yleisesti mieltävät tilintarkastuskertomusten merkityksen vähäiseksi ja kertomukset liian kaavamaisiksi, vaikeaselkoisiksi ja mitäänsanomattomiksi. (Koskinen 1999, 28).

Trobergin ja Viitasen (1999) tutkimus käsitteli tilintarkastuksen odotuskuilua Suomessa. Tutkimuksessa mukana olleista sidosryhmistä kaikkein tyytymättömmimpiä tilintarkastajan toimintaan olivat pankit. Pankit pitivät tilintarkastajan velvollisuutena myös yrityksen tulevaisuuden näkymistä raportoimisen. Tämä poikkesi selkeästi tilintarkastajien omista käsityksistä. Toisaalta tilintarkastusalan tiukentuva sääntely ja uudet standardit velvoittavat yhä enenevässä määrin tilintarkastajan huomioimaan myös tulevaisuuden näkymät ja ennusteet. Näin ollen myös pankit voivat saada enemmän hyötyä tilintarkastuskertomuksesta tulevaisuudessa.

Leikkaisen (2006, 76-77) tekemän pro gradu -tutkielman mukaan kaikkein selvimmin luottopäätöksiin vaikuttivat pankkisuhteen aikainen käyttäytyminen, henkilökohtainen tunteminen, tilinpäätös ja vakuudet. Merkittävin näistä neljästä tekijästä oli pankkisuhteen aikainen käyttäytyminen. Tilintarkastuskertomusten merkitys osoittautui muihin tekijöihin verrattuna vähäisemmäksi. Suureksi tilintarkastuskertomuksen merkityksen luottopäätöksen kan-

nalta arvioi noin 30 % tutkimukseen vastanneista. Kohtalaiseksi merkityksen arvioi melkein puolet vastaajista, mikä tarkoittaa, että noin 80 % vastaajista on sitä mieltä, että hyväksytyjen tilintarkastajien tilintarkastuskertomuksella on vähintäänkin kohtalainen merkitys. Vähäiseksi merkityksen arvioi noin joka viides vastaajista. (taulukko 2).

Taulukko 2 Eri tekijöiden merkitys pankkien luottopäätösten kannalta (Leikkainen 2006, 76)

	(1)	(2)
Vakuudet	100,0 %	0,0 %
Tilinpäätös	99,0 %	1,0 %
Henkilökohtainen tunteminen	97,4 %	2,6 %
Maksuhäiriötiedot	92,8 %	7,2 %
Pankkisuhteen aikainen maksukäyttäytyminen	85,0 %	15,0 %
Tilintarkastuskertomus	77,8 %	22,2 %
Luottoluokitustiedot (AAA-C)	24,3 %	74,7 %

(1) Merkitys kohtalainen tai suuri

(2) Vähäinen merkitys tai ei merkitystä lainkaan.

Leikkaisen (2006,79) tutkimuksessa nousi esiin myös se, että läheskään kaikki vastaajat eivät aina vaadi tilintarkastuskertomusta asiakkailtaan. Vastaajilta kysyttiin syitä tähän. Selvästi tärkeimmäksi syyksi osoittautui luottamus asiakkaaseen. Myös hyvillä vakuuksilla ja yrityksen koolla oli merkitystä. Mielenkiintoinen näkökulma kysymykseen liittyen on se, että noin puolet (48,2 %) vastanneista ei vaadi tilintarkastuskertomusta asiakkaalta yrityksen pienen koon vuoksi. Saman kysymyksen avoimen vaihtoehdon vastauksissa korostui erityisesti vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen vähäinen informaatioarvo vastaajille. Tilintarkastuksen merkitys korostui mukautettujen kertomusten kohdalla, joista vastaajille näytti olevan enemmän hyötyä. Vaikka tilintarkastuskertomus saikin osakseen kritiikkiä, näyttää se tukevan luottopäätöstä muiden tietojen ohella. (taulukko 3).

Taulukko 3 Syyt, miksi tilintarkastuskeromusta ei vaadita asiakkaalta (Leikkainen 2006, 79)

Luottamus asiakkaaseen	79,8 %
Hyvät vakuudet	58,0 %
Yrityksen pieni koko	48,2 %

Leikkaisen (2006, 83) tutkimuksen perusteella näyttäisi melko selvästi siltä, että tilintarkastuskertomusta edellytetään useammin uusien asiakkaiden ja suurten yritysten kuin vanhojen asiakkaiden ja pienyritysten kohdalla. Pienyritysten kohdalla tilintarkastuskertomusta edellytti ainakin yleensä 61,7 % vastanneista. 21,3 % ei halunnut tilintarkastuskertomusta nähtäväkseen lainkaan tai vain vaihtelevasti edellytti tätä.

Kertomusten merkitys toisaalta taas korostuu, mitä pienempi yhtiö on, koska tarkastajat uskaltavat niissä lausua myös kielteisiä asioita. Tilintarkastuksen merkitys korostuu pienyrityksissä, joissa yritys itse laatii kirjanpidon. Pienten yritysten tilintarkastuskertomuksella on kuitenkin vähäinen merkitys luottopäätöksissä. (Leikkainen 2006, 84).

Leikkaisen (2006, 90-92) tutkimuksessa vain joka kymmenes vastaajista oli sitä mieltä, että tilintarkastuskertomuksen sisältämä informaatio vastaa täysin heidän odotuksiaan. Hieman yli puolet oli sitä mieltä, että informaatio vastaa kohtalaisen hyvin heidän odotuksiaan. Tyytymättömyyttä ilmeni vastaajien keskuudessa tilintarkastuskertomuksen suppeaan sisältöön ja käytettyyn vakiokaavaan. Eniten kertomuksiin kaivattiin erityyppistä lisäinformaatiota. Myös muistioiden merkitys korostui useammissa vastauksissa. Kuitenkin mitä enemmän tilintarkastuskertomuksen vakiokaavasta on poikettu, sitä enemmän asialla on merkitystä myös luottopäätöksen kannalta.

Yritys vertaa tilintarkastuksen kustannuksia saamiinsa hyötyihin. Jos pienellä yrityksellä ei ole suurta velkarahoituksen tarvetta, yritys ei useinkaan katso saavansa auktorisoidun tilintarkastajan suorittamasta tilintarkastuksesta hyötyä, joka ylittäisi tällaisen tilintarkastuksen mukanaan tuomat toimintavapauden rajoitukset esimerkiksi verosuunnittelussa. Hyytinen ja Väänänen (2004) pystyivät tutkimuksessaan osoittamaan, että yritykset hyötyvät auktorisoidun tilintarkastajan suorittamasta tilintarkastuksesta alentuneina pääomakustannuksina

sekä parantuneena luottokelpoisuutena. Nämä tulokset osoittavat, että epäsymmetrinen informaatio ja agenttiteoria pitävät paikkansa myös pienten yritysten velkasuhteissa.

Pankit eivät Kontkasan (2004, 75) mukaan pidä käsillä olevaa tilintarkastusvelvoitteen poistamista tarkoituksenmukaisena. Mikäli tilintarkastusvelvoite poistetaan pieniltä yrityksiltä, tulevat pankit kuitenkin Kontkasan mukaan käytännössä laajasti edellyttämään, että asiakasyritykset tarkistuttaisivat tilinpäätöksensä hyväksytyllä tilintarkastajalla.

Suomen Pankkiyhdistys ry (SPY) pitää yhteisöjen tilintarkastusta tarpeellisena. SPY kiinnittää huomiota siihen, että luotettavan tilintarkastuksen merkitys tulee rahoittajan näkökulmasta entisestään korostumaan pankkien uusien vakavaraisuussäännösten voimaantulon jälkeen. Vakavaraisuusuudistus mahdollistaa pankkien omien sisäisten luottoluokitusten käytön määrittäessä esimerkiksi tietyille yritysluotolle asetettavaa oman pääoman vaatimusta. Näiden luokitusten luotettavuuden kannalta on SPY:n mukaan välttämätöntä, että ne yrityksen toimintaa kuvaavat luvut, joihin luokitus pohjautuu, ovat ehdottoman luotettavia. Tämä voidaan SPY:n mielestä varmistaa vain sillä, että yrityksen kirjanpito ja tilinpäätös on asianmukaisesti tilintarkastettu. (KTM 8/2004, 11-12).

Velkojien tilintarkastustarpeen kannalta oikeusministeriön työryhmä toteaa, että yhtiöstä annettavan julkisen informaation tarve on eri sidosryhmien päätöksenteossa voimakkaasti kasvanut viime aikoina. Yhtiön antamien tietojen luotettavuuden takaavat viime kädessä yhtiön tilintarkastajat omalla tarkastustoimellaan. Velkojien kannalta nähtynä tilintarkastuksen tehtävänä onkin valvoa, että yhtiössä noudatetaan osakkaan rajoitetun vastuun vastapainona olevia oman pääoman vaatimuksia ja varojen jakorajoituksia. Velkojien edun valvonnan kannalta on välttämätöntä, että yhtiöllä on riippumaton ja ammattitaitoinen tilintarkastus, koska vain sillä voidaan varmistua, että tilinpäätös antaa oikeat ja riittävät tiedot. (Sorsa 1998, 378).

Oikeudellisista asioista vastaavan Suomen Pankkiyhdistyksen johtajan, OTT Erkki Kontkasan (2004, 75) kannanoton mukaan pankkien odotukset asiakasyritysten tilintarkastajilta korostuvat näinä aikoina, kun on tullut ilmi Enronin ja Parmalatin tyypisiä väärinkäytöksiä tilinpäätöstietojen esittämisessä. "Kirjanpidon on kuvattava yrityksen tosiasiallista toi-

mintaa ja pankin on voitava luottaa asiakasyrityksen tilinpäätökseen ja raportointiin sekä tilintarkastukseen“, toteaa Erkki Kontkanen kannanotossaan. Tilinpäätösten perusteella pankit laskevat erilaisia tunnuslukuja ja siksi on tärkeää, että myös tilinpäätöksen esitysmuoto on samanlainen kaikilla asiakasyrityksillä. Hänen mielestään tilanne on kestävä, jos esimerkiksi yritysten tase-erien arvostuksessa ei ole käytetty samoja sääntöjä tai muutoin käytettyä laskentaperustetta ei ilmoiteta.

Myös julkisten rahoittajien voidaan katsoa pitävän tilintarkastusta merkityksellisenä pienyritystenkin tapauksessa. Näille tahoille tilintarkastuksen merkitys on yritysten toiminnasta ja taloudellisesta asemasta antamansa informaation varmentaminen. Esimerkiksi TE-keskukset myöntävät pienyrityksille pääasiassa kehittämis-, toimintaympäristö- ja investointitukia. Kauppa- ja teollisuusministeriö on laatinut rahoituksen myöntämisprosessiin TE-keskuksille ohjeistuksen, jonka mukaan hakemusvaiheessa vaaditaan tilinpäätös ja tilintarkastuskertomukset kolmen vuoden ajalta. Jos kerralla maksettu summa ylittää 30 000 euroa, maksatusvaiheessa vaaditaan lisäksi tilintarkastajan erillinen lausunto siitä, että maksatushakemuksessa esitetyt menoerät on hyväksyttävissä. (LTT-tutkimus 2006, 93).

5.2.1 Yhteenveto

Pienyritysten tilintarkastuksen merkitys rahoittajille näyttäisi muodostuvan ennen kaikkea tilinpäätösinformaation luotettavuuden kautta. Pankit arvioivat yhtiöiden aikaisempaa toimintaa pääasiallisesti tilinpäätöstietojen avulla. Varsinaisten luottopäätösten kannalta kokonaisasiakassuhde ja kokemukset asiakkaasta näyttäisivät kuitenkin muodostuvan rahoittajille tilintarkastusta merkittävämmiksi seikoiksi. On kuitenkin huomioitava, että taustalla vaikuttaa aina yrityksen laatima ja esittämä tilinpäätösinformaatio, jonka oikeellisuuteen rahoittajan on luotettava.

Tutkimusten valossa rahoittajat mieltävät tilintarkastuskertomusten merkityksen vähäiseksi ja kertomukset liian kaavamaisiksi, vaikeaselkoisiksi ja mitänsanomattomiksi. Toisaalta taas mukautetulla tilintarkastuskertomuksella näyttäisi olevan aina merkitystä luottopäätöksen kannalta. Vaikuttaa siltä, että tutkimuksissa esitetyt kysymykset on asetettu varsin sup-

peasti. Rahoittajien todellista kokonaisnäkemystä pienyritysten tilintarkastuksen merkityksestä ei tutkimusten perusteella voi tarkasti sanoa. Tutkimustulokset ja kommentit ovat osin ristiriidassa keskenään.

Trobergin ja Viitasen (1999) mukaan pankeille olisi tärkeätä tulevaisuuden näkymistä raportointi tilintarkastuskertomuksessa. Näin ollen tilintarkastuksen ulottaminen selkeästi myös tulevaisuuden näkymiin, antaisi tutkimusten valossa pankeille lisäarvoa.

Esille tulleiden kommenttien ja näkökulmien valossa pankit pitävät tilintarkastusta jokseenkin merkittävänä myös pienyritysten kohdalla. Tästä syystä tilintarkastusta tullaan vaatimaan mahdollisesti myös tulevaisuudessa, vaikka lain mukaan tilintarkastuspakko pienimmiltä yrityksiltä poistuisikin. Rahoittajien kannalta riittävät vakuudet ovat aina turva luoton myöntämisen kohdalla, mutta haluttaessa varmistua tilinpäätösinformaation oikeellisuudesta, antaa tilintarkastus lisää varmuutta. Yksityisillä rahoittajilla on yleensä hyvä tuntemus asiakkaastaan tai uuden asiakkaan kohdalla mahdollisuus saada haluamaansa informaatiota asiakkaan taustoista. Tilintarkastuksella haetaankin lisävarmuutta tietojen oikeellisuudesta ja luotettavuudesta sekä vakuuttamisteorian mukaan ylimääräinen ulkopuolinen vakuutus.

5.3 Yritysjohdon näkökulma

Kun pienyhtiön osakasmäärä on enintään kuusi ja jokainen osakas on automaattisesti myös hallituksen jäsen, tilintarkastuksen luonne on aivan erilainen kuin esimerkiksi julkisissa osakeyhtiöissä. Pienyhtiön osakkaat saavat kaiken tarvitsemansa tiedon yhtiön taloudesta ja heillä on myös velvollisuus seurata talouden kehitystä, koska he ovat vastuussa yhtiön asettamisesta selvitystilaan. (Mäkinen 1998, 382).

Perinteinen tilintarkastuksen teoreettinen lähtökohta agenttiteorian muodossa ei pääsääntöisesti sovellu pienyritysten tilintarkastuksen tarkasteluun. Omistaja-yrittäjän kannalta soveltavampia lähtökohtia tarkastelulle ovat sidosryhmäteoria ja informaatioteoria.

Suhosen (1998, 109-110) mukaan yritysjohtajat hoitavat yhteytensä tilintarkastajan kanssa osin tilitoimiston kautta ja osin suoraan itse. Yhteyttä he ottavat aineiston toimittamisen yhteydessä sekä tarpeen tullen puhelimitse. Pienemmät ongelmat hoidetaan puhelimitse, suurempia varten tavataan neuvottelun merkeissä. Osa johtajista ei ole käytännössä ollenkaan yhteydessä tilintarkastajaan, sillä suhteet hoituvat tilitoimiston kautta.

Anne Maimann (2006) on selvittänyt tutkimuksessaan pienyritysjohtajien käsityksiä tilintarkastuksen tarpeellisuudesta erikokoisissa yrityksissä.

Taulukko 4 Tilintarkastuksen tarpeellisuus erikokoisissa yrityksissä (Maimann 2006):

Liikevaihto (M€)	(1)	(2)
< 0,2	69,8 %	30,2 %
0,2-0,5	45,3 %	54,7 %
0,5-0,99	22,7 %	77,3 %
1,0-1,49	6,6 %	93,4 %
1,5-1,99	1,8 %	98,2 %
2 >	2,8 %	97,2 %

(1) Melko tarpeetonta tai tarpeetonta

(2) Tarpeellista tai erittäin tarpeellista

Yritysjohtajien vastausten perusteella näyttäisi selkeästi siltä, että mitä suurempi yritys on kyseessä, sitä tärkeämpänä tilintarkastus koetaan. Tästä huolimatta myös alle 200 000 euron liikevaihdon yrityksissä noin joka kolmannes vastaajista piti tilintarkastusta tarpeellisena. (taulukko 4). Asiaan liittyy monia muuttujia, kuten pienyritysten määrittelynkin yhteydessä aiemmin todettiin. Näin ollen tulosten perusteella ei voi tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä.

Huhtanen (1993, 109) on käsitellyt pro gradu -tutkielmassaan tilintarkastuksen tarpeellisuutta pienyrityksessä yrittäjän näkökulmasta. Huhtasen mukaan tilintarkastuksen tarpeellisuuden nähtiin riippuvan enemmänkin henkilöstömäärän kasvusta, kuin liikevaihdon kas-

vusta. Vaikka omistaja johtaisikin yritystä, mutta yritys työllistää myös muita henkilöitä, koki valtaosa vastanneista yrittäjistä tilintarkastuksen tarpeellisenä.

Yrittäjät odottavat tilintarkastusprosessilta ja tilintarkastajilta jatkuvaa tärkeiden asioiden tiedottamista, tarvittaessa selkeitä neuvoja ja ratkaisuja sekä näkemyksiä yrityksen tilasta. Yrittäjät odottavat myös luotettavuutta, nopeutta, helppoa kiinnisaatavuutta, hyvää yhteistyötä, ystävällisyyttä sekä selvää ja johdonmukaista työskentelyä. Tilintarkastusprosessin parantamiseksi yrittäjät kaipaivat seurantaan myös tilikauden aikana. (Suhonen 1998, 110).

Suhosen (1998, 110) pro gradu -tutkimuksen mukaan pienyritysjohtajien näkökulma arvoa tuottavaan tilintarkastukseen oli normaalin tilintarkastuksen ohella saada neuvontaa erilaisissa yrittäjän eteen tulevista asioissa. Normaalilta tilintarkastukselta odotetaan lähinnä kirjanpidon oikeellisuuden vahvistamista ja että asiat yleensäkin on yrityksessä hoidettu hyvin. Mahdollisista puutteista tai vaihtoehtoisista toimintatavoista kaivataan suoraa palautetta. Yrittäjät odottavat ammattitaitoisen, luotettavan, kokonaisnäkemyksen omaavan tilintarkastajan näkökulmaa yrityksen asioihin ja mahdollisuuksiin. Erityisesti painotetaan kokonaisnäkemystä yrityksen tilasta ja tulevaisuudesta. Luvussa 4.7.1 käsitelty konsultoinnin rooli osana tilintarkastusprosessia näyttäisi yritysjohtajien näkökulmasta olevan erittäin toivottua.

Arvoa tuottavan tilintarkastuspalvelun katsottiin Suhosen (1998, 111) tutkimuksessa koostuvan myös korkeasta laadusta, luotettavasta ja ammattitaitoisesta tilintarkastajasta ja palvelun nopeasta saatavuudesta. Luotettavan ja asiantuntevan tilintarkastajan katsotaan luovan yritykselle hyvän kuvan ja kasvattavan sidosryhmien luottamusta. Myös tilintarkastustoimiston imagolla on merkitystä. Tilintarkastuksen hinta koetaan nopeasti ajateltuna kalliiksi, mutta hintaa verrataan aina saatavaan kokonaispalveluun ja mikäli tämä on korkeata tasoa, ei hinta enää tunnukaan niin korkealta.

Huhtasen (1993, 9; 90) mukaan tilintarkastusta on ehkä pidetty liian kriitikittömästi hyödyllisenä myös pienissä yrityksissä, tai ainakin aihetta on käsitelty liian suppeasti. Hänen tutkimustulosten perusteella suurin osa yrittäjistä olisi toteuttanut tilintarkastuksen myös

ilman lainsäädännöllistä pakkoa. Lähes yhtä paljon oli kuitenkin myös niitä, joille tilintarkastuksella ei olisi tarvetta. Tilintarkastuksen vapaaehtoisen toteuttamisen nähtiin riippuvan monista eri tekijöistä. Etenkin yrityksen koolla ja tilintarkastuksen kustannuksilla nähtiin riippuvuus. Kuitenkin tutkimuksen perusteella tultiin tulokseen, jonka mukaan vain 25 % vastanneista yrittäjistä piti tilintarkastuksen kustannuksia liian suurina (Huuhtanen 1993, 63-65, 108). Huuhtasen tutkimuksessa kävi myös ilmi, että mitä enemmän tilintarkastajan konsultointiapua tarvitaan, sitä todennäköisemmin tilintarkastus toteutettaisiin myös ilman lainsäädännöllistä velvoitetta.

Yrittäjät pitivät tilintarkastuksen selvästi tärkeimpinä kohdealueina kirjanpidon ja tilinpäätöksen laillisuusvalvontaa, verolainsäädännön noudattamista sekä johdon konsultointia. Tärkeimpinä konsultointialueina pidettiin yrityksen verotusta, kirjanpitoa ja tilinpäätöstä, omistajan/johdon verotusta ja yrityskauppoja. Tilintarkastuksella nähtiin olevan merkitystä yrityksen eri sidosryhmille, joista tärkeimpiä tutkimuksen mukaan olivat verottaja ja rahoittaja. (Huuhtanen 1993, 73-76).

Yrittäjät pitävät Huuhtasen (1994, 308) kannanoton mukaan tarkastusta yleisesti ottaen tarpeellisena kaikissa muissa yritystyypeissä paitsi ns. yhdenmiehen yrityksessä. Tarpeellisuuden kokeminen lisääntyy huomattavasti yrityksen työllistäessä useampia henkilöitä ja omistuksen hajautuessa siten, että omistajat eivät toimi johdossa.

Maimannin (2006, 98) pro gradu -tutkimuksessa pienyrittäjiltä kysyttiin valitsisivatko he yrityksessään suoritettavaksi tilintarkastuksen, vaikka laki ei velvoittaisi heitä siihen. Tähän kysymykseen 49,1 % vastasi kyllä ja kieltävästi 29,2 %. Eniten merkitystä annetaan aloittavien yritysten ja yhteiskunnan tukea saavien tai luvanvaraisesti toimivien yritysten tilintarkastukselle. Yhden miehen yrityksille ja käytännössä toimimattomille yrityksille tilintarkastuksen ei katsota olevan kovinkaan tarpeellista. (taulukko 5).

Taulukko 5 Tilintarkastuksen tarpeellisuus erityyppisissä pienyrityksissä (Maimann 2006, 100)

	(1)	(2)
Yhden miehen yritys	75,5 %	24,5 %
Pöytälaatikkoyritys	84,9 %	15,1 %
Perheyrittäjä	60,4 %	39,6 %
Ulkopuolisia työllistävä yritys	31,2 %	68,8 %
Ky ja Ay	41,9 %	58,1 %
Perheenjäsenen omistama Oy	38,7 %	61,3 %
Toimintansa aloittava yritys	11,3 %	88,7 %
Suhdanne herkällä alalla toimiva	36,8 %	63,2 %
Kasvuyrittäjä	13,2 %	86,8 %
Luvanvaraista toimintaa harjoittava	3,8 %	96,2 %
Yhteiskunnan tukea saava	12,3 %	87,7 %

(1) Melko tarpeetonta tai tarpeetonta

(2) Tarpeellista tai erittäin tarpeellista

Maimannin (2006, 104) tutkimuksessa merkittäviksi tilintarkastuksen hyödyiksi nähtiin tilintarkastajan konsultointi lainsäädännön muutoksissa, tunnuslukuihin liittyvissä analyseissä ja ylipäätään yrityksen toiminnan laillisuuden toteamisessa. Joidenkin vastaajien mielestä tilintarkastus pienentää merkittävästi ongelmia verohallinnon suuntaan, ja hyötynä nähtiin myös tilitoimistotyön laadun varmistus. Tilintarkastuksen merkittävimpinä haittoina vastaajat pitivät kalliita kustannuksia saatuihin hyötyihin nähden. Tilintarkastajan toivottiin pitävän enemmän yhteyttä asiakkaaseensa, ja antavan enemmän tietoa verotusasioista. (taulukko 6).

Taulukko 6 Tilintarkastuspalveluiden tärkeys yrittäjille, asteikolla 1-10, (Maimann 2006, 101)

Verolainsäädännön noudattaminen	7,9
Kirjanpidon ja tilinpäätöksen laillisuusvalvonta	7,7
Konsultointi yritysverotuksessa	7,3
Konsultointi kp ja tp	7,0
Konsultointi yrittäjän verotuksessa	5,8
Hallinnon tarkastus	5,6
Konsultointi rahoitusongelmissa	4,7
Konsultointi budjetoinnissa	3,6
Konsultointi henkilöstöhallinnossa	2,8
Konsultointi kustannuslaskennassa ja tuotehinnoittelussa	2,8

5.3.1 Yhteenveto

Tutkimustulosten valossa omistaja-yrittäjille tilintarkastuksen positiivinen merkitys syntyy ennen kaikkea muusta tilintarkastajan toiminnasta (konsultoinnista), kuin varsinaisesta lakisääteisestä tilintarkastuksesta. Näitä eri osa-alueita on kuitenkin aika vaikea erotella toisistaan, koska monet niin sanotut konsultointipalveluiden tarpeet havaitaan juuri lakisääteisen tarkastustyön yhteydessä. Tilintarkastusprosessin parantamiseksi yrittäjät kaipaisivat seurantaakin myös tilikauden aikana (Suhonen 1998, 110). Tämä kertonee siitä, että myös yleiselle valvonnalle on tarvetta.

Tilintarkastuksen hinta koetaan nopeasti ajateltuna kalliiksi, mutta hintaa verrataan aina saatavaan kokonaispalveluun. Mikäli tämä on korkeaa tasoa, ei hinta enää tunnukaan niin korkealta. (Suhonen 1998, 111). Kyseessä on pienyritysten tilintarkastuksessa usein esiin nouseva ongelma. Tilintarkastus koetaan kyllä pääsääntöisesti tärkeäksi, mutta siitä ei oltaisi halukkaita maksamaan juuri mitään. Juuri yritysjohton mielipiteissä tämä asia korostuu. Luvussa 5.8.1 on tilintarkastuksen hintaa käsitelty tarkemmin.

Huhtasen (1993, 73-76) tutkimuksessa tilintarkastuksella nähtiin olevan merkitystä myös yrityksen eri sidosryhmille, joista tärkeimpiä olivat verottaja ja rahoittaja. Näin ollen myös sidosryhmille annettava luotettava kuva yrityksestä koetaan tärkeäksi ja tilintarkastuksella

tätä kuvaa voidaan juuri parantaa. Yritysjohtajat kokevat tutkimustulosten valossa tilintarkastuksen hyötynä myös tilitoimistotyön laadunvarmistuksen. Kuten jo aiemmin luvussa 4.7.1 on käynyt ilmi, muodostuu tilintarkastuksen suurin merkitys yritysjohtajien mielestä ennen kaikkea konsultointitoiminnan kautta. Jos yritys uuden tilintarkastuslain mahdollistaessa jättää tilintarkastuksen teettämättä, joutuu se ostamaan konsultointipalvelut kuitenkin ulkopuolelta. Yksi mahdollisuus on ostaa palvelu tilitoimistolta/kirjanpitäjältä, mutta ainakaan vielä toistaiseksi tämä ei vastaa tilintarkastajan tarjoamaa palvelua. Seuraavassa luvussa (5.4) aiheesta kerrotaan lisää.

5.4 Tilitoimiston näkökulma

Tilitoimiston näkökulmalla tässä yhteydessä tarkoitetaan kahta erilaista lähestymistapaa. Ensinnäkin tilitoimiston ja kirjanpitäjien näkemystä pienyritysten tilintarkastuksen merkityksestä eri sidosryhmille ja yritykselle itselleen. Toisaalta taas tilintarkastuksen merkityksestä tilitoimiston ja kirjanpitotyön kehittymiselle ja valvonnalle.

Eri selvitysten mukaan jo 90 - 97 % pienyrityksistä hoitaa taloushallintonsa tilitoimiston kautta (Ahvenniemi 2000, 52). Lähtökohtaisesti työnjako tilitoimiston ja tilintarkastajan välillä on hyvin selkeä. Tilitoimisto laatii ja tilintarkastaja tarkastaa. Tilitoimisto tuottaa asiakasyritykselleen joko kaikki tai osan sen lakisääteisistä kirjanpitolain, työsopimuslain, välillisen ja välittömän verotuksen sekä ennakkoperinnän velvoitteista. Yhä useammin laaditaan myös laskelmia ja raportteja sisäisestä laskentatoimesta yrittäjän/toimivan johdon käyttöön. Tilintarkastaja valvoo näiden velvoitteiden noudattamista ja tarkastaa laadittujen laskelmien oikeellisuutta. (Rantalainen 1999, 437).

Ahvenniemen (2000, 41) mukaan tilitoimistotoimintaan liittyy erittäin suuri yhteiskunnallinen vastuu pienyritysten talousasioiden hoitajana ja asiantuntijana. Tilitoimistotoiminnan harjoittaminen vaatii samalla korkeaa ammatillista osaamistasoa sekä eettisesti kestävä perustaa. Kuitenkin vain osa alan toimijoista kuuluu ulkopuolisen valvonnan piiriin.

Asiakkaan kannalta tilitoimisto hoitaa eri lakien yrityksen johdon vastuulle asettamia taloushallinnon velvoitteita. Kun yrityksen taloushallinto on järjestetty ostamalla palvelu tilitoimistolta, ulottuu tilintarkastajan laillisuusvalvonta myös tilitoimiston tarjoamaan palveluun. Hallinnon tarkastukseen kuuluu johdon yleisen huolellisuusvelvoitteen tarkastus ja tämän osana muun muassa kirjanpidon lainmukaisuuden huolehtimisesta varmistuminen. (Rantalainen 1999, 437-438).

Yritysjohdon oma päätöksenteko perustuu yrityksen toimesta tuotettuun informaatioon. Rantalaisen (1999, 438) mukaan tilintarkastaja voi tukea ja varmistaa tuotetun aineiston oikeellisuutta, ei kuitenkaan meidän perinteemme mukaan osallistua sen tuottamiseen. Niiden pienten yritysten osalta, joissa tilintarkastus ensisijaisesti perustuu tilikauden jälkeiseen tilinpäätöksen oikeellisuuden toteamiseen, on Rantalaisen mukaan tilitoimiston rooli ensisijainen. Asiakkaaseen nähden tilitoimistolla on myös ajallinen etu informaation ja sen analysoinnin välittömän käyttämisen edistämiseen.

Suhosen (1998, 112) pro gradu -tutkimuksessa esiin nousi näkökulma, jonka mukaan valittavan monen yrityksen koettiin jättävän tilintarkastajan valinnan, aineiston toimittamisen ja muunkin yhteydenottoiminnan tilitoimistolle. Tilitoimistoissa koettiin, että yrittäjän olisi hyödyllisempää toimittaa materiaali itse, jolloin hän voisi samalla tilintarkastajan kanssa keskustella yrityksen toiminnasta, tulevaisuudesta ja suoritettavasta tilintarkastuksesta. Kuitenkin osa kirjanpitäjistä näki, että kovin moni pienyrittäjä ei välttämättä ole kiinnostunut olemaan tekemisissä tilintarkastajan kanssa tällä tavalla.

Suhosen (1998, 113) tutkimuksen perusteella tilitoimistojen kanta on, että tilintarkastajien tulisi ottaa aktiivisemmin yhteyttä yrittäjiin. Kirjanpitäjät kokivat, etteivät yrittäjät aina osaa itse sitä tehdä. Yrittäjien koettiin käyttävän huonosti hyödykseen tilintarkastajan ammattitaitoa. Tilintarkastajan koettiin jäävän monesti etäiseksi sekä kirjanpitäjälle että yrittäjälle. Tämän johdosta toivottiinkin, että voitaisiin joskus järjestää palavereja, jossa kaikki kolme olisivat läsnä. Suurin osa kirjanpitäjistä piti tällaista esimerkiksi tilinpäätöstarkastuksen jälkeistä palaveria suurimmalle osalle pienyrityksiä hyvinkin tarpeellisena. Tällöin sekä kirjanpitäjä että yrittäjä saisivat samat tiedot tilintarkastukseen liittyen ja ylimääräisiltä vää-

rinkäsityksiltä pystyttäisiin välttymään tai epäselvyydet kyettäisiin selvittämään joustavammin. Haittapuolena tällaiselle tapaamiselle nähtiin mahdolliset lisäkustannukset. Koettiin, että valtaosa pienyrityksistä ei olisi valmis maksamaan tällaisesta. Osa Suhosen tutkimukseen osallistuneista kirjanpitäjistä kertoi suositteluvansa tällaista tapaamista, mikäli siihen nähdään aihetta.

Suhosen (1998, 114) tutkimuksessa lisä-arvoa yritykselle katsottiin muodostuvan tilintarkastajan ammattitaidosta ja yhteistoiminnasta tilintarkastajan, asiakkaan ja kirjanpitäjän välillä. Kirjanpitäjien vastauksissa korostui, että arvoa tuottava tilintarkastus keskittyy olennaiseen ja kiinnittää huomiota asiakokonaisuuksiin. Lisäksi tilintarkastuksen tulee tukea kirjanpitoa, siinä on yhteinen intressi tuotetun tiedon oikeellisuudesta ja myös kirjanpitäjä saa arvokkaita neuvoja. Kirjanpitäjät pitivät myös selkeän ja suoran palautteen merkitystä erittäin tärkeänä sekä heille itselleen että myös yrittäjille. Vastauksissa tuotiin selvästi esille, että osa pienyrityksistä kokee tilintarkastuksen tärkeäksi ja arvokkaaksi ja odottaa saavansa siltä paljon. Nähtiinkin, että ne yritykset, jotka osaavat odottaa tilintarkastukselta arvoa, myös sitä saavat.

Rantalaisen (1999, 440) mukaan tilintarkastajan tuoma lisäarvo perustuu myös tilitoimiston asiakkaalle riippumattomuuden tuomaan ulkopuolisen ammattilaisen silmin tehtyyn arviointiin yrityksen asemasta ympäröivässä yritys kentässä ja sen suhteesta sidosryhmiin. Tilintarkastusinstituutio tukee asiakkaan myönteistä asennetta pyrkiä pitkäjänteiseen säännösten mukaiseen toimintaan.

Koskelan (2005, 21-22) mukaan, tilintarkastajan rooli yrityksen taloushallinnollisten kysymysten ulkopuolisena asiantuntijana kasvaa, jos yrityksen kirjanpitoa ei ole hoidettu tilitoimistossa. Tilintarkastaja on tällaisissa yrityksissä ainoa yrityksen ulkopuolinen, joka säännöllisesti tarkastaa muun muassa yrityksen tosit materiaalia ja tilinpäätöksen luotettavuutta. Kun yrityksen kirjanpidon hoitaa tilitoimisto, niin silloin kirjanpitoaineiston on läpikäynyt jo yksi ulkopuolinen asiantuntija.

Tilintarkastajan rooli korostuu muiden sidosryhmien intressien valvonnassa. Asiakkaan ja tilintarkastuksen yhteinen etu on edistää tilitoimiston korkeaa laatua ja näin vähentää omaa riskiään mahdollisten laiminlyöntien tai virheiden aiheuttamista vahingoista. Tilitoimistot eivät kilpaile tilintarkastusinstituution kanssa, vaan kokevat ammattimaisen tilintarkastuksen tukevan niiden työn kehittämistä ja asiakas tyytyväisyyttä. Asiakas ei aina osaa arvioida tilitoimiston hyvää laatua ja luottaa siinä tilintarkastajan käsitykseen. Tilintarkastaja saattaa myös joissakin tapauksissa saada asiakkaan tilitoimistoa paremmin hyväksymään velvoitteiden noudattamisen merkityksen. (Rantalainen 1999, 438).

Toimiva suhde kirjanpitäjän ja tilintarkastajan välillä on tärkeä taustatekijä pienyritysassiakkaalle tarjottavan palvelun onnistumisen kannalta. Erityisesti tilitoimiston kautta palveluttavan pienyrityksen tapauksessa tämän suhteen onnistumisen vaikutus korostuu. Kirjanpitäjän ja tilintarkastajan yhteistyö pohjautuu tietojen vaihtamiselle. Myös kirjanpitäjä odottaa tilintarkastuksen suorittamiselta oppivansa tekemään työnsä vuosi vuodelta paremmin. Tilintarkastajan tulee neuvoa kirjanpitäjää tilinpäätösasioissa ja tarpeen tullen antaa selvä malli, minkä mukaisesti tilinpäätös tulisi tehdä. Tilinpäätöksen muutoseikkojen korjaaminen ja puuttuvien tietojen lisääminen jälkeinpäin ei ole kummankaan osapuolen kannalta mukavaa, vaan aiheuttaa vain turhia kustannuksia, jotka yhteistyön avulla voidaan välttää. Kirjanpitäjän ja tilintarkastajan välistä yhteistyötä voi myös laajentaa. Koulutustilaisuudet tilitoimiston henkilökunnalle heidän toivomistaan aihealueista on yksi ehkä liiankin vähän käytetty yhteistyön muoto. Tilintarkastaja voi keskittyä juuri tiettyihin asioihin ja varata aikaa yksittäisille kysymyksille. Tilintarkastajilla on yleensä myös kokemuksia erilaisista atk-järjestelmistä ja niiden vaihtoon tai kehittämiseen liittyvistä asioista. (Suhonen 1998).

Rantalaisen (1999, 440) mukaan tilintarkastaja on kirjanpitäjälle tärkeä tuki. Molemmilla on luottamussuhde asiakkaaseen ja täydellinen salassapitovelvollisuus. Vaikka kirjanpitäjän/tilitoimiston myötävaikuttamis- ja lojaalisuusvelvoite toimia asiakkaan eduksi eroaa tilintarkastajan riippumattomuusvelvoitteesta, molempien tavoite on huolehtia toimeksianton täyttämisestä voimassa olevan lainsäädännön mukaan. Kun tilintarkastaja ja kirjanpitäjä kokevat työnsä yhteistyöksi, se parantaa myös asiakkaan mahdollisuutta luottaa oman oikeusturvansa tulevan parhaimmin valvotuksi.

Mäkisen (1998, 382-383) mukaan kirjanpitotyötä tehdään usein verohallinnon ehdoin. Tilitoimistot palvelevat Mäkisen mielestä verovirkailijaa paremmin kuin yrittäjää, joka maksaa laskun. Kun tilintarkastaja pienyhtiössä vakuuttaa verohallinnolle ja muille velkojatahoille tilinpäätöksen oikeellisuuden, tämä tapahtuu Mäkisen mukaan liian myöhään. Tärkeämpää olisi hänen mielestä tehdä tilinpäätös oikein, kuin todeta sen oikeellisuus tai virheellisyys jälkikäteen. Pienyhtiössä tilintarkastajalla ei kustannussyistä yleensä ole mahdollisuutta seurata kirjanpidon laadintaa tilikauden aikana, joten hän voi puuttua ongelmiin vasta jälkikäteen.

Mäkisen (1998, 383) mukaan tilintarkastajien ja kirjanpitäjien välille on myös löydettävä uudenlainen yhteistyömuoto. Suomessa on tuhansia tilitoimistoja, joista vain noin viidennes on auktorisoituja. Tästä johtuen kirjanpitojen taso on Mäkisen mukaan heikko. Auktorisoitujen tarkastajien ja auktorisoitujen kirjanpitäjien olisikin yhdessä luotava kustannustehokas järjestelmä tasokkaiden kirjanpitojen ja tilinpäätösten aikaansaamiseksi.

Aina silloin tällöin nousee keskusteluissa ja ammattilehtikirjoittelussa esiin ajatus, että pieniltä yrityksiltä poistettaisiin lakisääteinen tilintarkastus. Tilinpäätöksen oikeellisuuden varmentaisi tällöin esimerkiksi tilitoimistossa työskentelevä ja tilinpäätöksen laatimiseen osallistuva KLT -kirjanpitäjä tai muu vastaava ammattihenkilö.

Tilintarkastuksen tarkoitus – tilinpäätöksen oikeellisuuden varmentaminen ja laillisuusvalvonta yritykseen nähden riippumattoman tilintarkastajan toimesta – ei Reiniharjun (1996, 341) mukaan toteudu, jos kirjanpidon laatinut KLT -kirjanpitäjä sen varmentaa. Riippumattonta lisäarvoa oikeellisuudelle ei tällöin synny, kun varmentajana on henkilö, joka on laatinut tilinpäätöksen yritysjohdon, yleensä optimististen, näkemysten mukaisesti.

Myös lakimiesliiton mukaan tilintarkastuspakon poistamisen vaihtoehtona voitaisiin pitää mallia, jossa pienet yhtiöt vapautuisivat tilintarkastuspakosta käyttämällä auktorisoitua tilitoimistoa. (KTM 8/2004, 14). Meron (1995, 173) mukaan näissä tapauksissa yrityksiltä ja kirjanpitäjiltä poistuisi turvallisuus, jonka tilintarkastaja heille nykyisellään takaa.

Rantalainen (1999, 439) toteaa kannanotossaan, että vaikka tilintarkastus ehkä aivan pienimmissä talousyksiköissä voitaisiinkin korvata korkeatasoisella tilitoimistopalvelulla, ei tilintarkastuksen funktio ole kilpailla tilitoimiston kanssa. Hyvä tilitoimisto tukee tilintarkastusta ja parantaa asiakkaan mahdollisuutta saada tilintarkastajan ammattitaito ja kokemus käyttöönsä toiminnan analysoinnissa ja hallinnon kehittämisessä.

Mero (1995, 174) toteaa artikkelissaan, että on väitetty, ettei vastuu millään tavalla muuttuisi, jos kirjanpitäjät varmentaisivat pienten yritysten tilinpäätökset. Meron mukaan on selvää, ettei kirjanpitäjän vastuu työntekijän ominaisuudessa kasvaisikaan, koska työnantaja on aina ensisijaisesti vastuussa työntekijöiden ulkopuolisille aiheuttamasta vahingosta. Sen sijaan tilitoimistojen omistajayrittäjien vastuu kasvaisi, koska mitään ulkopuolista kontrolleja ei olisi tilintarkastuksen poistuessa. Meron mukaan tilanne olisi tilitoimistoyrittäjille uusi, sillä tilintarkastajien aiemmin tekemä sisäinen tarkastus poistuisi ja sen tilalle olisi luotava uusi tarkastusjärjestelmä, joka vastaisi nykyistä tilintarkastusta. Mitä suurempi tilitoimisto on kooltaan, sitä merkittävämmästä taloudellisesta kustannustekijästä olisi kysymys.

Maimann (2006, 103) selvitti tutkimuksessaan yritysjohtajien mielipidettä auktorisoidun tilitoimiston antamasta tilintarkastuksesta pienyrityksissä. Myönteisenä asian näki 4,7 % vastaajista ja kielteisenä 70,8 %.

5.4.1 Yhteenveto

Tilitoimistot voivat hyötyä tilintarkastuksesta oman toimintansa valvojina. Rantalaisen (1999, 438) mukaan asiakkaan ja tilintarkastuksen yhteinen etu on edistää tilitoimiston korkeaa laatua ja näin vähentää omaa riskiään mahdollisten laiminlyöntien tai virheiden aiheuttamista vahingoista. Suurin osa tilitoimistoista ei kuulu varsinaisesti minkään valvonnan alaisuuteen, joten tilintarkastaja arvioi muun ohella myös tilitoimiston työtä.

Tilintarkastaja on kirjanpitäjälle tärkeä tuki. Asian voi nähdä myös siten, että tilintarkastus täydentää tilitoimiston tarjoamaa palvelua. Tilintarkastaja ulkopuolisena asiantuntijana voi antaa objektiivisen näkemyksen yrityksen toiminnasta ja tulevaisuudesta.

Suhosen (1998, 114) tutkimuksessa kävi ilmi, että kirjanpitäjät pitävät selkeän ja suoran palautteen merkitystä erittäin tärkeänä sekä heille itselle että myös yrittäjille. Tutkimuksessa tuotiin selvästi esille, että osa pienyrittäjistä kokee tilintarkastuksen tärkeäksi ja arvokkaaksi ja odottaa saavansa siltä paljon. Nähtiinkin, että ne yritykset, jotka osaavat odottaa tilintarkastukselta arvoa, myös sitä saavat.

Kirjanpitotyö on kokonaisuudessaan monipuolista ja haastavaa. Kirjanpitäjä joutuu monesti ratkaisemaan hyvinkin hankalia ja merkityksellisiä tilanteita yhtiön taloushallinnon osalta, ilman sen suurempaa varmuutta asioiden oikeellisuudesta. Tilintarkastaja voi osaltaan monien erityiskysymysten asiantuntijana helpottaa kirjanpitäjän taakkaa.

Eri tutkimusten ja kannanottojen yhteinen linja näyttäisi olevan, että tilitoimistotyö ja tilintarkastus on tarkoituksenmukaista pitää erillään. Molemmilla on merkittävä rooli yhtiön taloushallinnon ja juridisten asioiden neuvonnassa ja valvonnassa. Näitä kahta tahoa ei kuitenkaan tule sekoittaa keskenään vaan ne nimenomaan täydentävät toisiaan. Lopputuloksena on kokonaisuutena parempi ja kattavampi palvelupaketti asiakkaalle. Oikeastaan ainoa tutkimuksissa ja kannanotoissa esille noussut seikka, miksi näitä palveluja tulisi tiivistää tai vähentää ovat kustannukset. Tilintarkastuksen kustannuksia käsitellään vielä tarkemmin luvussa 5.8.2.

LTT-tutkimuksen (2006, 96-97) mukaan on olemassa usein ristiriita tilitoimiston ja tilintarkastajan välisissä suhteissa. Pienyritysten kohdalla on melko yleistä, että tilitoimisto suosittelee jonkun tilintarkastajan käyttöä. Näin ollen riippumattomuus tilitoimiston ja tilintarkastajan välillä ei välttämättä toteudu kuten aiemmin on esitetty. Tilitoimistot ovat myös usein riippuvaisia maksavasta tahosta, eivätkä ne sen vuoksi voi kyseenalaistaa yrityksen kertomia tietoja. Sama ongelma voi liittyä myös tilintarkastukseen.

5.5 Tilintarkastajien näkökulma

Kysyttäessä tilintarkastajilta heidän näkemyksiään työnsä merkityksestä eri sidosryhmille, on vaikea kuvitella kovin negatiivisia näkemyksiä. Toisaalta juuri tilintarkastajat tietävät parhaiten työnsä sisällön ja osaavat tästä syystä myös arvioida sen merkitystä esimerkiksi juuri pienyrityksille ja eri sidosryhmille.

Koskela (1990) on tutkinut pienyritysten tilintarkastusta tilintarkastajien näkökulmasta. Tutkimuksen tulosten mukaan tilintarkastuksen tarpeellisuus koettiin sitä suuremmaksi, mitä enemmän yrityksessä työskenteli henkilökuntaa tai mikäli yrityksessä oli useampia omistajia. Kaiken kaikkiaan tilintarkastusta pidettiin tarpeellisena lähes kaiken tyyppisissä yrityksissä. Ns. yhdenmiehen yhtiön tilintarkastuksen tarpeellisuudesta oltiin kuitenkin useampaa mieltä. Toimimattoman osakeyhtiön tilintarkastusta pidettiin puolestaan tarpeettomana. (Koskela 1990, 59-65).

Peiponen (1997, 75-78) on pro gradu -tutkimuksessaan ”Lakisääteisen tilintarkastuksen tarpeellisuus pienissä henkilöyhtiöissä” tarkastellut samaa aihetta. Tutkimus suoritettiin kyselytutkimuksena HTM-tilintarkastajien keskuudessa. Tutkimuksen tulosten mukaan tilintarkastajat pitivät tilintarkastusta tarpeellisena lähes kaikissa tutkimuksessa esitetyissä henkilöyhtiötyypeissä. Avoimessa yhtiössä, jossa yhtiömiehet olivat myös ainoita työntekijöitä, koki tilintarkastuksen tarpeellisena 69 % vastanneista. Neljäsosa piti tilintarkastusta tarpeettomana. Tällaisissa yrityksissä tilintarkastajilla katsottiin olevan omistajien tasavertaisuuden valvontatehtävä. Tilintarkastuksen tarpeellisuus koettiin tärkeämpänä, mikäli yhtiössä toimi ulkopuolisia työntekijöitä.

Peiposen (1997, 75-78) tutkimuksessa myös kommandiittiyhtiössä, jossa äänetön yhtiömies työskentelee yhtiössä ja ulkopuolisia työntekijöitä ei ole, koettiin tilintarkastus samoilla perusteilla tärkeäksi, kuin avoimessa yhtiössä. Tilintarkastuksen merkitys kommandiittiyhtiössä koettiin vieläkin tärkeämmäksi, jos äänetön yhtiömies ei työskentele yrityksessä. Tilintarkastus nähtiin tarpeellisena juuri yrityksestä annettavan informaation oikeellisuuden

varmistajana. Toimimattoman henkilöyhtiön tilintarkastuksen valtaosa vastaajista koki tarpeettomaksi.

Peiposen (1997, 106) suorittaman kyselytutkimuksen mukaan pienten henkilöyhtiöiden sidosryhmistä eniten tilintarkastuksesta hyötyvät ulkopuoliset rahoittajat. Lähes kaikki vastaajat pitivät tilintarkastusta tarpeellisena rahoittajien kannalta. Tilintarkastus katsottiin tarpeelliseksi lähes yksimielisesti myös yhtiömiesten ja verottajan kannalta. Verottajan ja verotuksen merkitys todettiin tutkimuksen perusteella yhä olevan keskeinen osa pienten yritysten toimintaa. Tutkimuksessa katsottiin tilintarkastuksella olevan myös jonkin verran merkitystä työntekijöille, yhteistyökumppaneille ja tavarantoimittajille.

Suhosen (1998, 103-104) tutkimuksessa useimmat tilintarkastajat kertoivat olevansa yleensä lähes kaikkiin asiakkaisiinsa suorassa kontaktissa ainakin joskus. Vain joissakin pienissä toimeksiannoissa, joiden tarkastuksessa ei ole ilmennyt mitään erityistä, ovat kontaktit voineet hoitua pelkästään tilitoimiston kautta. Tilitoimiston kautta hoidettuna tarkastuksen lisäarvon koettiin helposti jäävän yrittäjältä huomaamatta siinäkin tapauksessa, että sitä tosiasiallisesti oli syntynytkin. Palveluprosessissa pidettiin heikkoina kohtina avoimuuden puuttetta, asenteita tilintarkastusta kohtaan sekä kosketuksen pinnallisuutta yrittäjään päin sekä syvyyden puuttumista vuorovaikutuksesta.

Suhosen (1998, 106) tutkimuksessa tilintarkastajien keskuudessa esiin nousseita seikkoja ja näkökulmia pienyrityksille arvoa tuottavasta tilintarkastuspalvelusta:

- Yrittäjän saadessa arvoa tuottavaa tilintarkastuspalvelua, voidaan yrityksessä keskittyä ongelmien hoitamiseen ja yritystoiminnan kehittämisen jälkeen kannattavaan toimintaan.
- Tilintarkastuksen arvo muodostuu analysoinnista, seurannasta ja vertailusta pitkällä aikavälillä, keskustelusta ja yrittäjien suunnitelmien arvioinnista sekä rahoitus- ja kannattavuusasioiden huomioinnista.
- Yhtiölle arvoa tuottava tilintarkastus takaa toiminnan jatkuvuuden, omistajille tämä hyöty ilmenee omistuksen arvon kasvuna.

- Arvoa tuottavassa tilintarkastuksessa virheet korjataan, opastetaan asiakasta noudattamaan lakeja ja ohjeita sekä minimoidaan asiakkaan riskit niin verotuksen kuin muidenkin sidosryhmien suhteen.
- Tilintarkastaja voi toiminnallaan myös tuoda arvoa sitä kautta, että hän toiminnallaan vahvistaa yhtiön sisäistä ilmapiiriä luottamuksen lisääntyessä yhtiön sisällä.

Tilintarkastus voidaan Suhosen (1998, 106) tutkimustulosten mukaan kokea pienyrittäjän näkökulmasta myös ylimääräisenä kustannuksena. Tilintarkastajien mielestä heidät monesti koetaan myös verotarkastajina.

Tilintarkastajat pitivät Suhosen (1998, 107) mukaan tärkeänä tilintarkastuksen suorittamista myös tilikauden aikana. Yrityksen asioita tulisi seurata myös tilikaudella ja käydä enemmän keskusteluja yrityksen johdon ja tilintarkastajan välillä. Tilintarkastajat näkivät usein käytävissä olevan ajan rajoittavan arvoa tuottavan tilintarkastuspalvelun tarjoamista. Ongelmana tässä, kuin myös tilikauden aikaisessa tarkastuksessa on, että se tuo yrittäjälle yleensä enemmän kustannuksia.

Mielenkiintoinen Suhosen (1998, 107-108) tutkimuksen pohjalta esiin tullut näkökulma oli, että arvoa tuottavan tilintarkastuksen kautta yrittäjä oppisi seuraamaan ja havainnoimaan oman yrityksensä keskeisiä tunnuslukuja ja näin saadaan yrityksen toiminta päämäärähakuisemmaksi. Tilintarkastajan tulisikin antaa yrittäjälle mahdollisimman paljon tietoa suorittamastaan tarkastuksesta ja siinä esille tulleista asioista. Raportoinnilla nähtiin hyvin merkittävä asema tilintarkastuspalvelun arvon lisäämisessä. Tilintarkastajan katsottiin pitävän raportoida yritykselle systemaattisemmin tekemästään tarkastuksesta ja tuoda raportoinnissa näkemyksensä esille mahdollisimman selkeästi ja konkreettisesti. Raportoinnissa tulisi kiinnittää myös enemmän huomiota esitettyjen asioiden perusteluihin ja esilletuontiin siten, ettei ketään syyllistettäisi. Tällä tarkoitettaneen konsultoivampaa otetta työhön. Tilintarkastajan tulisi aktiivisesti tiedottaa yrittäjälle vireillä olevista lainsäädännöllisistä ja muista muutoksista, sekä niiden vaikutuksista juuri siihen yritykseen. Vuorovaikutuksen tulisi aina olla avointa ja aktiivista ja tilintarkastajat kokivatkin, että palveluhenkisydessä on yksi arvon lisäämisen mahdollisuus. Tilintarkastaja ei kuitenkaan kykene pakolla tar-

joamaan lisäarvoa ja palvelua, jos asiakkaalla itsellään ei ole todellista tahtoa saada sitä. Asiakkaalta edellytetäänkin osaltaan vastaanottokykyä, palautetta ja vuorovaikutusta.

5.5.1 Yhteenveto

Tilintarkastajien keskuudessa tehtyjen haastattelujen ja tutkimusten valossa nousi esiin useitakin seikkoja, jotka antavat varmasti pienyritykselle lisäarvoa. Kuten tutkimustuloksista käy ilmi, myös lakisääteisestä tilintarkastuksesta on mahdollista tehdä asiakkaan kannalta arvokkaampi palvelu. Aina ei välttämättä tarvitse edes puhua varsinaisesta konsultoinnista, kun käydään lakisääteisessä tilintarkastusprosessissa esiin nousseita asioita läpi yhdessä yrittäjän kanssa. Tilintarkastajien tarjoaman palvelun onnistumiseen vaikuttavat toki tarjottu palvelu sekä asiakkaiden suhtautuminen siihen. Jos asiakkaalla on negatiivinen suhtautuminen tilintarkastukseen, ei hän siltä paljoa voi saadaakaan. Tutkimuksissa esiin nousseiden lukuisten erinomaisten ideoiden toivoisi näkyvän selkeämmin myös tilintarkastajien käytännön työssä.

5.6 Veroviranomaisten näkökulma

Pohdittaessa pienyritysten tilintarkastuksen merkitystä veroviranomaisille voidaan hahmotella esimerkiksi seuraavat kaksi lähestymistapaa aiheeseen: Ensimmäkin tilintarkastustyön merkitys verotietojen oikeellisuudelle ja valvonnalle. Toisaalta taas mahdollisuus korvata verotarkastustyötä tilintarkastuksen teettämällä.

Tilintarkastuksen päätavoitteena yhteisön veroasioiden tarkastuksen suhteen on huolehtia, etteivät yhtiön tulevat toimintaedellytykset vaarannu veroasioiden puutteellisen hoidon vuoksi. Verottajalla ei ole mitään etuoikeutettua asemaa yhteisön velkojien joukossa, joten tilintarkastajan tehtävänä ei ole myöskään antaa tietoja suoraan viranomaisille. (Rannisto 1999, 15).

Tilintarkastajan tehtävän tavoitteena on varmistaa annetun tiedon luotettavuus sidosryhmillle tilintarkastuskertomuksen kautta. Verotarkastuksen tavoite taas on valvoa oikeamääräisen ja -aikaisen verokertymän saanti, joka turvaa sekä veronsaajien etua että verorasituksen oikeudenmukaista jakaantumista verovelvollisten kesken. Tavoitteet antavat tehtäville aivan eri näkökulman: tilintarkastajan tavoitteena on olla riippumaton ja kohdella yrityksen sidosryhmiä samalla tavalla, kun taas verotarkastuksessa pyritään valvomaan yrityksen yhden sidosryhmän etuja. (Romppanen 2001, 23).

Hallinnon tarkastuksessa tilintarkastajan tehtävä on huolehtia lähinnä johdon toiminnan laillisuuden valvomisesta, eikä niinkään liiketaloudellisten näkökohtien selvittämisestä. Tämän on katsottu sisältävän velvollisuuden selvittää esimerkiksi sellaisia seikkoja kuten veroilmoitusten puutteet ja virheellisyydet. (HE 295/93, 45).

Yhtiön toiminnan asianmukaiseen organisointiin sisältyy muun muassa se, että yhtiö on määritellyt ne henkilöt, jotka vastaavat esimerkiksi veroilmoitusten asianmukaisesta täyttämisestä ja jättämisestä (Aho 1996, 74). Mikäli tilintarkastaja huomaa tarkastuksessa olennaisia puutteita johdon toimissa, hänen tulee ensisijaisesti antaa yritysjohdolle tilaisuus korjata puutteellisuudet. Jos johto ei tämän jälkeen ryhdy toimenpiteisiin laiminlyöntien korjaamiseksi, tilintarkastajan tulee raportoida asiasta tilintarkastuskertomuksessa. (HE 295/93, 20). Veroasioiden tarkastuksessa korostuu siten yhteisön etu ja virheen olennaisuus (Rannisto 1999, 15).

Romppasen (2001, 23) mukaan tilintarkastuksen ja verotarkastuksen sääntelyn ja tehtävän vertaaminen ei ole helppoa. Yksinkertaistaen voisi sanoa, että sääntelyn ja tavoitteiden osalta löytyvät suurimmat erot, mutta käytännön työt tavoitteisiin pääsemiseksi eivät poikkea toisistaan kovinkaan paljon.

Verohallitus pitää lähtökohtaisesti myös pienyritysten tilintarkastusta tarpeellisena. Kanta perustuu siihen, että parempi kirjanpitojärjestelmä johtaa parempien tietojen toimittamiseen myös verottajalle. Verotustietojen laadulla on siis yhtäläisyyttä tilinpäätöstietojen laadun kanssa. (LTT-tutkimus 2006, 95).

Suomessa tilintarkastajan lakisääteisiin tehtäviin ei kuulu veroasioiden tarkastaminen toisin kuin eräissä muissa maissa. Riistaman (1999, 263) mukaan tilintarkastajan on perusteltua seurata niin tuloverojen kuin välillisten verojen ja ennakonpidätysten käsittelyä sekä suorituksia. Tavoitteena verotukseen perehtymisellä on välttää sellaisia virheellisyyksiä ja puutteellisuuksia, joista voi aiheutua epäedullisia jälkiverotustoimenpiteitä.

Tilintarkastus ehkäisee verohallinnon näkökulmasta myös tahattomia erehdyksiä. Pieniltä yrityksiltä puuttuu yleensä taloushallinnon osaamista ja veroviranomaisten puolelta pidetään hyvänä, että ammattitaitoinen taho edes kerran katsoisi läpi yrityksen tiedot. (LTT-tutkimus 2006, 95-96).

Vaikka tilintarkastus ei ole alisteinen verottajan työlle, verotarkastuksessa tukeudutaan usein tilintarkastajaan. Joskus verotarkastuksessa on mahdollista nähdä myös tilintarkastajan laatimia huomautuspöytäkirjoja. Käytännössä usein voi syntyä kuitenkin ongelmatilanteita, koska tilintarkastaja on sidonnainen yritykseen. (LTT-tutkimus 2006, 96).

LTT-tutkimuksessa (2006, 96) verohallinnon edustajien mukaan verotarkastus ei ole lähtökohtaisesti korvike tilintarkastukselle. Tutkimuksessa haastateltujen mukaan Suomessa ei ole yleisenä linjana, että laissa määrätty tilintarkastus korvaisi verotarkastuksia. Verotarkastus kattaa tällä hetkellä vain noin 1-3 prosenttia yrityksistä. Lisäksi verotarkastuksissa on eri lähtökohta kuin tilintarkastuksissa. Vaikka verotarkastus ja tilintarkastus eivät korvaa toisiaan, verottajan kannalta on aina hyvä, että tilintarkastus on suoritettu. Verotarkastuksia tehtäessä käytännössä myös otetaan huomioon, kuka tilintarkastaja on. Tilintarkastajan vähimmäismerkitys on se, että tilintarkastajalta voi kysyä siitä, onko yritys ylipäättänsä pitänyt kirjanpitoa.

Tilintarkastuksen alueena on yhtiön kirjanpidon, hallinnon ja tilinpäätöksen tarkastaminen, kun taas verotarkastuksen kohteena on yrityksen veroasioiden hoidon tarkastus. Tilintarkastuksen alue on siis huomattavasti laajempi kuin verotarkastuksen. Verotarkastuksessa taas käydään verotuksen vaikuttavat asiat läpi huomattavasti perusteellisemmin kuin tilintarkas-

tuksen yhteydessä, jossa veroasiat ovat vain yksi osa koko tarkastusta. (Romppanen 2001, 23).

Yritysten maksamien verojen määrä perustuu tilinpäätöksen tietoihin, joten tilintarkastajan työllä on suora vaikutus verotuspäätöksiin. Keskeinen kysymys tilintarkastuksen ja verotarkastuksen rooleja mallinnettaessa on se, onko tilintarkastuksella ja verotarkastuksella osittain korvaava rooli. Sen perusteella voidaan päätellä, johtaisiko tilintarkastuksesta vapauttaminen verotarkastusten tarpeen lisääntymiseen. (LTT-tutkimus 2006, 95).

Pienten yritysten vapauttaminen tilintarkastusvelvollisuudesta johtaisi Verohallinnon mukaan siihen, että verotarkastusten määrää pitää nostaa huomattavasti. Koska sekä tilintarkastuksen, että verotarkastuksen tehtävä on tiedon oikeellisuuden varmentaminen, tilintarkastuksen puuttuessa verotarkastuksessa pitäisi panostaa lisää kirjanpidon luotettavuuden arviointiin. Kustannusvaikutuksista ei voi LTT-tutkimuksessa (2006, 97) haastateltujen mukaan sanoa etukäteen muuta kuin, että ne ovat merkittäviä. Pienyrityksille tilintarkastuksella on kustannushaittoja, mutta julkiselle sektorille taas kustannushyötyjä.

Tilintarkastaja ei ole verotarkastaja, mutta on muistettava, että verotarkastuksissa usein käytetään hyväksi myös tilintarkastajien raportteja. Tilintarkastajan kannattaa myös vaatia nähtäväkseen kaikkien verottajan pitämien tarkastusten tarkastuskertomukset ja tutkia, onko kertomuksessa esitetyt näkökohdat otettu asianmukaisesti huomioon yhtiön kirjanpidossa ja tilinpäätöksessä.

Horsmanheimon (1998, 146) mukaan tilintarkastajan raportointivelvollisuudesta viranomaiselle on kysymys lakisääteisen tilintarkastajan tehtävästä ja hänen roolistaan. Tilintarkastajan rooliin liittyy sekä yhtiöoikeudellinen että yhteiskunnallinen näkökulma. Tilintarkastajan raportointivelvollisuuden sisältö on olennainen osa tilintarkastustehtävää ja tilintarkastajan velvollisuuksia. Se ei ole erilliskysymys. Tilintarkastuskertomusta ei voi tarkastella erillään lakisääteisen tilintarkastuksen sisällöstä.

Tilintarkastajalle voitaisiin Romppasen (2001, 80) tutkimuksen perusteella siirtää ”verotarkastustyö”, mutta raportointi viranomaiselle ei sisälly tilintarkastuslainsäädäntöön eikä se täytä lain henkeä sekä tilintarkastuksen tavoitteita. Tilintarkastajan vastuu raportoinnista viranomaisille olisi ankarampi kuin verotarkastajan, joka on virkasuhteessa työn teettäjään ja näin ollen yhtiölle mahdollisesti aiheutuvasta vahingosta vastaa ensisijaisesti valtio. Tilintarkastajan aiheuttamasta vahingosta vastaa puolestaan tilintarkastaja itse. Tilintarkastajan riippumattomuuden voidaan myös katsoa vaarantuvan, jos tällä olisi velvollisuus tuottaa informaatiota yhtiön yhdelle sidosryhmälle eli veroviranomaisille.

Saarikiven (2000, 254) mukaan siirtämällä raportointitehtäviä viranomaisilta tilintarkastajalle siirrettäisiin yritykselle sellaisia kustannuksia, jotka eivät niille kuulu. Yritysten kustannettavaksi siirrettäisiin kaikkien veronmaksajien kustannettavaksi kuuluvia viranomais-tehtäviä.

Myös tilintarkastajan asemaan voisi tulla vaikutuksia, jos tilintarkastajasta tehtäisiin yrityksessä viranomaisen agentti. Tilintarkastajan uskottavuus ja käyttökelpoisuus luotettavana neuvonantajana vähenisivät. Tästä kärsivät erityisesti pienyrittäjät, joille tilintarkastaja on usein ainoa asiantuntija kirjanpidon, taloushallinnon, verotuksen ja yhtiölainsäädännön kysymyksissä. (Saarikivi 2000, 254).

Verohallituksen käsityksen mukaan tilintarkastus vaikuttaa positiivisella tavalla verotukseen luovutettavien tietojen laatuun ja sitä kautta verotuspäätösten laatuun. Juuri pienet yritykset ovat usein niitä, jotka yleisimmin joutuvat verojen perinnän kohteeksi. Tilintarkastus ehkäisee väärinkäytöksiä. Verohallitus katsoo, että tahattomien laiminlyöntien määrä vähenisi, mikäli auktorisoitujen tilintarkastajien käyttövelvollisuus koskisi kaikkia yrityksiä. Auktorisoitujen tilintarkastajien käyttövelvollisuus parantaisi Verohallituksen mukaan yleisellä tasolla pienten yritysten tilinpäätösten sekä verotukseen annettavien tietojen laatua. (KTM 8/2004, 16).

5.6.1 Yhteenveto

Tilintarkastuksella näyttäisi esille tuotujen seikkojen valossa olevan merkitystä myös veroviranomaisille. Tilintarkastuksen merkitys muodostuu ennen kaikkea tilinpäätösinformaation luotettavuudesta, mutta myös virheiden ja väärinkäytösten ennalta ehkäisystä.

Tutkimusten ja eri argumenttien perusteella voinee todeta, että tilintarkastusvelvoitteen kaivaminen osalla kirjanpitovelvollisia, aiheuttaisi verotarkastustarpeen määrän kasvamisen. Puhuttaessa pienyritysten tilintarkastuksen merkityksestä veroviranomaisille nousee merkittäväksi seikaksi siis myös lakisääteinen velvoite teettää tilintarkastustarkastus, tai vaihtoehtoisesti mahdollisuus jättää teettämättä. Veroviranomaisilla tuskin on mahdollista edellyttää sellaisten yritysten kohdalla tilintarkastuksen teettämistä, joille se laissa olisi myönnetty vapaaehtoiseksi. Veroviranomaisten näkökulmasta pienyritysten tilintarkastuksella näytetään saavutettavan luotettavampaa tilinpäätösinformaatiota. Tutkimustulosten valossa verotarkastajat myös tukeutuvat mahdollisuuksien mukaan tilintarkastajien tekemään työhön.

5.7 Yhteiskunnallinen näkökulma

Valtioneuvosto esitti alkuvuodesta 2004 huolestuneisuutensa harmaan talouden ja talousrikollisuuden jatkuvasta kasvusta Suomessa. Sisäasiainministeriössä asetettiin kevättalvella 2004 kaksi työryhmää selvittämään, millaisia lainsäädännöllisiä välineitä ja viranomaishallintoon liittyviä keinoja on käytettävissä harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjumiseksi. Työryhmäraporttien mukaan harmaan talouden ja talousrikollisuuden vuotuisen kokonaismäärä on noin 5 miljardia euroa, joka vero- ja muiden yhteiskuntatulojen menetyksinä merkitsee yli tuhatta euroa jokaista työllistettyä kohden.

Lainsäädännön kehittämistä pohtineen työryhmän raportissa harmaan talouden aiheuttamien haittavaikutusten vähentämiskeinoksi esitettiin tilintarkastusinstituution tehostamista ja korostettiin muun muassa sitä, että kaupparekisteritietojen yleistä luotettavuutta tulee parantaa. Tilintarkastus on aina jälkikäteistä varmennusta annettujen tietojen oikeellisuudesta

ja rikollista toimintaa on työryhmäraporttien mukaan vaikea ennakkoon ehkäistä. Ammattitaitoinen tilintarkastus on kuitenkin myös ennaltaehkäisevä väline harmaan talouden ja talousrikollisuuden torjunnassa ja tilintarkastuksen avulla voidaan varmistua hyväksytyjen taloudellisten pelisääntöjen noudattamisesta kaikkien yritysten osalta. Tilintarkastuksesta ei aiheudu yhteiskunnalle kustannuksia ja yrityksellekin ammattitaitoisen tilintarkastuksen kuluerä on pienimmillään vain muutama sata euroa. Hyötyjiä ovat kuitenkin yhteiskunnan kaikki tahot. (Sorsa 2004/4, 7)

Suomalaisessa tilintarkastuskirjallisuudessa on yleensä lähdetty ajatuksesta, että tilintarkastus ei ole viranomaistehtävä vaan luottamustehtävä. On katsottu, että raportointivelvollisuus viranomaiselle muuttaisi radikaalisti tilintarkastajan roolia. Raportoimalla tarkastamansa yrityksen rikkomuksista suoraan viranomaiselle tilintarkastaja menettäisi helposti yritysjohdon luottamuksen, mikä puolestaan vaikeuttaisi tilintarkastuksen suorittamista. (LTT-tutkimus 2006, 29).

Harmaa talous ja talousrikollisuus aiheuttavat merkittäviä tappioita veronsaajien lisäksi myös yksityisille yrityksille. Taloudellisia tappioita merkittävämpiä ovat ne välilliset menetykset, joita harmaa talous ja talousrikollisuus aiheuttavat rehelliselle yritystoiminnalle vääristämällä kilpailua. Yritys, joka omia tulojaan salaamalla tai pimeitä palkkoja maksamalla säästää omia ja palkansaajiensa veroja ja sosiaaliturvamaksuja, saavuttaa merkittävän kilpailuedun rehellisesti toimiviin yrityksiin verrattuna. Harmaa talous ja talousrikollisuus tuovat yritystoimintaan myös muita yritystoiminnan luotettavuutta heikentäviä epäterveitä ilmiöitä ja käytäntöjä, kuten korruptiota, työnantajavelvollisuuksien laiminlyöntejä ja väärinkäytöksiä. Oikeilla ja riittäväillä tilinpäätöstiedoilla sekä asiantuntevalla ja riippumattomalla tilintarkastuksella on merkitystä myös yritysturvallisuuden kannalta. Tilintarkastuksen tehtävänä ei ole rikosten ja väärinkäytösten estäminen tai paljastaminen, mutta ammattitaitoinen tilintarkastus on omiaan ehkäisemään ennalta harmaan talouden ilmiöitä ja talousrikollisuutta. Ammattitaitoinen tilintarkastus ehkäisee virheiden ja puutteiden esiintymistä yrityksen toiminnassa, koska yleensä yrityksen tilinpäätökseen ja toimintakertomukseen liittyvät virheet ja puutteet korjataan ennen tilintarkastuskertomuksen julkistamista. Tilintarkastus ehkäisee siis sekä tahattomia, että tahallisia virheitä ja puutteita yrityksen taloushallinnossa. (Sisäasiainministeriön julkaisut, 15/2006).

Meron (1995, 173) mukaan tilintarkastus yleisenä turvallisuustekijänä entisestään korostuu. Yrityksille turvallisuus on tärkeä asia – etenkin se on tärkeä pienille yrityksille, joille yllätykset verotuksessa tai kirjanpidon osaamattomuudessa saattavat tuoda ylivoimaisia taloudellisia ongelmia. Meron mukaan riippumattomuus on yksi tärkeimmistä turvallisuutta luovista tekijöistä yrittäjille. Ulkopuolinen näkemys on aina hyväksi, koska se tuo usein uusia ideoita. Pienikin idea tai vinkki antaa yrittäjälle tunteen, että hänen asioistaan ollaan kiinnostuneita ja niihin paneudutaan.

Osakeyhtiön pakollista tilintarkastusta on joskus perusteltu sillä, että lainsäätäjät on asettanut pakollisen tilintarkastuksen valvontavälineeksi ja vastineeksi sille, että osakeyhtiö perustuu laajasti osakkaiden sopimusvapaudelle. Saarikiven (1999) mukaan tilintarkastuksen tarpeellisuutta voidaan tällöin perustella julkisen edun turvaamisella.

Harmaan talouden selvitystyöryhmän (VM:n työryhmämuistio 1995:6) mukaan tilintarkastuksessa on tosiasiaa kysymys järjestyneen yritystoiminnan peruspilarista, mikä yrityskoosta riippumatta suojaa aitoa yrittäjyyttä nostamalla epäterveeseen kilpailuun ryhtymisen kynnyksiä. Harmaata taloutta ei voida kokonaan poistaa, mutta pienten osakeyhtiöiden jättäminen tilintarkastusvelvoitteen ulkopuolelle merkitsisi jo harmaata taloutta hyödyntävien porsaanreikien tietoista avaamista. Työryhmän mukaan on ilmeistä, että harmaa talous haakeutuu sinne, missä se parhaiten voi välttää valvonnan riskin.

Suomen Vakuutusyhtiöiden keskusliitto (SVK) huomioi tilintarkastuksen merkityksen lakisääteisiä vakuutuksia koskien. Vakuutusyhtiö ei saa asettaa ehtoja vakuutussopimuksen tekemiselle, vaikka vakuutusyhtiö epäiläisikin, ettei yritys tule täyttämään jatkossa velvoitteitaan. Tällaisten velkojien suojaamiseksi on SVK:n mukaan välttämätöntä, että laissa asetetaan yrityksille velvollisuuksia kirjanpidon ja tilintarkastuksen osalta ja että niitä myös valvotaan. (KTM 8/2004, 17).

Sorsan (1998,378) mukaan yhteiskunnan tilintarkastustarve korostuu varsinkin silloin, kun kaikki siihen velvoitetut yritykset eivät täytä omia velvoitteitaan. Oikeusministeriön työryhmän mielestä on myös huomioitava työntekijöiden oikeusturva, koska vain oikein tilitettyinä eläkevakuutus- ja muut sosiaaliset maksut tulevat saajiensa eduksi. Velvoitteiden täyt-

täminen voidaan varmistaa vain säädösten mukaisella kirjanpidolla ja ammattitaitoisella tilintarkastuksella. Verottajan jälkikäteisvalvonta tapahtuu usean vuoden viiveellä ja kohdistuu vain murto-osaan yrityksistä, jolloin saatavien perintä on jo usein liian myöhäistä.

Sorsan (1998, 379) mukaan tilintarkastuksessa on nähtävä myös moraalisesti ehkäisevä piirre; tietoisuus hyväksytyyn tilintarkastajan käyttöpakosta parantaa kirjanpidon ja laadittavan tilinpäätöksen tasoa ja siten ehkä osaltaan estää heikkoja luonteita ryhtymästä laittomuuksiin ja väärinkäytöksiin. Mikäli tilintarkastusta ei olisi lainkaan, kynnys väärinkäytöksiin saattaisi olla huomattavasti matalammalla niin yritysjohdon kuin henkilökunnankin keskuudessa.

Alvesalon (1/2004, 21) tutkimuksessa yritysten talousjohtajia pyydettiin arvioimaan erilaisen talousrikoksia vähentävien keinojen toimivuutta. Keinojen toimivuutta pyydettiin arvioimaan asteikolla 1-5, jossa 1 on erittäin huono ja 5 erittäin hyvä. Annetuista arvioista laskettiin keskiarvot. Esille nousseet yhteensä 20 seikkaa asetettiin tärkeysjärjestykseen kärjen osalta seuraavasti:

1. Liiketoimintakiellon tehokkaampi käyttö (4,02)
2. Rikoshyödyn takaisinsaannin tehostaminen viranomaisten toimenpitein (3,99)
3. Yritystoiminnan jatkuminen estetään, mikäli tilintarkastusta, tilinpäätöksiä ja veroilmoitusta ei toimiteta (3,97) ...
- ... 7. Tilintarkastajille velvollisuus ilmoittaa havaitsemistaan rikoksista (3,72)

Yritystoiminnan jatkumisen estämistä, mikäli tilintarkastusta, tilinpäätöksiä ja veroilmoitusta ei toimiteta, pidettiin toimivana keinona. Kun tiedossa on, että esimerkiksi vuonna 2003 kaupparekisterissä oli 13 598 osakeyhtiötä, joista puuttui tilintarkastustieto (Viranomaisyhteistyön kehittämisprojekti 2003), voidaan tulosta pitää erittäin mielenkiintoisena. Talousjohtajien mukaan myös tilintarkastajien velvollisuus ilmoittaa havaitsemistaan rikoksista olisi hyvä keino vähentää talousrikollisuutta. Tulos on yllättävä siinä mielessä, että tilintarkastajien velvollisuuteen raportoida rikoksista on yleensä muun muassa keskuskaupakamarin osalta suhtauduttu kielteisesti. Perusteena kielteisessä suhtautumisessa on usein

se, että tilintarkastajien velvollisuudeksi nähdään osakkaiden, ei muiden intressiryhmien, esimerkiksi verottajan tai poliisin edun valvonta. Mielenkiintoinen on myös tieto, että henkilöstöluokkaan 5-19 henkilöä kuuluvat yritykset pitivät tilintarkastajien ilmoitusvelvollisuutta hieman parempana keinona, kuin henkilöstöluokkaan yli 500 henkilöä kuuluvat yritykset. Toisin sanoen, myös melko pienet yritykset kokivat tilintarkastajien roolin rikosten torjunnassa tärkeänä. (Alvesalo 1/2004, 22).

Yritysten talousjohtajia pyydettiin vielä arvioimaan, mille toimijoille talousrikosten valvonta ja torjunta ensisijaisesti heidän mielestään kuuluu. Tilintarkastajat saivat arvoksi 4,09 ja heidän edellä olivat vain yritykset itse sekä lainsäätäjä. Suurimman vastuun talousrikosten torjunnasta uskottiin kuuluvan lainsäätäjälle. Yritykset pitivät kuitenkin omaa osuuttaan torjunnassa melkein yhtä tärkeänä. Tämän jälkeen suurin vastuu talousrikosten torjunnasta kuului yritysten näkemysten mukaan tilintarkastajille. (Alvesalo 1/2004, 23).

Leppiniemi (2004, 11) on pohtinut onko olemassa erityisiä syitä, joiden nojalla pienten osakeyhtiöiden ja osuuskuntien kohdalla tulisi jopa luopua pakollisesta kontrollista. Myönteinen vastaus esitettyyn kysymykseen voi hänen mukaansa perustua kahteen eri seikkaan. Ensinnäkin siihen, että väärinkäytöksillä pienten yhteisöjen kohdalla on niin vähäinen merkitys, ettei tilintarkastusta ole tarkoituksenmukaista vaatia. Tai toisaalta siihen, että tilintarkastuksista luopumalla lisätään yritysten toiminnan ja sitä kautta koko yhteiskunnan talouden joustavuutta. Leppiniemen käsityksen mukaan molemmat perustelut ovat kuitenkin kestäättömiä. Niille rakentuvat lainsäädäntöratkaisut saattavat johtaa nykyistä huonompaan toimintaympäristöön sekä yritystoimintaa että yleistä taloudellista turvallisuutta ajatellen. Jos pakollisesta tilintarkastuksesta luovutaan, epäpätevin voimin tai suorastaan harmaan talouden puolella toimivien yritysten kiinnijäämisen riski alentuisi. Tämä johtuu toisaalta tilintarkastajan oikean tiedon varmistamisvaikutuksesta ja toisaalta tilintarkastuksen olemassaoloon liittyvästä väärinkäytösten ennaltaehkäisyvaikutuksesta. Leppiniemen mukaan säännösten vastainen toiminta näin ollen helpottuisi.

5.7.1 Yhteenveto

Tutkimustulosten valossa tilintarkastuksella näyttäisi olevan ”pelotevaikutus” talousrikosten ennaltaehkäisyssä. Näin asia ainakin koetaan, vaikka tutkimustietoa aiheesta on luonnollisesti varsin vähän saatavilla. Pienyritysten tilintarkastuksen yhteiskunnallinen merkitys muodostuu pitkälti eri sidosryhmien kokemusten, hyötyjen ja haittojen kokonaisuutena. Tilintarkastuksen merkitys veroviranomaisille koetaan myös usein hyötynä yhteiskunnalle. Tilintarkastuksen vaikutuksia talousrikollisuuden ennaltaehkäisyssä päästäneen lähivuosina tarkastelemaan uudenlaisen aineiston avulla. Kaikkein pienimpien yritysten lakisääteinen tilintarkastusvelvoite poistuu vuoden 2007 aikana ja tämän jälkeen voidaan täsmällisemmin tarkastella todellisia vaikutuksia talousrikollisuuteen.

5.8 Muita näkökulmia aiheeseen

Aiemmissa osioissa on tarkasteltu tilintarkastuksen merkitystä pienyrityksille eri sidosryhmien näkökulmasta. Tässä osiossa tarkastelua laajennetaan vielä kahdella uudella näkökulmalla. Ensiksi käsitellään tilintarkastuspalvelun hintaa yrityksen kustannuseränä. Pienyritysten tilintarkastuksen haittana nähdään usein siitä aiheutuva kustannus yritykselle. Tästä syystä on perusteltua tarkastella aihetta lyhyesti myös tässä tutkimuksessa. Toisena kokonaisuutena on esitetty tilintarkastajien työn laatua valvovien ja sääntelyä edistävien tilintarkastusyhdistysten näkökulmia, tilintarkastuksen merkityksestä pienyrityksissä. Näitä argumentteja voisi esittää myös eri sidosryhmien otsikoiden alla. Kuitenkin yhdistysten roolin huomioon ottaen on perusteltua eriyttää nämä näkökulmat omaan lukuunsa. Tilintarkastusyhdistysten kannanotoissa kiteytyy pitkälti jo aiemmin tutkimuksessa esiin nousseita hyötyjä tilintarkastuksesta pienyrityksessä. Hinnasta esitettävät argumentit taas edustavat ehkä yleisintä käsitystä tilintarkastuksen haitoista.

5.8.1 Tilintarkastuksen hinta pienyritykselle

Kuten jo aiemmissa kappaleissa on käynyt ilmi, koetaan tilintarkastus usein tarpeelliseksi, mutta siitä ei pienyritysten tapauksessa olla useinkaan innostuneita maksamaan. Pohdittaessa tilintarkastuksen etuja ja haittoja pienyrityksille usein suurin haitta koetaan olevan juuri tarkastuksesta aiheutuvat kustannukset. Tästä syystä aihetta käsitelläänkin nyt omassa luvussa, jotta voitaisiin muodostaa käsitys tuon väittämän oikeellisuudesta.

Tilintarkastuspalvelun hankkiminen on yrityksille maksullista. Palvelun hintaan vaikuttavat lukuisat tekijät. Ensinnäkin hintaan vaikuttaa tarkastuksesta aiheutuva työmäärä. Se voi vaihdella yrityksen toiminnan luonteesta riippuen paljonkin. Toisaalta hintaan vaikuttaa myös kilpailun toimivuus tilintarkastusmarkkinoilla.

Useissa tutkimuksissa on osoitettu, että suurimpien kansainvälisten tilintarkastustoimistojen palkkiot ovat suurempia kuin muiden tilintarkastajien. Selityksenä suuremmille palkkioille voidaan katsoa olevan tilintarkastuksen parempi laatu ja suuremmat kustannukset, jotka aiheutuvat siitä, että nämä toimistot käyttävät enemmän aikaa asiakasta kohden sekä asiantuntevampaa henkilökuntaa. Suurilla kansainvälisillä toimistoilla on myös hyvä maine ja asiantuntemus. Myös oligopolitilanne saattaa olla syynä siihen, että toimistot voivat määrätä hinnat monissa maissa. (Niemi 2004; Moizer 1997).

Kirjallisuudessa on todettu, että yrityksen kannattaa hankkia hyvämaineinen tilintarkastaja monestakin eri syystä: tilintarkastajalla on informaatiota velkarahoituksen lähteistä, tilintarkastaja lisää yrityksen taloudellisten tietojen uskottavuutta ja tilintarkastajan käyttö tekee kirjanpitoon perustuvien sopimusten rikkomisen vaikeammaksi. Nämä tekijät puolestaan saattavat vaikuttaa yrityksen ulkoisen rahoituksen ehtoihin, esimerkiksi alentaa velan korkoa. Hyvämaineinen tilintarkastaja takaa maineellaan tilintarkastuksen laadun. Lisäksi suuremmat tilintarkastusyrietykset ovat riippumattomampia yksittäisistä asiakkaistaan ja raportoivat todennäköisemmin havaitsemansa poikkeavuudet. Kaikki yritykset eivät kuitenkaan halua palkata isoa tilintarkastusyrietystä – syitä voivat olla esimerkiksi niiden suuremmat palkkiovaatimukset tai yrittäjän halu säilyttää toimintavapautensa suurempana. Tilintarkas-

tuksen kustannuksia yritys vertaa saamiinsa hyötyihin. (Hay & Davis 2004; Hyytinen & Väänänen 2004).

Suomessa on tutkittu myös pienempien toimistojen palkkioita. Niemen (2004) mukaan on pystytty osoittamaan, että palkkiot ja asiakkaan kokema laatu vaihtelevat myös pienempien tilintarkastusyriyten osalta. Osa toimistoista on siis pystynyt differoimaan tilintarkastustuotteensa muiden tuotteista. Niemen mukaan tuntihintojen erot ovat huomattavia. Kalleimmat tuntihinnat ovat kolminkertaiset verrattuna alimpiin. Hintojen vaihtelun on todettu riippuvan tilintarkastusyriyksen maineesta, koosta ja teknisestä asiantuntemuksesta, jonka ilmentymiä ovat koulutus, työkokemus ja auktorisoinnin taso.

Kirjanpitolautakunta (Kila) pitää ammattitilintarkastusta tarpeellisena osakeyhtiöissä ja osuuskunnissa näiden osakkaiden ja jäsenten rajoitetun vastuun vuoksi. Kila toteaa, että yrittäjä voi aina valita liiketoiminnan harjoittamisen juridiseksi muodoksi yksityisliikkeen tai henkilöyhtiön, jossa ei olisi tilintarkastusvelvollisuutta, jos hän pitää välitöntä kustannusta ammattitilintarkastuksesta liian suurena. Kila toteaa, että kustannus ammattitilintarkastuksesta on pienempi kuin taloudelle koitua hyöty siitä, että tilinpäätösinformaatio on luotettavampaa. (KTM 8/2004, 10).

HTM-tilintarkastajat ry ei näe kustannuskysymystä tilintarkastuksen toteuttamisen heikkoutena. HTM-tilintarkastajien mukaan nimenomaan aloittava yrittäjä ja pienyrittäjä tarvitsevat asiantuntevaa, puolueetonta keskustelukumppania, jota ei aina muuten ole saatavissa. HTM-tilintarkastajat ry katsoo, että näin tulevat sekä yrittäjän oma etu että samalla yhteiskunnan etu turvatuiksi suhteellisin alhaisin kustannuksin. HTM-tilintarkastajien mukaan yrittäjät kokevat yksityisen riippumattoman ja pätevän asiantuntijan antaman vahvistuksen taloushallintonsa oikeellisuudesta paremmin toimintaansa turvaavaksi verrattuna esimerkiksi viranomaisen suorittamaan valvontaan. Tilintarkastuksen kustannus pienelle yritykselle on HTM-tilintarkastajien mukaan vähäinen. HTM-tilintarkastajat ry toteaaakin, että käytännössä tilintarkastuksen yhteydessä havaitut korjaustarpeet johtavat usein tilintarkastuspalkkiota suurempiin kustannussäästöihin. (KTM 8/2004, 19).

Tilintarkastuslakityöryhmässä erityisesti pieniä kirjanpitovelvollisia edustanut Rauno Vanhanen (Suomen Yrittäjät ry) asetti omassa eriävässä mielipiteessään kyseenalaiseksi tilintarkastuspakosta luopumisen kustannussäästöt. Hänen mukaansa hyväksytyn tilintarkastajan käyttäminen ehkäisee tilanteita, joissa yhtiö kenties tietämättään tulee laiminlyöneeksi sille kuuluvia velvoitteita ja joutuu kantamaan laiminlyönnistä koituvat mahdollisesti tunnutkin taloudelliset haittaseuraamukset. Näin ollen tilintarkastuksesta olisi pikemminkin hyötyä kuin haittaa. (Leppiniemi 2004, 12).

Mäkinen (1998, 383) on asiassa täysin eri linjoilla HTM-tilintarkastajat ry:n ja Rauno Vanhasen kanssa. Koska yksittäisen pienyrityksen tilintarkastus on Mäkisen mukaan kohtuuttoman kallista, pitäisi luoda järjestelmä, jossa tarkastaja tekee tilitoimistokohtaisia massatarkastuksia. Auktorisoitu kirjanpitäjä varmentaisi tilinpäätökset ja hänen tukena kirjanpitojen ja tilinpäätösten laadinnan valvojana olisi auktorisoitu tilintarkastaja. Tällä tavoin tilintarkastaja voi vaikuttaa jo juoksevaan kirjanpitoon ja kustannukset yritykselle olisivat pienet. Pienyhtiöissä tilintarkastaja toimii luottamuksen synnyttäjänä. Mäkisen mukaan nykykustannuksilla tilintarkastus saa vastustusta pienyrityksissä.

Meron (1995, 174) mukaan tilintarkastajat ovat vuosikymmeniä tehokkaasti ja edullisesti hoitaneet muun muassa tilitoimistojen sisäisen tarkastuksen samalla kun ovat tarkastaneet asiakasyritysten kirjanpitoja ja tilinpäätöksiä. Jos tilintarkastus pieniltä yrityksiltä, jotka pääasiassa ovat tilitoimistojen asiakaskuntaa, poistettaisiin kokonaan, niin tilitoimistot joutuisivat aivan uuden asian eteen. Miten hoidetaan sisäinen tarkastus niin, ettei se aiheuta kustannuspaineita asiakkaille tai toisaalta aiheuta kateongelmia tilitoimistoille itselleen.

Huhtasen (1994, 307) tutkimuksen mukaan tilintarkastuskustannukset eivät näytä olevan ongelma yrittäjille. Vain 25 % kyselyyn vastanneista yrittäjistä piti tilintarkastuskustannuksia liian suurina. Toisaalta mitä pienemmästä yrityksestä on kyse, sitä yleisemmin tilintarkastuskustannuksia pidettiin liian suurina.

Myös Maimannin (2006, 103) tutkimuksessa yrittäjiltä tiedusteltiin heidän mielipidettään yrityksensä tilintarkastuskustannusten suuruudesta. Liian suurina kustannuksia piti 25,5 %

vastaajista, kohtuullisina 67 %, ja 7,5 % ei osannut ilmaista kantaansa. Tutkimustulos on hyvin samanlainen, kuin Huuhtasen (1994) tutkimuksen yli kymmenen vuotta vanhempi tulos.

Leppiniemen (2004, 12) mukaan pienen yrityksen kannettavaksi tuleva kustannus saattaa kasvaa nykyisestään, jos tilintarkastuspakosta luovutaan. Hänen mukaansa on myös ajateltavissa, että kun esimerkiksi tavaraluotonantajan pieniin yritysasiakkaisiin liittyvä riski kasvaa, nämä kompensoivat riskin kasvun esimerkiksi hintoja korottamalla, luottokaupan ehtoja kiristämällä tai vastaavilla toimenpiteillä. Jos on kysymys politiikkamuutoksesta, kustannuslisä saattaa koskea kaikkia pieniä yrityksiä, eikä lisäkustannus ehkä ole poistettavissa tai alennettavissa vapaaehtoisen tilintarkastuksen tms. yksilöllisen toimenpiteen avulla.

Suomen vakuutusyhtiöiden keskusliiton (SVK) kannanoton mukaan auktorisoidun tilintarkastajan tai kirjapitäjän käyttämisestä ei aiheudu niin suuria kustannuksia, että tämä haittaisi pienten yritysten perustamista tai toimintaa. SVK toteaa, että on myös otettava huomioon, että yrittäjällä on käytettävissään myös muita yhtiömuotoja. Koska osakeyhtiöihin ei liity henkilökohtaista velkavastuuta, on tilintarkastus SVK:n mukaan tarpeellista ja perusteltua. (KTM 8/2004, 12).

Tilintarkastuksen hintaa peilataan yleensä saatuun palveluun. Jos palveluun ollaan tyytyväisiä, ei tutkimusten mukaan hintaakaan pidetä kalliina. Kustannuseränä tilintarkastus on suurimmassa osassa pienyrityksiä melko mitätön. Kyse on monesti negatiivisesta ja provosoi-vasta mielikuvasta sekä asenteesta, kun puhutaan palvelun kalleudesta. Suurempiin yrityksiin verrattuna huomion arvoinen seikka on myös se, että pienyrityksessä omistaja-yrittäjä voi usein kokea jokaisen maksun olevan itseltään pois. Tästä huolimatta tilintarkastuksen hintaa nykytasollaan ei voida pitää kalliina. Toisaalta tilintarkastusalan keskittyessä yhä suurempien toimistojen alle, voi myös kustannukset tulevaisuudessa nousta.

5.8.2 Tilintarkastusyhdistyksen näkökulma

HTM-tilintarkastajat ry:n mukaan tilintarkastajan rooli pienyrityksille on tärkeä, koska tilintarkastaja joutuu korjaamaan lähestulkoon kaikkia tilinpäätöksiä. Yhdistyksen mukaan ongelmatilanteista johtuvat kustannukset ovat usein merkittäviä ja tilinpäätöksen virheellisyydellä on yhteiskunnallisia kustannuksia, koska tilinpäätöksen virheet johtavat verotuksen virheisiin. (LTT-tutkimus 2006, 85).

KHT-tilintarkastajat ry:n mukaan tilintarkastuksen suorat hyödyt tulevat siitä, että tilintarkastaja on asiantuntija, joka voi auttaa yritystä monissa eri asioissa. Pienimmillään yrityksillä on tarve saada neuvontaa tilintarkastajalta. Pysyvässä asiakassuhteessa neuvoja on helpompi antaa, koska asiakkaan asiat ovat lähtökohtaisesti tilintarkastajalle tuttuja. Yksittäiset neuvonannot myös maksavat tästä syystä enemmän. (LTT-tutkimus 2006, 89).

KHT-tilintarkastajat ry:n mukaan hyödyt siitä, että yritysten tilien luotettavuus parantuu hyväksytyt tilintarkastajan käytön vuoksi, korostuvat erityisesti silloin, kun yritys hakee ulkoista rahoitusta. Ilman tilintarkastusta rahoittajan on aloitettava yrityksen analysointi nollapisteestä. Yhdistyksen mukaan on olemassa mahdollisuus, että mikäli pienyrityksiä ei tarvitsisi tilintarkastaa, tilienveto huononisi. Tilienvetämisestä voi poistua jämäkkyys, koska luotetaan siihen, että niitä ei kukaan tule tarkastamaan. (LTT-tutkimus 2006, 89).

HTM-tilintarkastajat ry:n mukaan konsultoinnilla on paljon merkitystä pienyrityksille. Yhdistyksen mukaan tilintarkastajilla on keskeinen rooli muun muassa yritysten sukupolvenvaihdosten yhteydessä. Yhdistyksen jäsenistölle tehdyn kyselyn mukaan noin 60 prosenttia pienyrityksistä käyttää tällä hetkellä tilintarkastajaa myös neuvonantajana. Toiseksi tilintarkastuksella saadaan tahattomat virheet pois kirjanpidosta. Samalla poistuvat sellaiset vero- ja kirjanpidon virheet, joista verottaja voisi määrätä veronkorotuksen. (LTT-tutkimus 2006, 85-86).

HTM-tilintarkastajat ry:n mukaan tilintarkastaja on tarpeellinen myös sellaisissa osakeyhtiöissä, joissa omistaja on samalla myös ainoa työntekijä. Tällaisissa tapauksissa tilintarkas-

taja on se, joka pitää huolen, että julkisen edun valvonta toteutuu. Tilintarkastaja pitää siis huolen, että yrityksen toiminnassa lain ja verotuksen vaatimukset toteutuvat. (LTT-tutkimus 2006, 86).

Talousrikollisuuden estämisessä tilintarkastajalla on HTM-tilintarkastajat ry:n mukaan avustava rooli, muun muassa rahanpesun ilmoitusvelvollisuus. Talousrikollisuuden suhteen yhdistyksen edustaja kuitenkin toteaa, että tilintarkastajat ovat huono taho rikollisuuden torjunnassa, koska kirjanpitorikokset tehdään kirjanpitoa tehdessä. Yhdistyksen mukaan tilintarkastus toimii kuitenkin pelotteena yrittäjille, ja sitä kautta tilintarkastuksella on vaikutus kirjanpidon rikkomusten määrään. (LTT-tutkimus 2006, 86-87).

HTM-tilintarkastajat ry:n mukaan tilintarkastuksen kustannukset ja hyödyt ovat tällä hetkellä tasapainossa. Pienyrityksen tilintarkastuksen keskihinta on yhdistyksen mukaan 600 euroa, mikä on suhteessa työmäärään ja pieni korvaus saadusta palvelusta. (LTT-tutkimus 2006, 87).

KHT-tilintarkastajat ry:n mukaan Tilintarkastus voi vaikuttaa maksettuihin veroihin monella tavalla. Lakisääteisen tilintarkastuksen yhteydessä yritys saa verojen suhteen neuvontaa tilintarkastajalta. Jälkiverotusuhka ja siitä aiheutuvat sanktiot pienenevät. Tilintarkastuksesta syntyy myös aina suoria hyötyjä, jos verotarkastuksilta vältytään. (LTT-tutkimus 2006, 90).

6 YHTEENVETO JA KATSAUS TULEVAAN

6.1 Lakimuutos ja tulevaisuus

Samaan aikaan kun tilintarkastuksen muuta kansainvälistä säännöstelyä ollaan yhtenäistämässä, on nähty aiheelliseksi herättää keskustelu niin Suomessa kuin kansainväliselläänkin

tasolla pienyritysten tilintarkastuksen tarpeellisuudesta. Maailmanlaajuisesti ajateltuna Suomen voimassaoleva käytäntö pienyritysten tilintarkastuksen lakisääteisydestä sekä maallikkotilintarkastajan oikeudesta suorittaa tilintarkastusta on harvinainen. Suomen lisäksi vain Ruotsissa maallikkotilintarkastajat ovat aiemmin saaneet suorittaa lakisääteistä tilintarkastusta. (Juonala 1998, 47).

Työllistämistavoitteet, tarve edistää yrittäjyyttä ja lisätä sen houkuttelevuutta puhuvat mahdollisimman kevyiden pienyrityksiä koskevien hallinnollisten velvoitteiden puolesta. Horsmanheimon (2005, 37) mukaan onkin syytä kysyä onko pakollisesta tilintarkastuksesta hyötyä pienyritykselle? Edellyttääkö muiden osapuolten etu pienyritysten pakollista tilintarkastusta? Laissa säädeltävään tilintarkastusvelvoitteeseen ei tässä tutkimuksessa ole varsinaisesti puututtu. Eri sidosryhmien näkökulmia aiheeseen on kuitenkin käsitelty laajasti ja toki lakisääteistäkin velvollisuutta tilintarkastukselle on sivuttu useassa kohdassa. Horsmanheimon (2005, 37) toteaa, että pienyritysten suuren lukumäärän vuoksi yhteiskunnan on varmistettava, että lakeja noudatetaan ja että järjestys säilyy. Hänen mielestään on myös tärkeää varmistaa tilinpäätöstietojen luotettavuus ja torjua harmaata taloutta. Näitä aiheita on käsitelty myös tässä tutkimuksessa. Nyt näin lopuksi luodaan katsaus uudistuvaan tilintarkastuslakiin ja ennen kaikkea pienyritysten tilintarkastusvelvoitteen poistumiseen.

Euroopan unionin tilinpäätösdirektiivien modernisointi ja kansainväliset tilintarkastusstandardit (ISA) ovat asettaneet haasteen kansalliselle tilintarkastuslainsäädännöllemme. Tilintarkastusta koskevaa lainsäädäntöämme alettiin tästä syystä uudistaa komission suositusten ja kansainvälisten tilintarkastusstandardien mukaiseksi.

Kauppa- ja teollisuusministeriö asetti 12.6.2002 tilintarkastuslakityöryhmän selvittämään tilintarkastuslain muutostarpeita ja muita keinoja lakisääteisen tilintarkastuksen kehittämiseksi. 12.11.2003 valmistuneessa työryhmän raportissa ehdotettiin muun muassa maallikkotilintarkastuksesta luopumista, tilintarkastuskertomuksen sisällön muuttamista ja tilintarkastusvelvollisuuden supistamista. Tilintarkastusvelvollisuuden laajuutta tulisi työryhmän ehdotuksen mukaan muuttaa siten, että pienimmät yritykset vapautettaisiin kokonaan lakisääteisestä tilintarkastusvelvollisuudesta. Työryhmän tekemän ehdotuksen mukaan tilintar-

kastaja tulisi valita ainoastaan, jos vähintään kaksi kolmesta seuraavasta rajasta ylittyy: liikevaihto yli 300 000 euroa, taseen loppusumma yli 200 000 euroa ja henkilöstön lukumäärä keskimäärin yli 5 henkilöä. Tätä pienemmissä kirjanpitovelvollisissa tilintarkastajan valinta olisi edelleen mahdollista, mutta ei pakollista. Jos tilintarkastaja valitaan lain tai vapaaehtoisuuden perusteella, tulee tämän olla hyväksytty tilintarkastaja. (KTM 2003, 3-5, 27, 70-102).

Nuolimaa (2003, 10) lähestyy kysymystä tilintarkastuksen pakollisuudesta pohtimalla sitä, kenen etuja tilintarkastus palvelee. Nuolimaa katsoo, että mitä enemmän korostetaan muun tahon kuin omistajan etuja, sitä perustellumpaa on ulottaa tilintarkastuspakko pieniinkin yrityksiin. Samansuuntaisia johtopäätöksiä on tehtävissä myös tämän tutkimuksen pohjalta.

Sorsan (2003, 5) mukaan tilintarkastusvelvoitteesta luopuminen osasta liiketoimintaa harjoittavista yrityksistä, jättäisi ne täysin vaille tilintarkastajan antamaa ulkopuolista varmistusta ja negatiiviset vaikutukset tulisivat muiden kannettaviksi. Seuraukset eivät kohdistuisi ainoastaan valtiovaltaan veronsaajana, vaan myös muiden yritysten kilpailuasema vääristyisi, koska osa yrityksistä voisi halutessaan toimia omilla säännöillään ilman tilintarkastajan antamaa vakuutusta toiminnan lainmukaisuudesta.

Monista vastakkaisista kannanotoista huolimatta Eduskunta hyväksyi 6.2.2007 hallituksen esityksen uudeksi tilintarkastuslaiksi. Uuden lain mukaan pienet yhtiöt vapautetaan tilintarkastusvelvollisuudesta. Osakeyhtiöt, osuuskunnat, henkilöyhtiöt ja asunto-osakeyhtiöt, joissa sekä päättyneellä että sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella on täytynyt enintään yksi seuraavista ehdoista voivat jättää tilintarkastajan valitsematta:

- taseen loppusumma 100 000 euroa
- liikevaihto 200 000 euroa
- palveluksessa keskimäärin 3 henkilöä

Kuten luvuista huomataan, muuttuivat ne kauppa- ja teollisuusministeriön 12.6.2002 asettaman tilintarkastuslakityöryhmän ehdotuksesta alaspäin. Vaikka tilintarkastajaa ei lain mukaan ole pakko näin ollen valitakaan, talousvaliokunta korosti, että yhtiön omistajilla on

aina mahdollisuus valita tilintarkastaja niin halutessaan. Tästäkin kommentista havaitaan asiaan liittynyt kova vääntö ja pelko tilintarkastusvelvoitteen poistumisen myötä syntyvästä vapaammasta sääntelystä. Tästä voi pahimmillaan aiheutua haitallisia seuraamuksia koko yhteiskunnalle. Lisäksi talousvaliokunta painotti, että lain yritys- ja yhteiskunnallisia vaikutuksia tulisi seurata ja mikäli pakollisesta tilintarkastuksesta vapauttamisesta seuraa kielteisiä vaikutuksia, tulisi hallituksen ryhtyä tarvittaviin toimenpiteisiin tilanteen korjaamiseksi. Eli loppujen lopuksi haluttiin jättää tilanne joiltakin osin vielä auki ja säilyttää mahdollisuus palata takaisin entiseen säänneltyyn tilanteeseen. Asia ei missään nimessä ole yksiselitteinen, kuten tämäkin tutkimus osaltaan osoittaa. Aiheen käsittely tulee varmasti jatkosakin pysymään keskusteluissa ja ammattilehtikirjoittelussa näkyvästi esillä. Myös uudet aihealueen tutkimukset voivat olla tarpeen lakimuutoksen aiheuttamien muutosten selvittämiseksi.

Kun uuden lain mukaan tilintarkastaja valitaan, hänen tulee olla hyväksytty tilintarkastaja eli KHT- tai HTM-tilintarkastaja. Maallikkotilintarkastuksesta näin ollen luovutaan. Maallikkotilintarkastajien käytölle säädettiin kuitenkin pitkä siirtymäaika. Niissä yhtiöissä, joissa maallikkotilintarkastaja on vanhan lain mukaan voitu valita, maallikkotilintarkastajat voivat toimia tilintarkastustehtävissä vielä tilikausina, jotka päättyvät viimeistään 31.12.2011.

Uuden lain voimaantulo tapahtunee 1.7.2007. Säännöksiä sovelletaan silloin tai sen jälkeen alkavien tilikausien tilintarkastukseen. Lain voimaantulo riippuu siitä, milloin presidentin vahvistaa.

HTM-tilintarkastajat ry:n puheenjohtajan Ossi A. Saarisen (2007) mukaan uudistuvan tilintarkastuslain paras anti ei kuitenkaan ole itse laissa, vaan lain ympäristötekijöissä. Tilintarkastusammatti on lain valmistelussa tullut paljon selkeämmin esiin yhteiskunnassa, sen arvostus kansalaisten silmissä on noussut ja suurten ja pienten yritysten tarpeiden ero on selkeytynyt.

Saarisen (2007) mukaan merkittävän erikoisliisan tilintarkastusympäristöön tuovat ne yritykset, jotka lain mukaan vapautuvat tilintarkastusvelvollisuudesta. Uuden lain mukaan aloittavat uudet yritykset eivät tarvitse tilintarkastajaa 2-3 ensimmäisen vuoden aikana, koska vasta kahden tilikauden rajojen ylitys asetta tilintarkastusvelvollisuuden. Tätä rajan rikkoutumista ei myöskään ilmeisesti kukaan valvo. Voi mennä kauan siitä kun tilintarkastaja on vahvistanut osakepääoman maksun, siihen kun ammattikunnan edustaja tapaa seuraavan kerran yrittäjän. Nähtäväksi jää millä tavoin uusi laki muuttaa tilintarkastuskenttää.

6.2 Yhteenveto ja johtopäätökset

Tutkimuksessa on käsitelty pienyritysten tilintarkastusta monesta eri näkökulmasta. Tilintarkastusprosessin analysoinnilla on luotu pohja arvioida tilintarkastusta tuotteena. Tämän tuotteen tai palvelun merkitystä eri sidosryhmille on käsitelty luvussa viisi. Eri näkökulmien kokoaminen yhteen ei ole kuitenkaan ongelmattonta. Tästä syystä luvussa viisi eri sidosryhmien kohdalla keskeiset argumentit on koottu yhteen lukujen loppuun. Keskeiset tutkimustulokset löytyvät näin ollen luvusta viisi. Tässä luvussa ei enää keskitytä yksittäisten kohtien analysointiin tai yhteen keräämiseen, vaan luodaan laajempi katsaus käsiteltyyn aihealueeseen.

Tarkastelunäkökulmaksi otetaan nyt Gaussin käyrä, missä ns. normaalijakauman lisäksi löytyvät pienet ääripäät, toiset positiivisessa, toiset negatiivisessa mielessä. Samanlaisen jakauman voi kuvitella myös tilintarkastuskenttään. Yhtenäistyvästä ohjeistuksesta ja valvonnasta huolimatta saman tilintarkastustyön voi edelleen tehdä usealla eri tavalla. On muistettava, että luvussa 4.3 käsitelty hyvä tilintarkastustapa on varsin monikäsitteinen ja muuttuva määritelmä. Eli täysin normien mukaan toimivien tilintarkastajien työt voivat erota toisistaan hyvinkin paljon.

Tilintarkastaja, joka pelkästään toteaa tilinpäätöksen oikeellisuuden ja hallinnon huolellisuuden sekä ilmoittaa mielipiteensä osakkeenomistajille, on sekä pienyritykselle että sen osakkeenomistajille usein melko hyödytön. Monet sidosryhmistä hyötyvät yleisesti siitä,

jos tilinpäätösinformaation laatu on tilintarkastajan toimesta parantunut. Tämänkään saavuttaminen ei kuitenkaan ole itsestään selvää. Tilintarkastuksen kohteelle ei ole lainkaan yhdentekevää kuka kohteen tarkastaa ja miten hän työnsä tekee. Analysoitaessa tilintarkastuksen merkitystä pienyritykselle ja sen sidosryhmille, on tämä seikka erittäin merkityksellinen. Luvussa neljä käsiteltiin tilintarkastusprosessin käytännön toimenpiteitä ja läpivientiä. Tutkimustulosten valossa on selvästi havaittavissa, etteivät tilintarkastuskäytännöt ole täysin yhteneviä.

Mikä sitten on tilintarkastuksen merkitys pienyritykselle ja sen sidosryhmille? Vastausta tähän kysymykseen ei voi tiivistää muutamaaan lauseeseen vaan se vaatii koko tutkimuksen huolellista läpikäyntiä. Mitään yksiselitteistä vastausta ei varmasti ole olemassakaan, koska asiaan liittyy monia muuttuvia tekijöitä. Hyödyt ja haitat ilmenevät erilaisina eri tilanteissa ja ovat nimenomaan usein juuri tapauskohtaisia. Tutkimuksessa esitettyjen tulosten perusteella voisi kuitenkin todeta yleisesti tilintarkastuksesta olevan enemmän hyötyä kuin haittaa pienyrityksille ja niiden eri sidosryhmille. Todellista haittaa pienyrityksille ei tutkimustulosten valossa näyttäisi tilintarkastuksella olevan. Negatiiviset kokemukset ja kannanotot liittyvätkin usein siihen, ettei konkreettista hyötyäkään havaita.

Aiheen käsittely julkisuudessa on varmasti ollut ja tulee olemaan hyödyllistä tilintarkastustyön kehittymiselle. Avoimempi keskustelu eri sidosryhmien ja tilintarkastajien välillä voisi parantaa tilintarkastustyötä ja siitä saatavaa hyötyä. Tilintarkastustyön tunnetummaksi ja läpinäkyvämmäksi tekeminen hyödyttäisi myös sidosryhmiä, jolloin ne voisivat paremmin arvioida mitä tilintarkastajat todellisuudessa tekevät. Paljon puhutun odotuskuilun kaventuminen olisi kaikkien yhteinen etu.

Tilintarkastustyötä voi tehdä monella eri tavalla. Työn perusteella muodostettavat keskeiset johtopäätökset kootaan yhteen tilintarkastuskertomukseen. Tilintarkastuskertomus on laissa säädetty määrämuotoiseksi. Näin jokaiselle tilintarkastuskertomusta lukevalle välittyy periaatteessa sama standardoitu sanoma. Tilintarkastuskertomus on kuitenkin nykyisellään vaikiomuodossaan varsin epäinformatiivinen suurimmalle osalle sen lukijoista. Haluttaessa varmistua tilinpäätösinformaation oikeellisuudesta, antaa auktorisoidun tilintarkastajan ti-

tilintarkastuskertomus kuitenkin vähintäänkin kohtuullisen pohjan tilinpäätöstietojen luotettavuudelle. Tällä tietojen luotettavuudella on suuri merkitys kaikille yrityksen sidosryhmille. Tästä syystä tilintarkastuksen laadun varmistamiseen ja tilintarkastusalan kehittämiseen tulee kiinnittää entistä enemmän huomiota myös tulevaisuudessa. Tilintarkastusala kokonaisuutena kärsii huonosti suoritetuista tarkastustoimeksiannoista. Ala ei periaatteessa ulkopuolisten silmissä voi olla parempi, kuin sen heikoin tekijä kulloinkin on.

Tilintarkastajan tulisi omaksua pienyritysten kohdalla usein hieman erilainen rooli kuin suuremmissa yrityksissä. Tämän läheisemmän ja konsultoivamman roolin ei tarvitse vaarantaa tilintarkastajan riippuvuutta, vaan yleisesti tulisi hyväksyä tilintarkastustyön erot erikokoisissa ja -tyyppisissä yrityksissä. Pienyritysten näkökulmasta tilintarkastusalan tulevaisuuden kehityssuunta ei välttämättä ole toivottu. Suurimmat kansainväliset tilintarkastusketjut kasvavat voimakkaasti myös Suomessa ja valtaavat markkinoita eläköityvältä pienyritysten tarkastajakunnalta. Vaarana on, että tilintarkastus etäänny turhan kauaksi pienyrityskentästä ja kustannukset nousevat. Tätä ei voida pitää toivottavana kehityssuuntana tulevaisuudessa. Tilintarkastuslain muutos luo osaltaan paineita kehittää pienyritysten tilintarkastusta palveluna. Pienimmillä yrityksillä on jatkossa mahdollisuus jättää tilintarkastus teettämättä. Ilman näkyvää hyötyä moni yritys tulee näin myös tekemään.

LÄHTEET

KIRJALLISUUS:

- Aho, Tuomas & Vänskä, Hannu 1996. *Tilintarkastuslaki ja hyvä tilintarkastustapa*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Ahvenniemi, Juha 2000. ”Tilitoimistojen näytön paikka – osaamisvaatimukset kasvavat”. *Tilisanomat* 1/2000, 52-53.
- Alasuutari, P. 1993. *Laadullinen tutkimus*. Jyväskylä : Gummerus.
- Alvesalo, Anne 2004. Talousrikollisuus elinkeinoelämän näkökulmasta. *Tilintarkastus – Revision* 1/2004, 16-24.
- Baldacchino, P.J. & Tabone, N. 2003. The statutory audit in owner-managed companies in Malta. *Managerial Auditing Journal*, 5/2003, 387-399.
- Brooksbank, Roger 1991. ”Defining the Small Business: A New Classification of Company size”. *Entrepreneurship & Regional Development* 3(18), 17-31.
- Collis, J., Jarvis, R. & Skerrat, L. 2004. *The demand for the audit in small companies in the UK*. *Auditing and Business Research*, 34(2), 87-100.
- Davison, I.H. 1979. The new auditing standards and the smaller company. *Accountancy*, 90(1028), 60-62.
- Englund, Tomi 1989. *Miten tilintarkastaja tunnistaa kriisiyrityksen ja miten tilintarkastaja voi auttaa saneerauksessa*. Teoksessa: Tilinrakastaja yrityksen voimavarana. Toim. Risto Järvinen – Veijo Riistama, 33-43. Gummerus Kirjapaino Oy: Jyväskylä.
- Eskola, J. 2001. *Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat*. Teoksessa: Aaltola, J. & Valli, R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 133-157.
- Grollman, William K. & Colby, Robert W. 1978. Internal control for small businesses. *The Journal of Accountancy*, 6/1978, 64-67.
- Gwilliam, D. & Macve, R. 1989. *The future of Audit: UK and US Auditing Research*. Teoksessa *Auditing and the Future: Proceedings of an Auditing Research Conference*. London.
- Haglund, Eric 1986. ”Tilintarkastusammattilla valoisa tulevaisuus”. *Tilintarkastus - Revision* 4/1986, 283-288.

- Haglund, Eric 1991. *Tilintarkastajan tehtäväkenttä – kehitystrendejä*. Teoksessa: Tilintarkastuksen ja sisäisen tarkastuksen artikkelikokoelma. Helsingin kauppakorkeakoulun opetusmonisteita n:o 503. toim. Pertti Sundqvist, 11-27.
- Hallböck, Kristian 1989. ”*Tilintarkastaja yritysjohdon apuna tilinpäätöksen suunnittelussa ja laadinnassa*.” Teoksessa *Tilintarkastaja yrityksen voimavarana*. Jyväskylä: Tilintarkastajien Oy.
- Hay, David & Knechel, Robert 2004. The value of auditors in reducing risk. *Finance* 11/2004, 17-18.
- Heikkonen, Jaakko 1982. *Käyttäytyminen ja tarkastajan rooli*. Helsinki: Tilintarkastustoitisto Jaakko Heikkonen Ky.
- Heikkonen, Jaakko 1998. Tilintarkastajan osattava rikkoa vakiokertomuksen kaava. *Talouselämä* 7/1998, 59.
- Helenius, A. 1991. ”Kenen etuja valvoo tilintarkastaja?”. *Tilintarkastus-Revision* 6/1991, 425-429.
- Horsmanheimo, P. 1998. Odotuskuilu vainoa tilintarkastajaa. *Tilisanomat* 3/1998, 38-46.
- Horsmanheimo, Pasi & Steiner, Maj-Lis 2002. *Tilintarkastus. Asiakkaan opas*. Helsinki: WSOY Lakitieto.
- Horsmanheimo, P. 2005. Pienyritysten tilintarkastuksen tulevaisuus. *Tilisanomat* 2/2005, 37-41.
- Huuhtanen, Juha-Pekka. 1993. *Tilintarkastuksen tarpeellisuus yrittäjän näkökulmasta*. Helsingin kauppakorkeakoulu. Pro gradu –tutkielma.
- Huuhtanen, Juha-Pekka 1994. Tilintarkastus on yrittäjien mielestä tarpeellista. *Tilintarkastus-Revision* 4/1994, 306-308.
- Hyytinen, A. & Pajarinen, M. 2005. *Luottomarkkinoiden epätäydellisyydet ja pk-yritysten rahoitusympäristö Suomessa*. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos. KTM:n rahoittama tutkimus 2/2005. Kauppa- ja teollisuusministeriö.
- Hyytinen, A. & Väänänen, L. 2004. *Could Mr. and Mrs. Capital Market Imperfection please step forward? An empirical analysis of adverse selection and moral hazard in capital markets*. Elinkeinoelämän tutkimuslaitos. Helsinki: ETLA.
- IFAC Handbook 1998. International Federation of Accountants: New York.
- Isotalo, Mika ja Ojala, Pertti 1996. *Tilintarkastajan roolin kehittyminen Suomessa*. Pro gradu –tutkielma.

- Jensen, M.C. & Meckling, W.H. 1976. Theory of the firm: managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics*, 3(4), 305-360.
- Jokinen, Paula 2005. *Tilintarkastuksen erityispiirteet ja tarpeellisuus pienyrittäjässä*. Turun kauppakorkeakoulu, Laskentatoimi. Pro gradu –tutkielma.
- Juonala, P. 1998. Tilintarkastus kommandiittiyhtiössä. *Tilisanomat*, 19 (2), 46-49.
- Jägerhorn, R. 1965. *Informationsvärdet hos finländska aktiebolags revisionsberättelser*. Helsingfors.
- Kasanen, E., Lukka, K. & Siitonen, A. (1991). *Konstruktivinen tutkimusote liiketaloustieteissä*. Liiketaloustieteellinen aikakauskirja 40(3), 301-329.
- Kinnunen, K. 1999. *Pankkisuhteen merkitys pienyrityksen rahoituksessa*. Jyväskylän yliopiston taloustieteiden tiedekunnan julkaisuja No. 117/1999. Jyväskylä.
- Kokkonen, Sampsa 1994. *Tilintarkastuksen perusteet ja käytäntö*. Porvoo: Weilin & Göös.
- Kontkanen, Erkki 2004. Rahoittaja edellyttää hyväksytyä tilintarkastajaa. *Tilintarkastus – Revision* 1/2004, 75.
- Koskinen, H. 1999. *Tilinpäätöksen lainmukaisuus ja tilintarkastuskertomus*. Saarijärvi: Gummerus.
- Koskela, Markku 1990. *Tilintarkastus pienissä ja keskisuurissa yrityksissä*. Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja D-125/1990: Helsinki.
- Koskela, Markku 1999. *Pienten yritysten tilintarkastus – onko se tarpeellista?* Teoksessa: Tutkija, opettaja, akateeminen vaikuttaja ja käytännön toimija, professori Reino Majala 65 vuotta. toim. Heli Hookana-Turunen, 83-92. Turun kauppakorkeakoulun julkaisuja C-1/1999: Turku.
- Koskela, Markku 2005. Tilintarkastajan näkökulma pk-yrityksessä havaittuihin ongelmiin. *Tilisanomat*, 6/2005, 21-23.
- Kosonen, L. 2005. *Vaarinpidosta virtuaaliaikaan – sata vuotta suomalaista tilintarkastusta*. Acta Universitatis Lappeenrantaensis 210. Lappeenranta.
- KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2000. *Tilintarkastusalan suositukset 2005*. Helsinki: KHT-Media.
- KHT-yhdistys – Föreningen CGR ry 2005. *Tilintarkastusalan suositukset 2000*. Helsinki: KHT-Media.

- KTM 2003. Tilintarkastuslakityöryhmän raportti. Työryhmä- ja toimikuntaraportteja 12/2003. Kauppa- ja teollisuusministeriö: Helsinki.
- KTM 2004. Tilintarkastuslakityöryhmä – yhteenveto saaduista lausunnoista. Kauppa- ja teollisuusministeriön julkaisuja 8/2004. Helsinki: Edita.
- Kärkkäinen, H. 1998. *Tilintarkastajien uskottavuus sidosryhmien näkökulmasta*. Rovaniemi: Lapin Yliopiston taloustieteellisiä julkaisuja, B.
- Lahti, Arto 1986. *Pankkien kilpailu ja yhteistyö pienyritysten kanssa*. Helsinki: Helsingin kauppakorkeakoulun julkaisuja D-82/1986.
- Laine, T 2001. *Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma*. Kirjassa ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittavalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. J. Aaltola & R. Valli (toim.), 26-43. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Leikkainen, Minna 2006. *Lakisääteisen tilintarkastuksen merkitys pankkien luottopäätösten yhteydessä*. Lapin Yliopisto. Pro Gradu -tutkielma.
- Leppiniemi, Jarmo 2004. Tilintarkastuspakko? *Tilintarkastus – Revision* 2/2004, 8-15.
- LTT-tutkimus 2006. *Tilintarkastusvelvollisuuden uudistamisen taloudelliset vaikutukset*. Helsinki : Kauppa- ja teollisuusministeriö, elinkeino-osasto : Edita Publishing.
- Maimann, Anne 2006. *Tilintarkastuksen tarpeellisuus ja siihen vaikuttavat tekijät pohjois-suomalaisessa pienyrityksineistossa*. Lapin yliopisto. Kauppatieteiden ja matkailun tiedekunta, laskentatoimi. Pro gradu –tutkielma.
- Mäkinen, Lassi 1998, ”Tilintarkastus pienyhtiössä”. *Tilintarkastus – Revision* 5/1998, 382-383.
- Neilimo, Kari & Näsi, Juha 1980. Nomoteettinen tutkimusote ja suomalainen yrityksen taloustiede – Tutkimus positivismiin soveltamisesta. Tampereen yliopisto. Yrityksen taloustieteen ja yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja A2:12. Tampere.
- Niskala, M. & Näsi, S. 1995. *Stakeholder theory as a framework for accounting*. Teoksessa: Näsi, J. (toim.). *Understanding stakeholder thinking*, Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino, 75-95.
- Nuolimaa, Risto 2003. Onko tilintarkastuslaissa muutostarpeita ja –paineita? *Tilintarkastus-Revision*, 1/2003, 7-11.
- Nyman, Sixten 1984. ”Tilintarkastajan rooli yrityskaupassa”. *Tilintarkastus-Revision* 1984/2, 280-287.
- Näsi, Juha 1995. *Understanding stakeholder thinking*. Helsinki: LSR-Publications.

- Mautz, R. K. – Sharaf, Hussein A. 1985. *The philosophy of auditing*. American Association: Sarasota, Florida.
- Mero, Raija 1995. Tilintarkastus pienyritykselle mahdollisuuksien avain. *Tilintarkastus – Revision*, 2/1995, 173-174.
- Moizer, P. 1997. Auditor Reputation: The International Empirical Evidence. *International Journal of Auditing* 1(1), 61–74.
- Mäkinen, Vesa 1992. *Tiede ja tutkimus pienyrityksen apuna*. Teoksessa: Uudistuva pienyritys, toim. Iiro Janhukainen, 17-27. Espoo: Weilin + Göös.
- Niemi, Lasse 2004. Millaiset ovat Suomen tilintarkastusmarkkinat tänään – ja huomenna? *Tilintarkastus – Revision*, 4/2004, 54-62.
- Paasovaara, M. 2002. *Kriisiyhtiöiden jatkuvuusperiaatteen toteutumisen arviointi ja siitä raportointi*. Lapin yliopisto. Pro gradu -tutkielma.
- Peiponen, J. 1997. *Lakisääteisen tilintarkastuksen tarpeellisuus pienissä henkilöyhtiöissä*. Vaasan yliopisto. Kaupallis-tekninen tiedekunta. Laskentatoimen laitos. Pro gradu –tutkielma.
- Pekkala E. 2000. *Systemaattiset kirjallisuuskatsaukset*. Kirjassa Voutilainen P., Leino-Kilpi, H., Mikkola, T. & Peipponen, A. (toim.) Hoitotyön vuosikirja 2001. Näyttöön perustuva hoitotyö. Helsinki: Tammi, 58-68.
- Penttinen, Seppo 2002. Nimettömät yhtiöt pitää aina tarkastaa. *Tilintarkastus – Revision*, 5/2002, 5.
- Perks, R. 1993. *Accounting and society*. Chapman & Hall. London: Page Bros (Norwich).
- Pohjola, Anna-Kaisa 2001. *Konsultin salkku ja tarkastajan silmälasit – tilintarkastajan konsultointi pienyrityksessä*. Tampereen yliopisto. Pro gradu –tutkielma.
- Rannisto, Maarit 1999. ”Tilintarkastaja veroasiantuntijana – tilintarkastajien ja verotarkastajien näkökulmista tarkasteltuna”. *Tilintarkastus-Revision* 6/1999, 407-412.
- Rantalainen, Antti 1999. Tilintarkastaja- tilitoimisto – asiakas; mitä lisäarvoa tilintarkastaja voi antaa asiakkaalle? *Tilintarkastus – Revision*, 6/1999, 437-440.
- Rehn, Joakim 2005. Pk-yhtiöiden tilintarkastus: Missä mennään – mitä on tulossa? *Tilintarkastus-Revision*, 4/2005, 18-22.
- Reiniharju, Jaakko 1996. Pääkirjoitus. *Tilintarkastus-Revision* 2/1996, 105.

- Riistama, Veijo 1999. *Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö*. 2. p. Porvoo: WSOY – kirjapinoyksikkö.
- Riistama, Veijo 2000. *Tilintarkastus – perusteet*. 3. uud. P. Porvoo: Wsoy.
- Riistama, Veijo 2005. Tiesitkö tämän tilintarkastuksesta; 1 osa. *Tilintarkastus-Revision*, 6/2005, 81-85.
- Romppanen, Sari 2001. *Tilintarkastuksen suhde verotarkastukseen*. Tampereen Yliopisto. Pro Gradu –tutkielma.
- Saarikivi, Maj-Lis: Tilintarkastajasta ei saa tehdä talousrikosten ilmiantajaa. *Tilisanomat* 3/1999, 48-52.
- Saarikivi, Maj-Lis 2000. Tilintarkastajan raportointivelvollisuudesta veroviranomaisille erityisesti harmaan talouden torjunta keinona. *Verotus*, 3/2000, 252-258.
- Saarinen, Ossi A. 2002. Tilintarkastaja Pk-yrityksessä. *Tilintarkastus-Revision*, 7/2002, 33-34.
- Sarja, Mikko 1999. *Tilintarkastajan riippumattomuus*. Helsinki: Edita.
- Satopää, Rauno 2001. Hyvä tilintarkastustapa – millaista se on? *Tilisanomat*, 1/2001, 62-65.
- Satopää, Rauno 2003. *Suomalainen hyvä tilintarkastustapa pienyritysten tarkastuksissa – odotukset, sääntely, käytäntö*. Julkaisusarja A4/2003: Turun kauppakorkeakoulu.
- Scott, W. R. 2003. *Financial accounting theory*. University of Waterloo. Toronto: Prentice Hall.
- Seow, Jean-Lin 2001. The demand for the UK small company audit – an agency perspective. *International small business journal*, 2/2001, 61-80.
- Sisäasiainministeriön julkaisut 15/2006. *Elinkeinoelämän ja viranomaisten yhteinen strategia yrityksiin kohdistuvien rikosten ja väärinkäytösten torjumiseksi*. <[http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/8076DEF357461089C2257131002242F5/\\$file/152006.pdf](http://www.intermin.fi/intermin/biblio.nsf/8076DEF357461089C2257131002242F5/$file/152006.pdf)>
- Sorsa, Eero 1998. Tilintarkastuspakko ja pienyhtiö. *Tilintarkastus – Revision*, 5/1998, 376-380.
- Sorsa, Eero 2001. Tarvitaanko tilintarkastajaa pienyhtiöissä? *Tilintarkastus-Revision*, 5/2001, 27-31.

- Sorsa, Eero 2004. Tilintarkastusinstituutio ja harmaa talous. *Tilintarkastus-Revision*, 4/2004, 7.
- Suhonen, Marja-Liisa 1998. *Tilintarkastuspalvelussa muodostuva arvo ja sen lisääminen pk-yrityksille*. Lappeenrannan teknillinen korkeakoulu. Kauppatieteiden osasto. Pro gradu –tutkielma.
- Summanen, Ulla 1992. *Tilintarkastaja yritysjohdon konsulttina*. Vaasan yliopisto. Pro gradu –tutkielma, Vaasa.
- Suomela, E. 1987. Yrityksen rahoitus ja tilintarkastaja. *Tilintarkastus – Revision* 5/1987, 335-340.
- Tainio, Risto 1992. *Pienyritysten moni-ilmeinen luonne*. Teoksessa: Uudistuva pienyritys. toim. Iiro Janhukainen, 28-38. Espoo: Weilin + Göös.
- Troberg, P. & Viitanen, J. 1999. *The audit expectation gap in Finland in an international perspective*. Swedish school of Economics and Business Administration. Helsingfors.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. *Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Vahtera, Pauli 1986. *Yrityksen valvonta ja Tilintarkastus*. Jyväskylä: Gummerus.
- Viitanen, J. 1995. Odotuskuilu – tilintarkastajien arkipäivää Suomessakin. *Tilintarkastus – Revision* 2/1995, 175-180.
- Viitanen, J. 2000. Auditors professional ethics and factors associated with disciplinary cases against auditors. *Ekonomi och Samhälle* nro. 88. Svenska handelshögskolan. Helsingfors.
- Virkkunen, Virpi 1998. *Tilintarkastus ja verosuunnittelu*. Osakeyhtiömuotoisen yritystoiminnan tilintarkastuksen ja verosuunnittelun oppimiscaset multimediaympäristössä. Porvoo: WSOY.
- Vuorinen, E. 1995. *Tilintarkastus uudessa kunnalliskulttuurissa*. Martinkylä: Vuoricon.
- Wallace, W. 1981. The Economic Role of the Audit in Free and Regulated Markets. <http://raw.rutgers.edu/raw/wallace/homepage.html>

VIRALLISLÄHTEET:

Kirjanpitolaki 30.12.1997/1336.

Tilintarkastuslaki 28.10.1994/936.

HE 295/1993 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle tilintarkastuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

MUUT LÄHTEET:

Saarinen, Ossi A. 2007. Htm-tilintarkastajat ry:n puheenjohtajan puhe Htm-päivillä 2.2.2007. <http://www.htm.fi/tiedotus/tiedotteet_ja_uutiset/2007/prime100.aspx>

Valtiovarainministeriön työryhmämuistioita 1995:6. Harmaan talouden selvitystyöryhmän loppuraportti 1995. Valtiovarainministeriö.